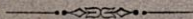

LÄROBOK
I
GEOGRAFI
FÖR
FOLKSKOLAN

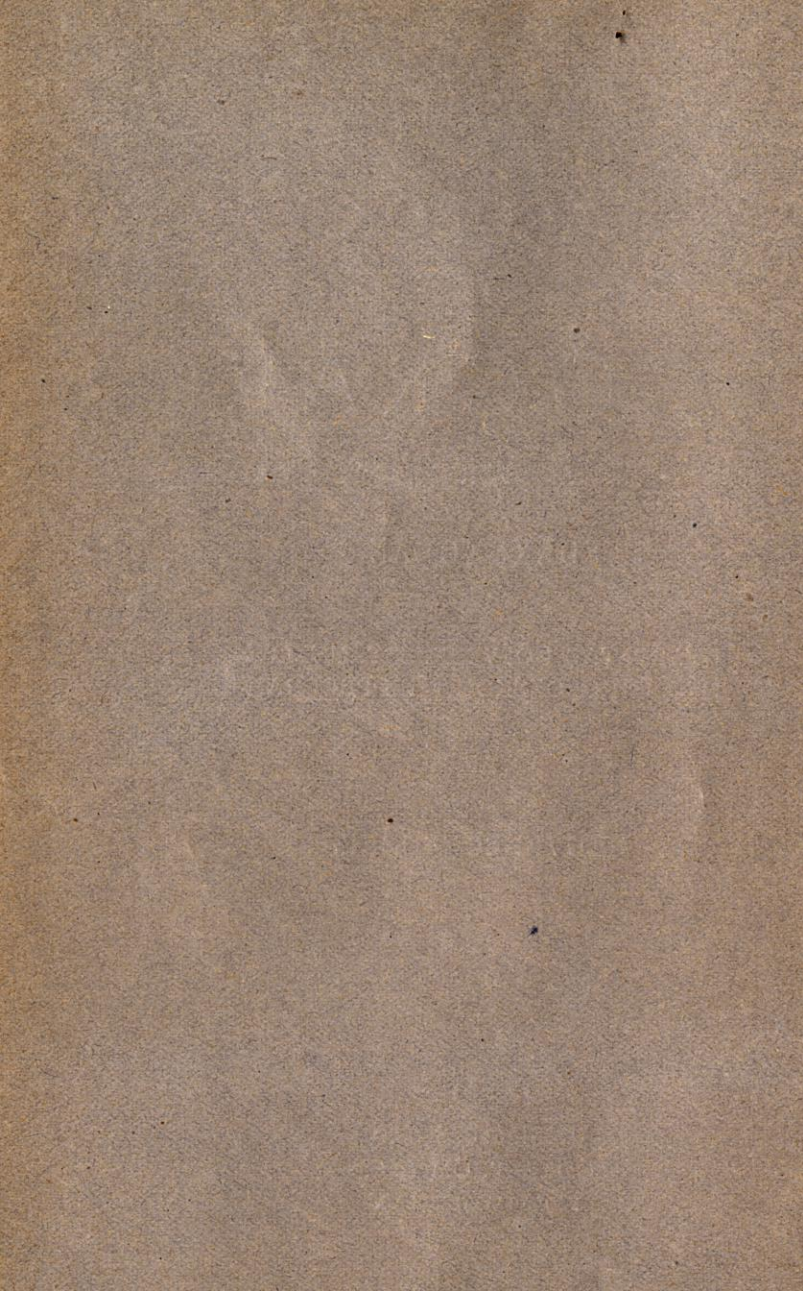
UTARBETAD I ÖFVERENSSTÄMMELSE
MED LÄROBOKSKOMITÉNS PROGRAM

AF

HEDVIG SOHLBERG.

HELSINGFORS 1900
SÖDERSTRÖM & C:o
FÖRLAGSAKTIEBOLAG.

• .: *Emot detta kvitto utlämnas*
gratis i bokhandeln: 1 ex. af
Supplementhäftet till Geografi
för folkskolan utarbetad af
Hedvig Sohlberg.

Söderström & Co.
Förlagsaktiebolag.

LÄROBOK
I
G E O G R A F I
FÖR
FOLKSKOLAN

UTARBETAD I ÖFVERENSSTÄMMELSE
MED LÄROBOKSKOMITËNS PROGRAM

AF

HEDVIG SOHLBERG.

HELSINGFORS 1900
SÖDERSTRÖM & C:o
FÖRLAGSAKTIEBOLAG.

HELSINGFORS.

J. SIMELII ARFVINGARS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG,
1900.

Företal.

Den geografi, som härmedels tillegnas folkskolans lärarepersonal, är utarbetad i nära anslutning till lärobokskomiténs förslag och afser främst att afhjälpa behovet af en för landsfolkskolan lämplig lärobok. Med anledning häraf har ämnet fördelats i två koncentriska och två vexelkurser. De tvenne förstnämnda, hvilka äro afsedda att genomgås af de båda lägre årsafdelningarna, omfatta Finland och det öfriga Europa. Af vexelkurserna, hvilka under olika år genomgås af de två högre årsafdelningarna, omfattar den första de främmande världsdelarna, den andra en kompletteringskurs i Finlands geografi. Sistnämnda kurs utkommer dock först efter någon tid såsom supplementhäfte till denna lärobok.

För att undvika den slentrian, som lätt insmyger sig i undervisningen, har framställningen gjorts friare, än i andra arbeten af samma slag. Det organiska sammanhanget har dock alltid beaktats. Namn förekomma sparsamt, och sifferuppgifterna äro särskildt sammanförda i statistiska tabeller, hvarifrån de efter behof och för nödig jämförelse kunna af de mera utvecklade eleverna inhemtas.

Till de korta timpensa, hvilka äro afsedda att sorgfälligt inläras, ansluta sig lättfattliga läsestycken. Dessa böra helst genomgås i skolan, men kunna äfven gifvas till genomläsning i hemmet, och i hufvudsak utfrågas. Då flere läsestycken finnas anförda, utväljes för gången något af dem. Läsestyckena i bunden form kunna memoreras och, där så befinnes lämpligt, äfven sjungas.

Vid utarbetandet af de skilda pensa hafva, utom annan geografisk litteratur, förnämligast följande läroböcker blifvit anlitade: *R. Hult*, Finlands geografi, *E. Lagerblad*, Lärobok i geografi, *E. Carlsson*, Skolgeografi och *F. Berg*, Lärobok i geografi för folkskolan. Läsestyckena äro till öfvervägande del förkortningar och bearbetningar af namngifna författare.

Sträfvan att göra läroboken billig, och sålunda för folkskolans elever underlätta inköpet af densamma, har omöjliggjort

den ursprungliga planen, att göra läsestyckena fylligare och illustrationerna talrikare. Denna inskränkning kan dock möjligen en annan gång frångås, om läroboken lyckas tillvinna sig ett sådant förtroende, att den upplefver flere upplagor. Att i så fall äfven många brister skola finnas att afhjälpa, är jag öfvertygad om, hvarför jag anhåller om öfverseende med detta mitt arbete, som ju är ett förstlingsförsök i den här inslagna riktningen.

Ekenäs seminarium i september 1900.

Hedvig Sohlberg.

Förteckning öfver texten vidfogade läsestycken:

Landhöjningen	eft. R. Hult	Sid. 6.
De inre vattnen	„ K. E. F. Ignatius	„ 11.
Åbo	„ R. Hult	„ 29.
Viborg	„ „	„ 33.
Tammerfors	„ „	„ 35.
Pamilofors och Kolihöjden	„ B. Frosterus	„ 39.
Jväskylä	„ H. Wegelius	„ 42.
Klitterna	„ R. Hult	„ 45.
Den sydryska ängssteppen	„ „Uffe“	„ 49.
Ryska bykommuner	„ flere förf.	„ 52.
S:t Petersburg	„ N. Torpson	„ 55.
Saltsteppen	„ „Uffe“	„ 58.
Den eviga snöns område	„ F. Berg	„ 61.
Trollhättan	„ 66.
Sillfisket i Norge	„ bearb. af I. Fehr.	„ 69.
Heden	„ „ „	„ 73.
Arbetet i stenkolsgrufvorna	„ N. Torpson	„ 76.
Englands industriområden	„ „	„ 80.
Fördämningar och landvinning	„ „	„ 85.
Rhen och Rhentrakterna	„ 88.
Tyskland såsom militärstat	„ 91.
Vinodlingen	eft. Fr. Elfving	„ 94.
S:t Gotthardsbanan	„ bearb. af I. Fehr	„ 98.
Folkkampen i Österrike-Ungern	„ 102.
Gibraltars fästning	eft. R. Hertzberg	„ 106.
Vesuvius	„ E. Nervander	„ 110.
Greklands klimat	„ K. Inha	„ 113.
Te och kaffe	„ Fr. Elfving	„ 116.
Halfön Apscheron och petro- leumindustrin	„ Sven Hedin	„ 120.
Jerusalem	„ K. Tallqvist	„ 124.
Kineserna	„ J. Bobeck	„ 129.
Brama- och buddaläran	„ „	„ 132.

Japans framåtskridande . . .	eft. E. Svensén . .	Sid. 135.
Nilen	„ G. Retzius . .	„ 138.
Dadelpalmen	„ Fr. Elfving . .	„ 142.
Strutsafvel i Kaplandet . . .	„ flere förf. . .	„ 145.
På slafjagt i Bagirmi konungens följe	„ G. Nachtigal . .	„ 148.
Nationalparken	„ Hesse-Wartegg . .	„ 154.
Laglandet vid Amazonfloden . .	„ J. Bobeck . .	„ 157.
Vigtiga odlingsväxter	„ Fr. Elfving . .	„ 159.
Eskimåerna	„ F. Nansen . .	„ 161.
De vilda indianstammarna . .	„ E. Löffler . .	„ 162.
Svarte arbetare på olika arbets- områden	„ Hesse-Wartegg o. E. Beckman . .	„ 165.
Amerikanska storstäder . . .	„ Hesse-Wartegg . .	„ 168.
Australiens kolonisation . . .	„ J. Bobeck . .	„ 172.
Korallerna	„ P. F. Cleve . .	„ 175.

Om jorden i allmänhet.

1.

Vi bo på jorden. Jorden är mycket stor. Vi se blott en liten del däraf. Därför tycka vi, att jorden är platt, och att den ej räcker längre än till synkretsen. Men jorden är icke platt. Den är rund ungefär som en boll. Rundtomkring jorden finnes luften, som är ett hufvudvillkor för allt lif på jorden. Vi röra oss på jordens yta. Denna yta består af vatten och land. Vattnet bildar ett enda världshaf omkring de stora landmassorna. Dessa indela det väldiga världshafvet i fem mindre världshaf.

De fem världshafven äro: *Stilla hafvet, Atlantiska hafvet, Indiska hafvet, Södra ishafvet och Norra ishafvet.*

Af världshafven är Stilla hafvet störst. Det är ungefär lika stort som sammanlagda ytan af alla de öfriga världshafven. Därnäst följa Atlantiska hafvet, Indiska hafvet, Södra ishafvet och Norra ishafvet. Tillsammans täcka de tre fjärdedelar af jordens yta. Gränserna mellan världshafven äro på flere ställen godtyckliga, emedan de icke öfverallt omgifvas af land. Såsom nordgräns för Södra ishafvet betraktas södra polkretsen. Sydgräns för Norra ishafvet, där landgräns saknas, är norra polkretsen. Öst- och vestgränserna för de tre största hafven bildas af middagslinierna öfver Amerikas, Afrikas och Australiens sydspetsar.

Landet på jorden bildar tre stora sammanhängande landmassor eller fastland. Dessa äro: *Gamla världen*, *Nya världen* och *Nyaste världen*.

Fastlanden indelas i världsdelar. Världsdelarna äro fem. Gamla världen bildar *Asien*, *Afrika* och *Europa*. Hela Nya världen bildar *Amerika*, Nyaste världen jämte en mängd öar bilda tillsammans *Australien*. Fastlanden och världsdelarna få ej förblandas med hvarandra. Studera på kartan noga deras gränser!

Fastlanden täcka en fjärdedel af jordens yta. De ha sina namn efter den ordning, i hvilken de blifvit upptäckta. Gamla världen var redan tidigt känd, Nya världen upptäcktes af den djärfve sjöfararen Kristofer Kolumbus år 1492, Nyaste världen af holländarne först 1606.

Af världsdelarna är Asien den största; därefter följa i storlek Amerika, Afrika, Europa och Australien.

Världsdelarnas kuster äro äfven mycket olika. Mest sönderskurna äro Europa, Asien och Nordamerika; minst sönderskurna Australien, Sydamerika och Afrika.

Läran om jordens yta och lifvet därpå, om vatten, berg, luft, djur och växter, samt om människorna i jordens skilda länder, kallas *geografi*.

Europa.

Allmän öfversigt.

2.

Europa heter den världsdel, i hvilken vi bo. Europa är en stor halfö, som utskjuter från Asien. Det omgifves af *Medelhafvet* och dess vikar, *Atlantiska hafvet* och *Norra ishafvet*. — Europas kuster äro mycket sönderskurna af hafvet. Därför finnas här många vikar, halföar och öar.

Från *Norra Ishafvet* intränger *Hvita hafvet*. *Atlantiska hafvet* bildar *Nordsjön* i vester. Förbi halfön *Jylland* leda åt öster många vatten till *Östersjön*, som är ett innanhaf. *Östersjön* och dess förnämsta vikar kringflyta *Skandinaviska halfön* och *Finska halfön*. Längs andra vatten kommer man från *Nordsjön* till *Medelhafvet*, i hvilket utskjuta tre stora halföar, *Pyreneiska*, *Apenninska* och *Balkanhalfön* (-kan-).

Nordsjön och *Östersjön* förbindas med hvarandra genom *Skagerrak*, *Kattegat*, *Öresund*, *Stora bält* och *Lilla bält*. *Östersjöns* förnämsta vikar äro *Bottniska viken*, *Finska viken* och *Riga viken*. Längs kusten i vester bildar *Atlantiska hafvet* *Sundet vid Calais* (Kalä), *Engelska kanalen* och *Biscayabugten*. *Gibraltarsund* (Schibraltar) öppnar vägen till *Medelhafvet*, hvilket i vester bildar *Lionbugten*, *Genuabugten* och *Tyrrhenska hafvet*, i öster *Joniska hafvet*, *Adriatiska hafvet* och *Grekiska öhafvet*. Härifrån leda *Dardanellsundet*, *Marmara sjön* (Mar-) och *Konstantinopelsundet* till *Svarta hafvet*.

De största öarna äro: *Storbritannien*, *Irland* och *Island* i *Atlantiska hafvet*.

Därnäst följa *Medelhafvets* öar: *Sicilien*, *Sardinien*, *Corsica*, *Kreta* m. fl. I *Östersjön* äro de största: *Själland*, *Fyn*, *Gottland*, *Öland*, *Ösel*, *Dagö* och *Åland*.

Många större ögrupper finnas äfven. Till dessa höra: *Lofoten öarna* i *Norra ishafvet*, *Färöarna*, *Hebriderna*, *Orkney öarna* (Årkne-), *Shetlands öarna* (Sjätt-) i *Atlan-*

tiska hafvet *Balearererna*, *Dalmatiska öarna* och *Kykladerna* i Medelhafvet.

Europas yta indelas efter läget i fem naturliga hufvuddelar. Dessa äro: *Nordeuropa* i norr, *Östeuropa* i öster, *Mellaneuropa* i midten och *Sydeuropa* i söder. Dessa delar tillhöra fastlandet. Den femte delen, *Vesteuropa*, omfattar de stora öarna i vester.

Europas form har icke alltid varit sådan som nu. De Brittiska öarna hafva varit förenade med Frankrike. De Sydeuropeiska halföarna med Afrika och Asien. De vatten, som nu åtskilja dessa länder, hafva senare bildats genom att landmassorna sänkt sig.

I Europa omvexla lågland och högland. Låglandet upptager mer än hälften af ytan. — Hvilka äro de största lågländerna? — Hvilka äro högländerna?

En vattendelare sträcker sig från mellersta Ural till Gibraltar sund. Härigenom uppstår ett nordligt och ett sydligt flodområde. Skandinaviska halfön och Brittiska öarna bilda skilda områden. Hvilka äro de förnämsta floderna och sjöarna inom dessa områden?

Finland.

3. Läge. Höjdförhållanden. Jordmån.

1. Finland är vårt *fädernesland*. Det hör till Nordeuropa och består af den Finska halfön, som kringflytes af Östersjön, Bottniska viken och Finska viken samt i norr närmar sig till Norra ishafvet. Landgränserna stöta till Sverige, Norge och Ryssland.

Gränsen mot Sverige utgöres i vester af *Torneå elf* och dess tillflöde *Muonio elf*. Mot Norge går gränsen från

sjön *Kilpisjaur* öfver kärr och tundror åt öster till *Tana elf*, som den följer, tills den böjer sig åt söder och sydost och når *Pasvig elfven*. Här vidtager gränsen mot Ryssland. Denna gräns sträcker sig genom skogar och kärr åt söder och sydost till den stora sjön *Ladoga*. Härifrån böjer den sig åt sydväst till Finska viken. *Systerbäck* bildar en del af denna gräns.

Bergparti från Öfvertorneå.

2. Finlands yta är icke jämn, men Finland har icke heller väldiga bärg. Därför kallar man Finland ett *backigt lågland*. Längst i norr finnas de största höjderna. De höra till det *Stora höglandet*, från hvilket marken sluttar åt många håll. Den vestra sluttningen till *Sideby udde* kallas *Österbottens lågland*, den södra *Sydfinska låglandet*. Inne i landet ligger i sydväst *Tammela höglandet*.

Höga enstaka berg förekomma i norr, och många åsar sträcka sig genom landet. Till de förra höra: *Halditunturi* vid norska gränsen, det högsta i landet, *Pallastunturi*, *Ounastunturi*; *Saarisselkä*, *Muotkatunturi*,

Utsjoki fjällen; Iivaara, Kivalohöjderna och Aavasaksa.
— Den längsta åsen är *Salpausselkä*. Korta men natur-
sköna äro *Kangasala* och *Punkaharju* åsarna.

3. En niondedel af Finlands yta upptages af dess många insjöar. Mellan dessa sticker berggrunden fram på otaliga ställen, men täckes på andra af lösa jordarter. På högländet utgöras dessa af lera och sand. Fuktiga ställen täckas af torf. Bördigast är myllan. Den bildas öfver hela landet af växter, hvilka förmultna på torra ställen.

Finlands yta har ömsom höjt sig ur hafvet, ömsom åter varit betäckt af detsamma. En tid var Finland täckt af is. Den tiden kallas istiden. Efter istiden har landet mer och mer höjt sig ur vågorna samt fortfar att höja sig än i dag. Denna landhöjning är störst vid Bottniska vikens smalaste del, *Qvarken*, och utgör där i det närmaste en meter på 100 år.

Läsestycken: B. o. v. I. „*Fäderneslandet*“, „*Lapplands fjäll*“.

Landhöjningen. Sa långt man minnes tillbaka har Finlands jord hallit på att höja sig ur hafvet. Nya skär dyka upp ur vattnet. Skären växa till holmar, holmarna till öar. Fjärdarna krympa till sund, sunden bli torrt land. Holmar växa fast vid hvarandra och vid fastlandet. Kusten sträcker sig allt längre ut mot hafvet. På otaliga ställen vittna åldringar, att segelled funnits, där korna nu gå och beta.

Genom att hugga märken i strandens klippor och tid efter annan mäta märkenas höjd öfver hafvets yta, har man utrönt, huru snabbt landet höjer sig. Snabbast sker det vid *Qvarken*. Där stiger hafsbottnen 93 cm. på 100 år. Nästan lika snabb är rörelsen utanför *Nystad*. I *Åbo skärgård* stiger landet blott hälften så fort. Vid *Porkala* är rörelsen starkare, men minskas därifrån österut, tills den upphör vid *Kronstadt*.

Landet höjer sig således ojämnt. Och ojämnt har landet höjt sig i årtusenden, ja långt innan det hade blifvit ett hem för menniskor. Man kan ännu påträffa hafvets gamla strandvallar långt uppe i landet. De äro afsatser på bergens och åsarnas

sluttningar samt hopar af rullstenar, som bränningen rullat och ordnat. Samlingar af musselskal vittna om, att hafvet svallat mot dessa vallar.

Sedan den tiden, då hafvet stod så högt, har landet icke oafbrutet stigit. Det kom en tid, då det åter sjönk i djupet. Alla dessa rörelser hafva varit ojämna, så att Finlands berggrund bugtat sig som en böljande fjärd. Ej under då, att den sköra graniten blifvit full af sprickor och klyftor, sa att Finlands fasta berggrund endast är en hop af lösa block. Fortfarande darrar marken stundom i lätta jordskalf, och ett underjordiskt dån höres, då nya sprickor öppna sig eller blocken glida mot hvarandra. För våldsamma jordbäfningar är vart land dock förskonadt. Landhöjningen fortgår så lungt, att vi ej kärna af den. Strandegaren gläder sig öfver dess framsteg, då han vinner ny odlingsbar mark. Hamnstädernas invanare se däremot med ledsnad sina hamnar uppgrundas och äro tvungna att söka sig nya uthamnar i skären. Och lotsarne måste oupphörligt utforska våra farliga vatten för att kunna utpricka de försåtliga grunden.

Floder och sjöar.

4.

Finland har i nordvest många stora elfvar och åar. Denna del af Finland kallas därför *Flodlandet*. Detta begränsas af en linie dragen från *Sideby udde* vid Bottniska viken till *Iivaara berg* vid ryska gränsen. Sydost om denna linie ligger *Sjölandet*, som har de flesta och största sjöarna. Kustslätterna inom *Sjölandet* ha dock endast små insjöar och åar.

Flodlandet.

Tre sjöområden finnas inom flodlandet:

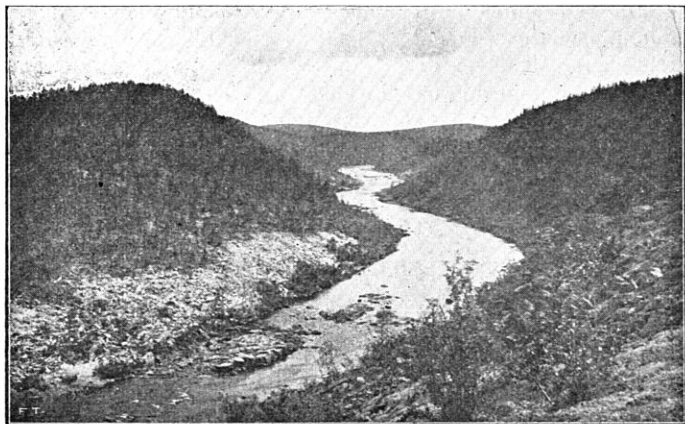
- 1) *Enare Lappmark* med *Enare träsk* och dess förnämsta tillflöde, den guldrika *Ivalo elf*.
- 2) *Kivalotrakten* med de vackra *Kuusamo sjöarna*. Till dessa höra *Kitkajärvi* och *Paanajärvi*. *Kemi träsk* och *Simojärvi* ligga äfven inom denna trakt.

3) *Vetiltrakten* öster om Qvarken med små sjöar och träsk.

Floderna äro korta och strida. De många forsarna hindra flodfarten, men tjena människorna på andra sätt. De förnämsta äro:

Med utlopp i Norra ishafvet: *Pasvigelfven* och *Tana elf*.

Med utlopp i Bottniska viken: *Torneå elf*, *Muonio elf*, *Kemi elf*, *Uleå elf* och *Kyrö elf*.

Ivalo elf.

Dessutom må nämnas *Ijo elf*, *Siiakajoki*, *Pyhäjoki*, *Esse å* och *Lappo å*.

Elfvarna föra med sig grus och slam. På våren öfversvämma de ofta slättlandet. Då qvarstanna sanden och dyn och tillföra strandvallarnas växter ny näring. Där slammet rikligen afsätter sig vid någon flodmynning, bildas ett lågt land som kallas delta. Af alla Finlands elfvar har Kyrö elf det största deltat. — Kemi elf är landets längsta elf. Den uppkommer genom förening af de tre källfloderna *Kittinen*, *Luirojoki*, och *Kemihaara*. Där-

efter genomflyter den *Kemi träsk* och upptager från norr *Ounasjoki*.

Läsestycken: B. o. v. l. „*Enare sjö*“, „*Lapplands guld*“, „*Uleå elf*“.

Sjölandet.

5.

Många åsar genomstryka Sjölandet. Störst af alla är *Salpausselkä*, som sträcker sig genom hela södra Finland från östra gränsen till *Hangöudd* i söder. Innanför denna grusvall fyllas groparna i berggrunden af stora sjöar, hvilka flyta in i hvarandra genom sund och forsar.

En förening af många sjöar genom sund och forsar kallas *insjöstråt*. Flere stråtar bilda ett *insjösystem*. Från insjösystemen afledes vattnet till hafvet genom större elfvar.

De stora insjösystemen äro fyra:

1. *Uleå elfs insjösystem* med det stora *Uleå träsk*, som afledes genom *Uleå elf* till *Bottniska viken*.

Uleå träsk emottager från nordost *Hyrynsalmi stråten*, från öster *Sotkamo stråten*.

2. *Vuoksens insjösystem* med de många *Saimavattnen* och den örika sjön *Saima*, ur hvars östra hörn *Vuoksen* utströmmar. *Vuoksen* bildar det brusande *Imatra*, som är Finlands största vattenfall, och utfaller i Finlands största sjö, *Ladoga*.

Detta insjösystems hufvuddelar äro *Kallavesi stråten* och *Pielis stråten*.

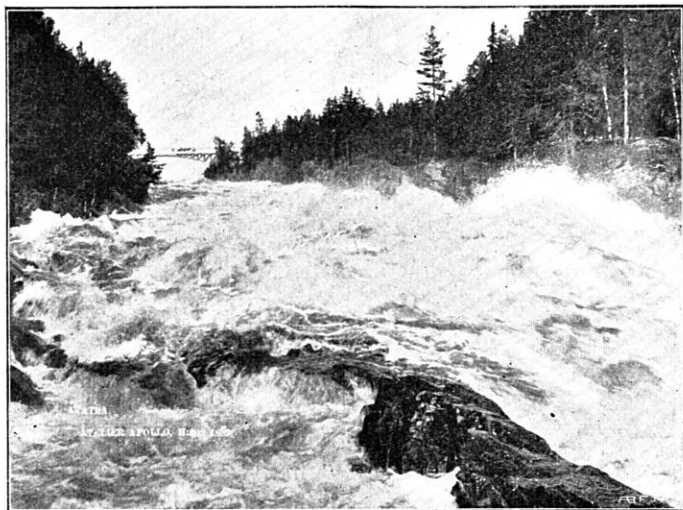
Kallavesi stråten tager sin början i norr, hvarest *Nilsjä* och *Iidensalmi stråtarna* förena sig i *Kallavesi*. Därifrån rinner vattnet söderut och kringflyter Finlands största ö, *Soisalo*. Söderom denna förenar sig vattnet åter i sjön *Haukivesi*.

Pielis stråten, som i öster bildar den stora sjön *Pielisjärvi*, flyter äfven, genom *Pielisjoki*, *Pyhäselkä* samt flere

andra sjöar och sund, till *Haukivesi*, hvarifrån Saimavattnen leda vidare mot söder.

3. *Kymmene elfs insjösystem*, hvars största sjö är *Päijänne*, afledes genom *Kymmene elf* till Finska viken.

Päijänne emottager tillflöden från alla väderstreck, men rikligast från norr genom *Rautalampi*, *Witasaari* och *Saarijärvi* stråtarna.

Imatra.

4. *Kumo elfs insjösystem*, inom hvilket den vattenrika *Kumo elf* afleder vattnet från den lilla täcka sjön *Pyhäjärvi* till Bottniska viken.

Pyhäjärvi mottager rikliga tillflöden från norr genom *Tammerkoski*, som afleder *Näsijärvi* med *Ätsäri stråten* och *Keuru stråten*. Söderifrån mottager *Pyhäjärvi* *Rautunselkä*, i hvilken förena sig *Vånå stråten* och de många *Mallasvesi* vattnen.

Läsestycken: B. o. v. l. „*Saima*“, „*Imatra*“.

De inre vattnen. Ända från den tid, då vart land var helt och hållet öfversvämmadt af vatten, äro alla fördjupningar i dess ojämna yta fyllda af vatten. Sjölandets oräkneliga sjöar, hvilka i förening med de många strömmarna och sunden bilda våra insjöstråtar, skola dock icke alltid finnas qvar. I framtiden, då stränder och vikar hunnit fyllas med jord från höjderna, och da strömmarna gräft sig djupare bäddar, skola de bli floder med jämn bredd. Tills vidare äro de dock blott ämnen till floder, men sasom dessa stråtar en gång skola förvandlas, sa hafva vattnen inom flodlandet, där nu de många elfvarna finnas, redan förvandlats.

Denna framtid är dock mycket aflägsen, ty Sjölandets yta har blott en ringa sluttning. Vattnen rinna där med ringa fart och deras kraft är därför också mindre. De förma blott smaningom undanröjda hindren i sin väg, och detta så mycket mer, som hindren oftast utgöras af hårda granitväggar. Under många sekler ännu skall Finland få behålla dessa vackra insjöstratar, där sjö bindes vid sjö till glittrande band, hvilka slingra sig fram genom skogarnas djupa grönska. Under sekler ännu skall Finland få behålla namnet de „tusen sjöars land“. Långe ännu skola dessa sjöar förblifva „den finska geografins stolthet, men på samma gång dess förtviflan, emedan ingen lärobok, ingen karta förmår räkna eller namngifva dem“.

För landet ha alla dessa vatten en stor ekonomisk betydelse. Floderna och sjöarna äro i allmänhet fiskrika. De många forsarna och vattenfallen gifva drifkraft till fabrikerna. Floderna äro flottningsleder för skogarnas timmer. De lugna vattnen öppna vida vattenvägar till det inre af landet. Dessa vattenvägar har man ytterligare förlängt genom att anlägga slussar och kanaler förbi forsarna eller upprensa strömmarna, där dessa ställt hinder i vägen.

Af de stora insjösystemen har Kumo elfs de stridaste vattnen. De tjena därför i högsta grad fabriksverksamheten. Inom detta område ligga många bomulls- linne- och klädesfabriker, pappersbruk, träsliperier och järnbruk samt flere tiotal sågar. Kymmene elfs insjösystem har ett lugnare lopp än Kumo elfs vatten. Det bildar därför en bättre farled, men lemnar däremot icke drifkraft i lika hög grad som dessa. — Vuoksens insjösystem öppnar vida handelsvägar inåt landet. Ingenstädes i hela Finland finnas så stora sjöar, och på intet ställe är marken så sönderstyckad i öar, uddar och näs, som här. Genom mennisko-hand ha de flesta hindren för sjöfarten undanröjts. Saima kanal

är det förnämsta af dessa människoverk. Genom denna kanal komma fartyg ända från Östersjön och Medelhafvet in på de stora sjöarna, hvilka utbreda sig som ett haf i Finlands inre. Ett lifligt utbyte af varor försiggår därför på dessa vatten.

6. Klimatet.

Förändringarna i luften under en kortare tid kallas väderlek. Då luften är klar och lugn, säges vädret vara vackert, äfven om det är kallt. Är däremot luften fuktig och upprörd af starka vindar, säges vädret vara fult, äfven om luften är varm. Luftens värme, fuktighet och rörelse under årets lopp bestämmer årsväderleken eller *klimatet*.

Luftens värme mätes med ett instrument, hvilket kallas termometer. Det är ganska enkelt och allmänt känt. Beskrif termometern!

Finland är ett af Europas nordligaste länder. Finland har därför ett kallt klimat. Likväl är landet varmare än de flesta andra lika nordligt belägna länder, emedan det skyddas för de kalla ishafsvindarna af fjällen i norr, samt uppvärms af milda hafsvindar från de haf som omsluta landet. Väderleken växlar under året, så att man kan skilja mellan fyra årstider.

Vintern är årets kallaste tid. Då står solen lågt på himmelen och förmår ej uppvärma landet. Längst i norr visar termometern ofta 40 graders köld, i söder sällan 30 grader. Då isbeläggas vattnen, och snön insveper allt i sitt hvita täcke. Växterna och en del djur sofva sin vintersömn.

Våren är uppvaknandets tid, Då smälter isen och snön. Då klädas fält och lundar åter gröna. Flyttfåg-larna återvända. Växtlif och djurlif väckes upp ur vinterdvalan.

Sommaren är kort men vacker. Då står allt i blom, då bringas allt till mognad. I norr varar sommaren blott $1\frac{1}{2}$ månad, i sydvest är den mer än dubbelt så lång.

Hösten är mörk och regnig. Värmen aftar och nattfrosterna göra skada. Blommorna vissna och träden fälla sina gulnade löf. Flyttfåglarna uppsöka varmare länder.

Stundom inträffar äfven under sommaren, vanligast i juni och augusti, under natten stark köld. Det är nattfrosten, hvilken mest hemsöker kärtrakterna och förstör landtmannens skörd.

Finland är näst nordöstra Ryssland Europas kallaste land. Medelvärmen är i hela landet låg. Norr om Bottniska viken står den under noll grader ($-2\frac{1}{2}^{\circ}$), i sydvestra Finland omkring fem grader öfver noll ($+4\frac{1}{2}^{\circ}$).

Under sommaren stiger solen högt på himmelen, därför äro dagarna då längre än nätterna. Den längsta dagen infaller vid midsommartiden. Då är *sommarsolstånd*. Efter midsommar bli dagarna allt kortare. I midten af september äro dag och natt lika långa. Det kallas *höstdagsjämning*. Därefter blir dagen kortare än natten, och kort före jul är *vintersolstånd*. Då infaller årets kortaste dag. Efter jul tilltaga dagarna märkbart i längd, och i midten af mars äro dag och natt åter lika långa. Då är *vårdagsjämning*, efter hvilken tid dagarna blitva längre än nätterna.

I Finlands nordligaste bygder varar den längsta sommardagen och den längsta vinternatten omkring två månader.

Läsestycken: Z. T. „*Årstiderna*“. B. o. v. l. „*En frostnatt*“, „*Stora hungersnöden*“.

Växtlifvet.

7.

Emedan Finland har ett kallt klimat, trifvas här icke en mängd af olika slags växter. De, som växa här,

förekomma dock ganska talrikt. Därför är Finland ej ett växtfattigt land. Här finnas *vilda växter*, till hvilka höra träd, buskar, gräs, bär, svampar, mossor och lafvar. Här finnas äfven *odlade växter*. Dessa kunna efter de ändamål de tjena indelas i följande grupper: näringsväxter, beklädnadsväxter, foderväxter och prydnadsväxter. Gif exempel på olika slag af vilda och odlade växter!

En del växa i skogen, andra på åker och äng. En del trifvas blott i trädgårdarna, andra i sumpmarkerna. En del förekomma blott i vattnet, andra kläda fjällens toppar. Efter utbredningsområdena delas växterna i olika hufvudgrupper. Uppgör en tabell öfver de viktigaste växterna inom följande grupper!

Skogsväxter.	Åkerväxter.	Ängsväxter.	Trädgårdsväxter.

Mer än hälften af Finlands yta upptages af skog. Tre tiondedelar täckas af sumpmarker. Endast en tretiondedel upptages af odlad mark.

Kunde vi vandra genom hela landet från norr till söder, skulle vi finna, att växtlifvet är rikast i landets sydvestra del, och att det är fattigast längst i norr.

De vanligaste trädslagen äro tall, gran och björk. Därjämte förekomma dock flere olika slags löfträd. I sydvest bildar eken små skogbestånd inom ett litet område, där lind, lönn, ask och alm äfven trifvas. Almen växer norrut ända till Kumo elfs mynning och Ladogas norra strand. Utom lönn och lind trifvas här hassel och al. Den sistnämnda växer på fuktiga ställen ända till Uleå elf och Pielisjärvi.

Björken är det enda löfträd, som förekommer öfver hela landet. Längst i norr finnas inga andra skogsträd, och äfven björken är här låg och förkrympt. Af barrträden växer tallen ännu norr om Enare, men granen upphör redan söder om Ivalo elf och Enare.

Äfven vid en vandring uppför de högsta fjällen i landets nordliga del finner man, att växtlifvet på samma sätt aftager. Ofvanför barrskogen påträffas ännu björken, men allra högst växer intet träd, endast låga lafvar.

Af de viktigaste odlingsväxterna trifvas kornet och potäterna öfver hela landet, rågen trifves däremot icke väl i de nordligaste delarna. Hafren ger säker skörd blott i södra och mellersta Finland. Hvetet odlas i allmänhet endast i söder och sydvest. Bohvetet odlas förnämligast i öster. Hampan hör till ungefär samma område, men linet kan odlas öfver hela landet.

Läsestycken: B. o. v. l. „*Om växternas utbredning*“, „*Skogen*“, „*Om ätbara svampar*“, „*Om trädgårdar och kryddgårdar*“.

Djurlifvet.

8.

Djurlifvet i vårt land är fattigt jämfördt med andra varmare länders. Menniskorna hafva ock förminskat djurens antal, ja till och med utrotat en del djur (bäfvern). Dock finnas ännu många olika slags djur i landet. De kunna indelas i *vilda* och *tama*.

De flesta af de vilda djuren påträffas i skogarna och lundarna samt i våra många vatten, men äfven åkern och ängen, så väl som luften omkring oss har sitt särskilda djurlif. Uppräkna djur från de skilda områdena!

I Naturens bok läses om: Huru konung Lejon församlade sitt folk. Där beskrifvas äfven Finlands djur. De största af dem höra till *däggdjuren* och äro antingen rofdjur, idisslare eller gnagare. Därnäst komma *fåglar* och *fiskar*.

Uppgör enligt följande tabell en förteckning öfver de förnämsta vilda djuren i Finland!

Däggdjur.			Fåglar.		Fiskar.
Rofdjur.	Idisslare.	Gnagare.	Skogsfåglar.	Sjöfåglar.	

Man söker befrämja utrotandet af rofdjuren, hvilka ofta göra stor skada, genom att utbetala belöningar, så kallade rofdjurspremier, åt den som dödar dem. De nyttiga djuren skyddas däremot genom en särskild fridlysningstid, då det är förbjudet för enhvar att fånga eller döda något af dem.

De tama djuren uppfödas och vårdas af människan. De kallas därför äfven *husdjur*. Såsom husdjur hållas däggdjur och fåglar. — Uppräkna själf de vanligaste husdjuren!

Mindre allmänt hållas getter, gäss och ankor. Renen och hunden äro lappens enda husdjur.

Våra finska husdjursraser äro till det yttre oansenliga, men de trifvas bättre här än främmande länders ädlare raser. Hästen är stark och uthållig. Den hålles som dragare öfver nästan hela landet. Till större antal hålles dock nötboskap och får. Den finska kon är en god mjölkko. Fåret, hvilket finnarne senare än hästen och kon begynt hålla såsom husdjur, har sträf ull och ringa ullafkastning.

Höns hålles ganska allmänt, men till ringa antal, ehuru det kunde löna sig väl att öka deras antal.

Bien, som höra till insekterna, vårdas i landets sydvästra del för honungens skull, men äro icke i egentlig mening tama.

Läsestycken: B. o. v. l. „*Lappen och hans ren*“, „*Den finska hästen*“.

Befolkningen.

9.

Finland bebos af det *finska folket*. Det är ganska ojämnt fördeladt öfver landets vidsträckta yta. Längst i norr är folkmängden ytterst ringa, i kusttrakterna och floddalarna jämförelsevis talrik.

Finlands folk talar olika språk. De flesta hafva *finskan* till modersmål, en mindre del talar *svenska* och ett fatal *lappska*.

Af främmande folk bo i Finland ett litet antal *ryssar*, *tyskar*, *zigenare* och *judar*.

Landets hela folkmängd uppgår till omkring $2\frac{3}{4}$ millioner. Om alla inbyggarna skulle fördelas jämnt öfver hela landet, skulle endast 7 personer komma att bebo hvarje kvadratkilometer. Af dessa $2\frac{3}{4}$ millioner utgöra de finska folkstammarna det stora flertalet. Omkring 350,000 höra till de svenska stammarna. Öfver 6,000 äro ryssar, nära 2,000 tyskar. Zigenarne äro äfven omkring 2,000, lapparne endast 1,000.

Lapparne bo längst i norr, ryssarne i städerna och på Karelska näset, judarne och tyskarne likaså i städerna. Zigenarne ströfva omkring i hela landet, men uppehålla sig mest i Östra Finland.

Svenskarne delas i *ålänningar*, hvilka bebo Ålands skär, *nylänningar*, som bebo kusten i sydvest och söder till Kymmene elf samt *österbottningar* längs Bottniska vikens mellersta kust till Vetiltraktens nordligaste del.

Finnarne bebo den öfriga och största delen af landet. De utgöras af flere stammar, men hufvudstammarna äro *karelarne* i öster och *tavasterne* i vester.

Karela och tavaster äro i mycket hvarandras motsatser. *Tavasterne* är groft byggd och har grofva an-

letsdrag. Håret är rakt och ljust, ögonen gråblå. Någon skönhet är han icke. Stel och trumpen är han äfven, men han är arbetsam, ärlig och pålitlig. *Karelaren* är reslig och har regelbundna anletsdrag. Håret är mörkt och lockigt, ögonen mörkare gråblå. Han är liflig och meddelsam samt älskar sång och musik. Han är en angenäm sällskapsmenniska, men saknar ihärdighet i arbetet och stadga i karaktären.

De *svenska stammarna* skilja sig i mycket från den finska befolkningen. Hos dem återfinnas många drag, hvilka påminna om deras skandinaviska förfäder. De äro välväxta samt ha regelbundna anletsdrag. Harets och ögonens färg är vexlande. De äro lifligare och mindre inåtvända än finnarne. Frihetskänslan är starkt utpräglad hos alla, mest dock hos österbottningen, som äfven har det oroligaste lynnet och är beryktad för sin stora reslust. Nylänningen är mera lugn och eftertänksam. Han trives ock bäst på hemmets torfva. Ålänningen är rörligare. Han står i liflig beröring med det gamla moderlandet, och är därför mest lik sina släktingar i vester.

Läsestycken: B. o. v. l. „*Om Finlands folk*“, „*Om lapparne*“.

10.

Näringarna.

Finlands inbyggare lifnära sig på många olika sätt. Sålunda uppstå landets näringar. De förnämsta af dessa äro *jordbruk*, *boskapskötsel*, *skogsbruk* och *fiske*.

Jordbruket frambringar våra åker- och ängsväxter. Mest odlas *potatis*, *hafre* och *råg*, därnäst *korn*, *hvete* och *bohvete*.

Den mesta hafren och något råg säljes till utlandet. Öfriga växter odlas blott för husbehof eller till försäljning inom landet.

Med ängsväxterna uppfödes boskapen. Därmed selsätter sig *boskapsskötseln*. Nötboskapen lemnar mjölk, af hvilken hemma eller i mejerierna beredes ost och smör.

I Nyland och på Åland användas starka oxar såsom dragare, men vår förnämsta dragare är hästen.

I skogarna idkas *skogsbruk*. Där fälles timmer och där hugges ved till bränsle, hvilket allt inbringar mycket penningar. Därför bör skogen vårdas väl.

Fisket är äfven af vigt. Strömming och hvassbuk fångas i hafvet. Muikor i sjöarna, lax och sik i elfvarna.

Jagten bedrifves af jordbrukaren och skärgårdsfiskaren såsom en binäring.

Andra viktiga näringar äro *bergsbruk*, *fabriksverksamhet* och *handel*.

Genom *bergsbruket* brytes grufvornas malm eller upphemtas metaller från sjöarnas och flodernas botten. Sålunda erhålles järn, koppar, tenn, silfver och guld.

Landets förnämsta grufva är *Pitkäranta* vid Ladoga. Därifrån upphemtas förnämligast koppar, men därjämte äfven tenn och silfver. Kalk brytes i sydvestra skärgården, marmor i Östra Finland, granit och grönstenar vid de stora stenbrotten inom Nylands och Viborgs län.

I fabrikerne förvandlas råvarorna från skog och mark, från berg och sjö, från visthus och ladugård på många sätt. Genom *fabriksverksamheten* fås trävaror af olika slag, papper, metallvaror, väfnaäder, läder, smör, ost m. m.

Fabriksverksamheten eller industrin möjliggöres genom den rika tillgången på vatten såsom drifkraft. En del fabriker drifvas dock med ånga. Mest betydande äro *sågindustrin* och *textilindustrin*, hvarmed förstås tillverkningen af garn och tyger samt deras ytterligare bearbetning. Många slags varor tillverkas i hemmen. Sådan industri kallas *hemslöjd*.

Genom *handeln* försäljes, hvad som på olika områden frambringas utöfver eget behof. En del afyttras i eget land, en del, i synnerhet ost och smör, föres till utlandet. Från andra länder hemtas sådant, som ej finnes i vårt land eller ej inom landet fås i tillräcklig mängd.

Sålunda uppstår *utförsel* och *införsel*. Finlands förnämsta utförsvaror äro virke och smör till England, papper, papp och trämassa, järn, maskiner m. m. till Ryssland. De förnämsta införsvarorna äro en del råmaterial för fabrikerna, kaffe, te och krydder samt rågmjöl och hvetemjöl.

Läsestycken: B. o. v. I. „*Ladugården*“, „*Aker och äng*“, „*Ruskeala marmorbrott*“, „*Finlands järn*“.

11.

Samfärdseln.

Sa långt man minnes tillbaka i tiden, hafva människorna sökt att komma i beröring med hvarandra. De hafva därför färdats från ort till ort för att besöka hvarandra eller för att utbyta varor. Sålunda har samfärdseln begynt.

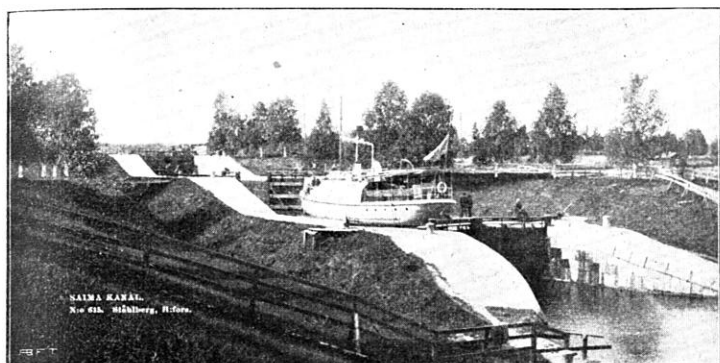
De äldsta samfärdsvägarna i vårt land äro hafvet och de många inlandsvattnen. Senare anlades landsvägar och till sist byggdes järnvägarna. Alla dessa samfärdsmedel förbättras år för år.

Redan färdas par tusen stora ångare och segelfartyg ut och in i våra hamnar, och otaliga äro de smärre farkoster af olika slag, hvilka röra sig på våra vatten. De framforsla varor och resande.

För att trygga sjöfarten har man utprickat farleder samt byggt tyrbåkar på klippor i hafvet. — Längst ute i hafvet står *Bogskärs* fyr. Icke långt från Finlands sydligaste udde, *Hangöudd*, står fyren med samma namn. — Äfven inom inlandsvattnen har mycket blifvit gjordt

för att förbättra samfärdseln. Många mindre forsar hafva blifvit upprensade och förbi flere af de största har man byggt slussar och anlagt kanaler. Finlands förnämsta kanal är *Saima kanal*, som förbinder Vuoksens insjösystem med Finska viken.

Andra viktiga kanaler äro: *Pielis elfs kanaler*, *Taipale kanal* och *Konnus kanal* inom Vuoksens insjösystem; *Vesijärvi kanal* och *Kalkis kanal* inom Kymmene elfs insjösystem; *Murole kanal*, *Walkeakoski kanal* och *Lembois kanal* inom Kumo elfs insjösystem.

Saima kanal.

Landsvägarna äro äfven mycket anlidade, men de bästa samfärdsmedlen äro dock järnvägarna. De äro lika farbara under alla årstider, och ånghästen, lokomotivet, blir aldrig trött.

Finlands äldsta järnväg byggdes för omkring 40 år sedan mellan *Helsingfors* och *Tavastehus*. Nu finnas följande nya hufvudlinier: *Riihimäki—S:t Petersburg*, *Tavastehus—Tammerfors—Vasa*, *Seinäjoki—Uleåborg*, *Kouvola—Kuopio*, *Viborg—Joensuu*. Kortare linier äro: *Kervo—Borgå*, *Hyvinge—Hangö*, *Toijala—Åbo*, *Karis—Åbo*, *Tammerfors—Björneborg*, *Suolahti—Jyväskylä—Haapamäki*, *Kouvola—Kotka*, *Antrea—Imatra* m. fl.

Nya järnvägar äro under arbete, och andra skola påbörjas, då dessa äro färdiga.

När inbyggarena i landet icke kunna resa till hvarandra, ombesörjer *postverket* skriftliga meddelanden dem emellan, eller ock kunna de, om det är skyndsamt, sända telegram genom *telegrafverket*. På många orter kunna de till och med på ganska långa afstånd tala med hvarandra medels *telefonen*.

Läsestycken: B. o. v. 1. „*Fyrbåken vid Hangö*“, „*Om kommunikationerna*“.

12. Religion. Bildning.

1. Nästan hvarje barn i Finland är döpt. Genom dopet är det upptaget i statskyrkan. Inom denna bekänna alla den lutherska kristendomen, som är statsreligion i landet. Statskyrkans högsta ledare kallas erkebiskop. Dessutom finnas tre biskopar. Under biskoparne stå kyrkoherdar och kaplaner.

Biskoparne öfvervaka skilda delar af landet, hvilka kallas stift. Dessa äro: *Åbo erkestift*, *Borgå stift*, *Nyslotts stift* och *Kuopio stift*.

Stiften delas i prostrier och dessa i socknar. Under socknarna höra stundom mindre församlingar, hvilka kallas kapell. Församlingarna öfvervakas af kyrkoherdarna och kaplanerna.

I Finland finnas äfven katoliker. De flesta af dessa bekänna den grekisk katolska läran, som är ryssarnes religion. De hafva en biskop i Viborg. Omkring femhundra personer äro romerska katoliker. Alla dessa äro kristna, men judarne och zigenarne tro icke på Kristus.

2. Nästan alla Finlands lutheraner kunna läsa. Det lära de flesta redan i hemmet. Skrifva kunna däremot långt ifrån alla, ty värdet af denna färdighet har folket icke länge förstätt.

Landets grekisk-katolska befolkning är mycket okunnig. Af dem, som fyllt tio år, kan endast något öfver hälften läsa, men dessa kunna äfven skrifva.

För att Finlands barn skola få lära sig nyttiga kunskaper, har man inrättat skolor. På landet finnas flyttande *småskolor* och *folkskolor*, i städerna *elementarskolor*, *lyceer*, *fruntimmersskolor* m. m.

Lärare och lärarinnor för folkskolorna utbildas vid *seminarierna* i Jyväskylä, Ekenäs, Nykarleby, Sordavala, Brahestad, Raumo, Heinola och Kajana. För andra skolor utbildas lärare och lärarinnor vid två normallyceer och två fortbildningsläroverk.³

Universitetet eller högskolan är landets högsta läroverk. *Folkhögskolan* är folkets universitet.

I *fackskolor* utbildas handverkare, handlande, sjömän, jordbrukare, krigare m. fl.

För dem, som icke kunna besöka vanliga skolor, emedan de äro blinda, stumma, lytta eller andesvaga, finnas särskilda skolor. Sådana skolor kallas *abnormskolor*.

Upplysning och kunskap spridas äfven på andra sätt. Tidningar komma genom posten till hemmen och läsestugorna. Goda böcker utlånas från folkbiblioteken. Många föreningar, såsom ungdomsföreningarna, nykterhetsföreningarna, allmogeföreningarna och sångföreningarna, arbeta hvar på sitt sätt för samma mål. Mycket är gjordt, men mycket återstår ännu att göra.

Läsestycke: B. o. v. I. „*Kyrkan och skolan*“.

Styrelse och försvar.

13.

I hemmet styra far och mor. Deras vilja är barnens lag. I ett land måste också finnas styrande personer, men ett helt land styres icke så lätt. Det måste ha en

högsta styresman och många underordnade; det måste ha skrifna lagar och en mängd embetsverk, inom hvilka olika slags tjenstemän arbeta för landets väl.

Finland är ett *storfurstendöme*, som är förenadt med kejsaredömet Ryssland. Detta lands kejsare är Finlands *storfurste*. Han är landets högsta styresman. Storfursten tillsätter en *generalguvernör*, som är hans ställföreträdare i landet.

Af storfursten tillsättes äfven en *ministerstatssekreterare*, som i Petersburg framlägger de finska ärendena och en *prokurator*, som vakar öfver att lag och rätt må råda.

Landets högsta embetsverk är *senaten* i Helsingfors. Senaten hjälper Storfursten att styra landet.

Senaten är delad i två afdelningar, af hvilka den ena handhar styrelsen, den andra är landets högsta domstol. I Reglementet för senaten bestämmes om dess verksamhet.

Finlands folk får äfven taga del i styrelsen genom ombud för de fyra folkklasserna. Dessa sammankallas af Storfursten till *landtdag* i Helsingfors hvar femte år eller oftare. Enligt nu gällande förordning hvar fjärde.

Landtdagen är sammansatt af fyra stånd: *ridderskapet och adeln*, *preteståndet*, *borgareståndet* och *bondeståndet*. Dessa bilda tillsammans landets *ständer*. Ständerna besluta om skatterna och om ändring af bestående lagar eller stiftandet af nya sådana. Ständernas beslut måste dock stadfästas af regenten. Om våra landtdagar stadgas i Landtdagsordningen af år 1869.

Lagarna äro *grundlagar* och *allmänna lagar*. Grundlagarna bestämma regentens och folkets förhållande till hvarandra. De allmänna lagarna innehålla föreskrifter om folkets inbördes förhållande.

Menniskorna göra icke alltid det som är rätt. De förbryta sig ofta emot hvarandra. För att skydda samhället

mot det ondas öfverhandtagande, måste den brottslige straffas. Straffet bestämmes genom *allmän lag*.

Sådan rättvisa skipas af *häradsrätterna* på landsbygden vid sammankomster som kallas *ting* och af *rådhusrätterna* i städerna. Öfver dessa stå *hofrätterna* i Åbo, Wasa och Viborg. Landets högsta domstol är senaten, som dömer i Storfurstens namn.

För att lättare kunna öfvervakas är Finland deladt i åtta län. Dessa styras af *guvernörer*.

Länen bestå af *lands- och stadskommuner*, hvilka själfva hafva vård om sina angelägenheter. — Uppvisa länen och redogör för deras gränser!

En finsk här finnes till landets försvar. I denna måste hvarje finsk man någon tid tjenstgöra för att öfva sig i krigskonst. Denna skyldighet kallas *värnepligt*, och därom stadgas utförligt i Värnepligtslagen.

Läsestycken: Z. T. „*Barnens bön för fäderneslandet*“, B. o. v. l. „*Om samhället och styrelsen*“.

Nylands län

14.

är det minsta af länen. Det sträcker sig längs Finska viken från Östersjön i vester till Kymmene elf i öster. Länets kust är mycket sönderskuren af hafvet och åtföljes af en rik skärgård. *Hangöudd* och *Porkala udde* skjuta långt ut i Finska viken. Mellan dem är skärgården särdeles vacker.

Från kusten sträcka sig inåt landet bördiga slätter, hvilka upptagas af välskötta hemman och stora herrgårdar. I vester ligger en del af Salpausselkäs grusvall, som kallas *Lojoåsen*, i norr delar af det egentliga Salpausselkä.

Vattendragen tillhöra Sjölandets kustområde och utgöras förnämligast af åar.

De viktigaste äro *Svartån*, som genomflyter *Lojo sjö* och under olika namn utfaller i *Pojo viken*, *Vanda å* och *Borgå å*. Vattnen i nordöstra hörnet utgöra en del af *Kymmene elfs* insjösystem.

Nylands län är tätast befolkadt af alla länen. Det är bebodt af nylänningar vid kusten och tavaster i de inre delarna. Folkbildningen är god och näringarna högt uppdrifna. Befolkningen lifnar sig förnämligast med jordbruk, fiske, industri och handel.

De största fabriksinrättningarna äro *Fiskars*, *Billnäs* och *Högfors* järnbruk samt *Kuusankoski* träsliperi. Många

Helsingfors.

sågverk finnas. — Hemslöjden står högt endast i trakten af *Borgå*. Där tillverkar allmogen goda väfnader, halmarbeten och båtar till försäljning.

Samfärdseln är god. Hvilka järnvägslinier finnas inom länet?

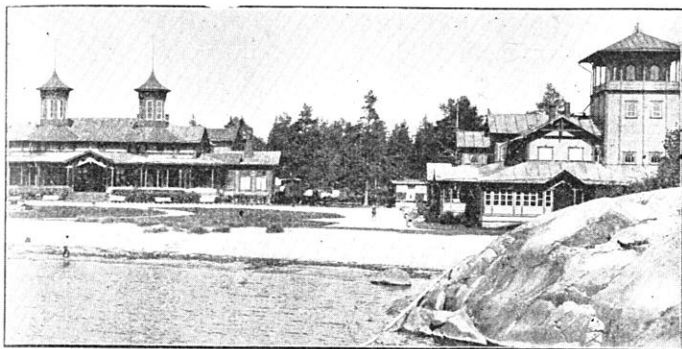
I Nylands län ligga längs kusten städerna *Hangö*, *Ekenäs*, *Helsingfors*, *Borgå* och *Lovisa*.

Helsingfors, landets och länets hufvudstad, är Finlands största stad. Där finnes senaten, och där sammanträda landets ständer. Där bor generalguvernören och andra höga embetsmän, och där finnes ett kejserligt palats för landets regent.

Helsingfors är äfven en lärdomsstad. Där finnes landets enda universitet och många skolor samt stora bok-

och konstsamlingar. — Såsom fabriks- och handelsstad är Helsingfors den främsta i landet. Det har i synnerhet en storartad införsel af de mest olika varor.

Till sist må nämnas, att Helsingfors också är landets vackraste stad. Ståtligt är *Senatstorget* med Alexander II staty, där det ligger omgifvet af Universitetet, Nikolaikyrkan och Senatens borg. Inbjudande äro *Esplanaderna* med sin Runebergsstod och sina stora affärspalats. Omgifningarna äro äfven vackra.

Hangö badanstalt.

Borgå är biskopsstad och bedrifver liflig handel. Där finnes Runebergs hem.

Lovisa är handelsstad och badort.

Ekenäs är en liten stad. Där finnes landets enda svenska folkskolläraryrkesseminarium.

Hangö är en betydande handelsstad. Det har landets enda vinterhamn, hvilken, om den isbelägges, hålles öppen af fartyg, som äro så byggda, att de kunna sönderbråka isen. Hangö har en mycket besökt badanstalt, som är den förnämsta i landet.

Läsestycken: B. o. v. 1. „*Om landets* (städer och) *hufvudstad*“, „*Paikkari torp*“.

Åbo län

består af sydvestra kustlandet vid Östersjön och södra delen af Bottniska viken. Skärgården är vidsträckt. Längst i vester ligger fasta Åland jämte många skär.

Ytan är till största delen låg. I söder finnas dock branta klippor, i norr långa sandåsar såsom *Tavastmon*. Slättbygden och floddalarna höra till Finlands bördigaste trakter, emedan klimatet där är mycket mildt.

Till hvilket insjösystem höra de största vattnen?

Från det Stora höglandet inströmmar i Kumo elf *Ikalis stråten*, som bildar det vackra *Kyröskoski*. Kustlandet genomflytes af många åar. Till dessa hör *Aura å*. Redogör för länets förnämsta vatten!

Åbo län är näst Nylands län det tätast befolkade länet. Det bebos i söder och sydost af svenska, i öfriga delar af finska stammar. — Skärgårdsbefolkningen lifnär sig förnämligast med fiske. På Åland är sjöfarten af stor vikt. På fastlandet äro jordbruk, boskapsskötsel, industri och handel hufvudnäringar.

Större fabriksinrättningar äro *Dalsbruks* järnbruk, *Kyröskoski* pappersbruk och *Littois* klädesfabrik.

Hemslöjden är betydande.

Samfärdseln är liflig både till sjös och lands. Hvilka järnvägar finnas?

I Åbo län ligga vid kusten städerna *Åbo*, *Nåden-dal*, *Nystad*, *Raumo* och *Björneborg* samt på Åland *Marihamn*.

Åbo, landets forna hufvudstad, är numera hufvudstad blott för Åbo län. Det är landets andra stad. Där bor länets guvernör och landets erkebiskop, där finnes en hofrätt och många skolor. Åbo är också en stor fabriks- och handelsstad. Där finnas mekaniska verkstäder, skeppsvarf, bomulls- och linneväfveri, sockerbruk, korkfabrik och många andra fabriker.

Nådendal är landets minsta stad och känt för sina gyttjebad.

Nystad står genom en undervattensledning i telegrafisk förbindelse med Sverige. Staden har för öfrigt liflig handel.

Raumo, som har den största handelsflottan, bedriver sjöfart och handel. I staden finnes ett folkskollärareseminarium.

Björneborg är en stor handelsstad. Omkring staden bedrivs landets största sågindustri. Därifrån utföres därför en mängd trävaror. Björneborg ligger vid *Kumo* elfs delta. Dit kunna de stora fartygen icke inlöpa. Hamnplats för dem är *Räfsö*.

Mariehamn står i liflig förbindelse med Sverige. Det har en mycket besökt badanstalt.

I Åbo län finnas tvenne köpingar (större handelsplatser, hvilka icke ännu erhållit stadsrättigheter). De äro *Salo* vid en vik af Östersjön och *Ikalis* vid den liknämnda stråten.

Läsestycken: B. o. v. l. „*Kustö ruiner*“.

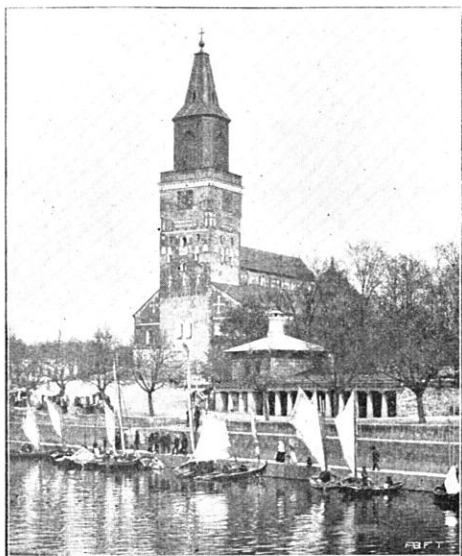
Åbo. Mellan bergen vid Aura å ligger det gamla Åbo. Fran sin gröna kulle blickar domkyrkan ned på sex århundradens minnen. Nedanför domkyrkan står den ädle greffen, Per Brahe, gjuten i brons. Det var han som grundade Finlands universitet, och dettas forna hem, akademihuset, står vid samma torg. Nära intill sitter, äfven han gjuten i brons, den finska historiens fader, Henrik Gabriel Porthan.

Lugn rinner ån mellan sina trädkransade stenkajer till nedre bron. Där uppröres dess gråbruna böljor ständigt af kommande och gående ångbåtar. Där vimla segelbåtar, sumpar och ekstockar, och alltjämt ljuda ångarenas skarpa hvisslingar till varning för oförvägna skärgårdsbor. Där lossas och lastas, ty Åbo är en betydande handelsstad. Längre fram följer fabrik på fabrik utmed båda åstränderna.

Vid åns mynning möter oss nytt lif. Lokomotivet ångar mellan ofantliga brädupplag, och i hamnen ligga talrika ångfartyg och skepp, hvilka icke kunna gå in i den grunda ån. De

flesta europeiska nationers flaggor svaja på dessa fartyg. Pustande ångslupar bogsera tungt lastade pråmar till de förankrade skeppen.

Öfver hamnens brädstaplar och lodjor höjer sig en allvarlig, hvitrappad byggnad med stela, kala murar och svarta tak. Tvenne fyrkantiga torn kröna dess gafflar. Denna byggnad är Åbo slott, hvars dystra kamrar rufva öfver förgångna dagars strider och belägringar, mässor och processioner, tortyr och fån-

Åbo domkyrka.

genskap. — Under senare tider hafva delar af slottet användts till straffängelse, krut- och mjölmagasin. Nu inrymmer det ett museum, där Åbo stad samlar minnen från förgångna tider.

Åbo har ock minnen att samla. Det är Finlands äldsta stad. Här döptes de första finnerne af biskop Henrik vid Kuppis källa. Här inrättades den första skolan i vårt land. Här grundades Finlands universitet. Härifrån spriddes bildningens ljus öfver Finlands bygder. I femhundra år var Åbo landets hufvudstad. Ännu är Åbo Finlands andra stad, och för hvarje

hjärta i detta land är den gamla staden dyrbar, ty den är den finska bildningens födelsehem.

Viborgs län

16.

ligger öster om Nylands län och sträcker sig längs Finska viken till ryska gränsen. Skärgården är här mindre rik, men hafvet tränger in med många vikar. Störst bland dessa är *Viborgska viken*. Öster om denna vik upphör skärgården alldeles. Där har vinden på stranden hopat sand i stora drifvor, som kallas *klitter*.

Salpausselkäs grusvallar ojämna norra delen af länet. Äfven laglandet är ojämndt af sandåsar, och stora sandmoar finnas på flere ställen. Större delen tillhör kustlandet och är rik på åar. Norra delen, som tillhör inlandet, är uppfylld af sjöar. Till hvilket insjösystem höra de största?

Vuoksen grenar sig före utloppet i tvenne armar. Den södra ledes genom *Paakkola kanal* och *Suvanto* till Ladoga, dit den norra armen genom många sjöar banar sig en naturlig väg.

Från länets nordvestra hörn infaller *Valkeala stråten* i Kymmene elf. Den hör till dess insjösystem. Hvilka vatten känner du i detta län?

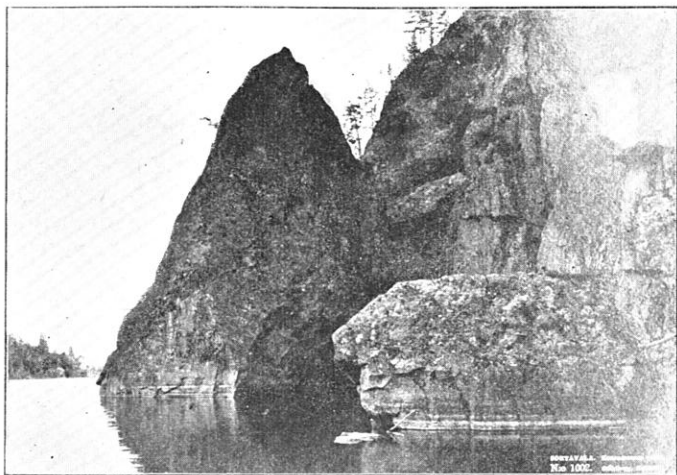
Viborgs län bebos till största delen af karelare, men dessutom bo tavaster i vester och ryssar i öster samt i städerna.

Folkbildningen står i allmänhet lågt, hvilket äfven inverkar på näringarna. Jordbruket och boskapsskötseln äro försummade. Skörden förslår icke för länets behof. Mycket mjöl måste därför införas från Ryssland. Fisket är ganska lönande. För handel har karelaren stor fallenhet. Han köper och säljer varor samt företar ofta handelsfärder till Petersburg.

Såg- och pappersindustrin är betydande. Grufdrift bedrifves i *Pitkäranta*. Hvilka metaller erhållas där? — Hemslöjden är ringa utvecklad.

Hurudan är samfärdseln? Af hvilka kanaler och järnvägar befrämjas den?

Städerna äro *Kotka*, *Fredrikshamn* och *Viborg* vid Finska viken, *Kexholm* och *Sordavala* vid Ladoga samt *Willmanstrand* vid Saima.

Bergparti från Ladoga.

Viborg är länets hufvudstad. Där bor guvernören och där finnes en hofrätt. Det har en betydande införsel och större utförsel än någon annan stad i landet. Dess yttre hamn, *Trångsund*, besökes af stora fartyg från eget och främmande land. Såsom industristad är *Viborg* mindre betydande.

Fredrikshamn har landets enda högre militärskola. Den kallas *kadettkår*.

Kotka, som ligger på en ö i Kymmene elfs vestra mynningsarm, har en storartad sågindustri och stor utförsel af trävaror.

Kexholm är en mindre handels- och badort.

Sordavala har liflig handel och sjöfart på Petersburg. Invid staden ligger *Kymölä* vackra folkskollärare- och lärarinneseminarium.

Villmanstrand har liflig ångbåtsfart på Saimavattnen. Där finnes en ganska väl besökt badanstalt.

Tvenne köpingar finnas. De äro *Kronoborg* och *Lahdenpohja* vid Ladoga.

Läsestycken: B. o. v. l. „*Ladoga*“.

Viborg. I gamla tider ansågs Viborgska viken för Finska vikens ända. Ännu heter dess innersta vra Suomenvedenpohja. Därifrån är landvägen kortast till Saimavattnen och till Vuoksen, som leder till Ladoga. Hit färdades redan i medeltidens början svenska, danska och tyska skeppare, för att i karelarnes hamn tillbyta sig skinn mot salt och tyger, och härifrån gingo de vilda karelarne ut på plundringstag till vestra Finlands bygder. För att hålla karelarne i styr och tvinga dem att antaga kristendomen, byggde svenskarna år 1293 Viborgs fäste på en klippholme i Suomenvedenpohja. Det gamla fästet står där än med sina allvarsamma gråstensmurar och sitt hotande torn.

Kring fästet uppväxte en stad, som fick namnet Viborg, och blef en mycket besökt handelsstad. Den befolkades ej blott af karelare och svenskar. Äfven ryssar, danskar och en mängd tyska handlande bosatte sig där. Snart fick fästet annat att göra än att hålla karelarne i styr. De blefvo kristnade till goda katoliker. Men ryssarne begynte göra det ena anfallet efter det andra mot slottet. Det blef nödigt att omgifva staden med starka murar och torn. Inom murarna fick staden trångt. Husen trängdes mellan smala, krokiga gränder, under det handeln växte allt mera. I stället för skogsdjurens pelsar hade Viborg snart att bjuda främlingen tjära och bräder.

Ryssarnes anfall upphörde emellertid icke. Ryssland växte till ett mäktigare rike än Sverige, och år 1700 eröfrade det Viborg för att aldrig mera draga sina trupper därifrån. Det blef en sorglig tid för staden. Stadsmuren mot öster refs ned. Det runda tornet på Salutorget är numera allt som finnes kvar af den. Domkyrkan gjordes till magasin för artilleriet, stora kaser- ner uppfördes, och midt på stadens nya stora rådhusorg byggdes en rysk kyrka. Nya fästningsvallar anlades till försvar mot svenskarna.

En ny tid af lycka började dock för den gamla staden då vår gode monark Alexander I återgaf Viborgs län åt Finland. Då kunde handeln åter blomstra upp. Viborg är en af Finlands förnämsta städer. Utför Saima kanal forslas ofantliga massor plankor och bräder till Trångsund, där de lastas på hundradetal fartyg för att utskeppas till vestra Europa.

Bantågen föra en daglig ström af matvaror, ved, papper, väfnader, järnvaror och läder till Ryssland. En annan ström af spannmål och mjöl, tyger, petroleum, socker, tobak och pelsvaror går från Petersburg till Finland. Öfver hafvet intaga Viborgs handelsmän en myckenhet salt, mjöl och kolonialvaror.

Kring det gamla Viborg hafva flere förstäder uppstått. De gamla fästningsverken äro öfvergifna och till en del nedrifna, men nya sådana omgifva staden på längre afstånd, ända till Trångsund, och en ansenlig rysk militärstyrka är förlagd till Viborg.

17.

Tavastehus län

ligger inne i landet. Det kallas därför ett *inlandslän*. Inlandslänen ha ingen kust. De omgifvas af landgränser, utom där gränsen utgöres af något inlandsvatten. Tavastehus läns östra gräns går till en del öfver Päijänne.

Länets sydvestra del omfattar Tammela höglandet, hufvudmassan tillhör det Stora höglandet. Ytan är till största delen ojämn med grusjord och vidsträckta moar. De båda högländerna åtskiljas af ett bördigt lågland, hvilket är uppfyllt af många sjöar. Till hvilka insjösystem höra de talrika vattnen i länet?

Flere natursköna åsar finnas. Af dem må nämnas Kangasala åsen, som sträcker sig fram mellan de vackra Mallasvesivattnen. Till dessa höra sjöarna *Längelmevesi* och *Pälkänevesi* samt *Hauho stråten*, hvilka vatten från nordost och öster infalla i Mallasvesi.

Päijänne mottager från söder *Vesijärvi*. Vid stranden af denna sjö ligger södra Finlands högsta punkt, *Tiirisma*. Hvilka äro Tavastehus läns vigtigaste vatten?

Tavastehus län bebos af tavaster. Landets fyra hufvudnäringar bedrifvas äfven af dem. Jordbruket är dock något försummadt. Åt boskapsskötseln och mejerihandteringen egnar man större omsorg. Skogarna äro ännu goda. En betydande näring är äfven industrin.

I länet finnes landets andra fabriksstad, och på landsbygden finnas flere stora fabriker. Till dessa höra *Nokia*, *Valkiakoski* och *Tervakoski* pappersbruk.

De många sjöarna, kanalerna och järnvägarna göra samfärdseln särdeles god. — Hvilka kanaler äro de vigtigaste? Hvilka järnvägslinier finnas inom länet?

Tavastehus län har endast två städer. Dessa äro *Tavastehus* och *Tammerfors*.

Tavastehus ligger vid Vånå stråten. Det är länets hufvudstad, men är mindre än

Tammerfors, som är landets andra fabriksstad och till storleken den tredje af Finlands städer. Staden ligger på en ås mellan Näsijärvi och Pyhäjärvi.

En köping finnes. Den heter *Lahtis* och ligger vid Vesijärvi.

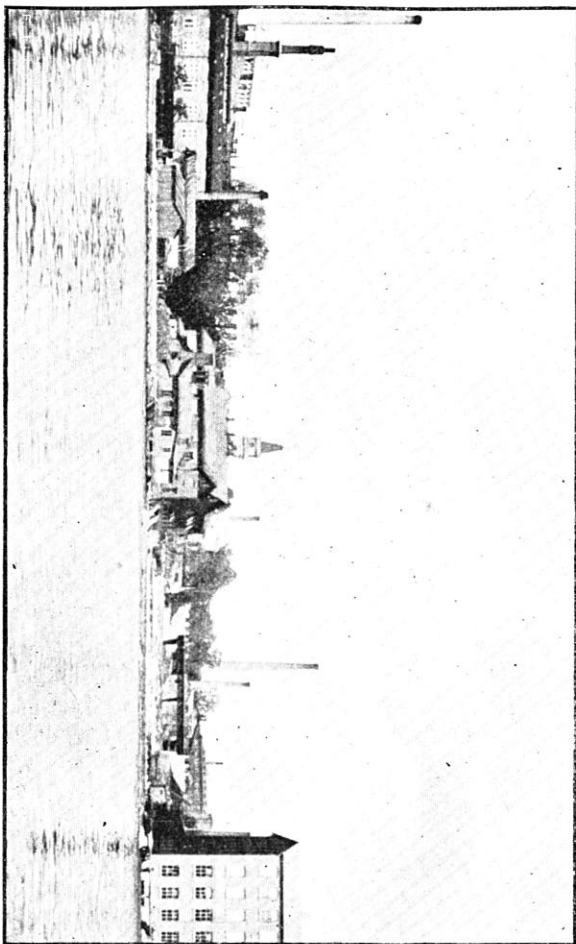
Läsestycken: B. o. v. l. „*Pyynikkä och Nokia*“.

Tammerfors. På södra stranden af Pyhäjärvi ligger *Hatanpää* gods. Midt emot störtar Näsijärvis vatten genom *Tammerkoski* dånande och skummande ned i den förstnämnda sjön. För hundratrettio år sedan låg där *Tammerfors* marknadsplats. Nagra qvarnar och ett linnespinneri drefvos af vattnets kraft. Det var, som när en jätte leker med fjäderbollar.

Då kom konung Gustaf III till *Hatanpää* och såg det ståtliga vattenfallet samt den kraft, som här gick till spillo. Han beslöt då, att där skulle anläggas en fabriksstad, som skulle skapa rikedom för dessa bygder. Så uppkom staden *Tammerfors*. Men industrin behöfver ej blott drifkraft, utan äfven maskiner och råvaror. I denna del af landet odlas mycket lin, men ej tillräckligt för en stor industri. Fin ull fås ej heller tillräckligt i vårt land, bomull ej alls. Allt detta maste hemtas från utlandet. För sadana saker betalas emellertid dyr tull. Därför kunde *Tammerfors* icke blifva, hvad Gustaf III hade velat.

Då kom Alexander I till staden och såg dess utmärkta läge. Han gaf Tammerfors fristadsrätt, så att maskinerna och råvarorna fingo införas tullfritt.

Tammerfors.

Så blef Tammerfors, hvad det var ämnadt till, en stor industristad. Våldiga fabriker i fyra, fem våningar anlades på forsens båda sidor. Ensamt bomullsspinneriet och väfveriet ger ar-

bete åt 2,000 personer. Midt emot detta verk står på den östra stranden linnespinneriet och väfveriet, som sysselsätter 1,200 arbetare. Så följer fabrik efter fabrik utmed forsens båda stränder. Där finnes pappersbruk, ångqvarn, takfiltfabrik, yllespinneri, klädesfabrik och färgeri. I staden finnas dessutom äfven andra fabriker, stora och små.

Genom tillströmningen af arbetare växte stadens folkmängd hastigt. Staden själf var anlagd på forsens vestra strand. På den östra uppstod *Skyttylä* förstad af idel små arbetarekojor. Den är nu inköpt af staden, som ombyggt densamma. I *Skyttylä* finnes järnvägsstationen. Där går lifligt till, ty där mötas tre järnvägslinier. På körbron öfver forsen rulla oupphörligt tunga lastvagnar till och från stationen. Långa rader godsvagnar sta färdiga att afgå med Tammerfors industrialster till andra orter. Det mesta finner köpare i Ryssland.

Men Tammerfors förtjenar ses äfven för sitt vackra läge. Från holmen midt i forsen ser man åt alla håll de mäktiga fabriksbyggnaderna. Ofvanför forsen leder en ståtlig järnvägsbro öfver Näsijärvis port, och sjöns strand prydes af den lummiga *Engelska parken*. Stadens vestra del är vackert byggd och renlig. Där vet man ej mycket af fabrikernas dam och affärernas brådska. En bred esplanad går genom hela staden från Näsijärvi till Pyhäjärvi, och bortom esplanaden aftecknar sig den nya kyrkan mot tallskogen på *Pyynikkä* höga ås.

Sankt Michels län

18.

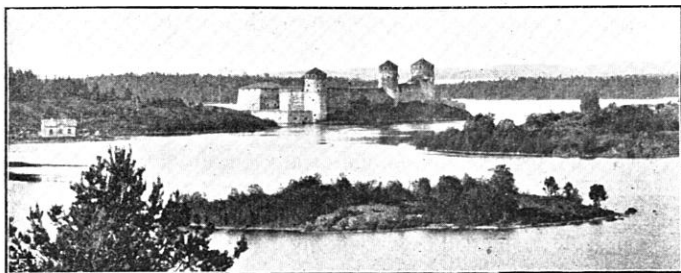
är ett inlandslän af ungefär samma storlek som Tavastehus län. Det sträcker sig från Päijänne i vester öfver en del af Vuoksens insjösystem i öster. Det är mer uppfyllt af sjöar än något annat län. Mossar och kärr hafva äfven stor utbredning. Till hvilka insjösystem höra vattnen?

Förutom Haukivesi höra till Vuoksens insjösystem *Enovesi*, *Orivirta* och en del af *Orivesi*, öfver hvilken sjö östra gränsen är dragen. Dessa vatten utgöra Pielisstråttens södra del. Med Saimavattnen förenas Haukivesi medels *Kyrönsalmi* sund, hvilket leder till *Pihlajavesi*, hvars

östra del kallas *Puruvesi*. Från Pihlajavesi rinner vattnet mot sydvest till Saima. Till Kymmene elfs insjösystem höra Päijännes östra tillflöde, *Sysmästråten*, samt den betydande *Mäntyharjustråten*, som förenar sig med Kymmene elf. Redogör för vattnen inom länet!

Mellan sjöarna omvexla högland och lågland. I söder och öster finnas höga branta klippor, i de öfriga delarna utgöras höjderna af grusåsar.

En sådan är Punkaharju, som är vida berömdt för sin skönhet.

Nyslott.

Länet är glest befolkadt af finska stammar, hvilka bygga och bo vid sjöstränderna och på höjderna. Jordbruket är här mindre lönande. Boskapsskötseln är däremot en god inkomstkälla, emedan goda betesmarker finnas. Skogen är ganska dålig, hvarför skogsbruket ej är betydande. Fisket är gifvande. Hvilken fisksort fångas i mängd i sjöarna? Industrin är ej heller betydande, men hemslöjden står högt. Pinnstolar, korgarbeten, lädervaror m. m. förfärdigas till försäljning.

Samfärdseln på de vida vattnen är synnerligen liflig, Landsvägarna äro dåliga och endast en af städerna har järnväg. Hvilken järnväg sträcker sig genom länet?

Städerna äro tre: *Sankt Michel*, *Nyslott* och *Heinola*. De äro alla små.

S:t Michel ligger vid Saimas nordvestra strand. Det är hufvudstad och den största af länets städer.

Nyslott, den andra i ordningen, ligger på en holme i Kyrössalmi sund. Läget är särdeles naturskönt. Det gamla slottet *Olofsborg* är en af landets ståtligaste fornborgar. Efter den kallas stadens betydande badinrättning *Olofsbad*. — Nyslott är biskopsstad.

Heinola ligger vid Kymmene elf. Äfven det har en badanstalt. I staden finnes ett folkskollärarynnesseminarium.

Läsestycke: B. o. v. 1. „*Punkaharju*“.

Kuopio län

19.

är äfven ett inlandslän och det största af dem. Det ligger norr om Sankt Michels och Viborgs län samt sträcker sig i öster ända till ryska gränsen.

Den fasta landytan är till största delen högländ och många ganska betydande berg finnas. Mossar och sumpmarker utbreda sig öfver mer än en fjärdedel af ytan. De djupa, vida dalarna täckas af vatten. Till hvilka insjösystem höra dessa sjöar och stråtar?

Pielisjärvi mottager från sydost den strömrika *Koida elf* och utfaller genom *Pielis elf* i *Pyhäselkä*, som står i förening med *Orivesi*. Af de armar, hvilka omsluta *Soisalo*, är den vestra viktigast. Den bildas af *Leppävirta*, *Unukka* och *Varkaus ström*. — Redogör för Kuopio läns vatten!

Kuopio län är glesare befolkadt än Sankt Michels län. Det bebos af finska stammar, hvilka bosatt sig på höjderna och vid sjöstränderna. I östra delen förekomma dock stora byar i de trakter, där flere tusental af inbyggarna hafva samma religion som ryssarne. Okunnigheten är stor, i synnerhet bland desse.

En hufvudnäring är jordbruket, som i vestra delarna bedrifves med omsorg. Skörden förslår ej för behofvet. Frostena gör ofta stor skada. Mjöl införes därför från Ryssland. Boskapsskötseln är en annan hufvudnäring, som lemna till utförsel smör, slaktboskap och hästar. Skogsbruket är äfven af vigt och jagten lönande.

Betydande järn- och sågindustri bedrifves. Stora järnbruk äro *Värtsilä*, *Möhkö*, *Varkaus* och *Stömsdal*. Hemslojden står i allmänhet lågt. Handeln är liflig.

Hvilka kanaler och järnvägar befrämja samfärdseln?

Städerna äro tre: *Kuopio*, *Joensuu* och *Idensalmi*.

Kuopio har ett vackert läge vid Kallavesi. Där bor länets guvernör. Staden bedrifver handel och sjöfart. Invid staden ligger *Puijo* höjden, hvarifrån utsigten är storartad.

Joensuu vid Pielis elf har en stor handelsflotta.

Idensalmi vid den liknämnda stråten är Finlands yngsta stad.

Vid Pielisjärvi ligger *Nurmes köping*.

Pamilofors och Kolihöjden. Finland är så rikt på natursköna trakter, att det är svårt att säga, hvar man finner de vackraste bland dem. I synnerhet är Östra Finland rikt i detta afseende. Viborgs län har sitt *Imatra*, S:t Michels län sitt *Punkaharju*, *Kuopio* län sitt *Pamilo* och sitt *Koli*.

Vill man beundra dessa, kan man taga *Joensuu* till utgångspunkt och längs landsvägen eller uppför Pielis elfs slussar bege sig vesterut. Icke långt från den sista slussen ligger *Paukkoja ström*, där elfven är så strid, att ångbåten med svårighet arbetar sig upp genom strömhvirflarna till bryggan ofvanom det stridaste stället. Från denna plats är det lämpligt att göra en utflykt till *Koida* elfs mynning, där *Pamilo* berömda fors ligger. Med roddbåt och till fots kommer man fram till fallet.

Den syn, som där möter betraktaren, kan kallas storartad. Liksom genom en i granithällen uthuggen port, smalare upptill än vid foten, pressas elfvens vatten med vildaste dån ned för fallet. Skummet fräser och stänker högt upp mot strandklip-

porra samt väter barrträden, hvilka luta sig öfver fallet och liksom skydda detsamma för oskärande blickar. Sådant är Pamilo, Karelens utan tvifvel mest storartade vattenfall, som väl kan jämföras med de förnämsta af våra talrika forsar. Samma vattenmassa, som störtar ned för Imatra, finnes ju icke här, men genom omgifningens vildhet och den måleriska rand, i hvilken elfven här är infattad, står den öfver Nordens mäktigaste fors. Och icke endast nedåt längs elfven fängslas blicken af en hänförande tafla. Knappt har lugnvattnet inträdt ofvanom klipporten i forsen, innan skummet ånyo yr kring bottenstenarna. Där man står vid Pamilos nacke, är det omöjligt, att med blicken anträffa lugnvattnet uppe i elfven. Norra stranden är hög samt beströdd med kullriga stenar, hvilka bära vittne om, att elfvattnet i tidernas tider sköljt strandbranten högt upp. Den södra är betydligt lägre, men på båda sidor star en oansad skog mångenstädes ända fast i forsen. Allt bär ödemarksprägel.

Med bruset fran forsen qvar i öronen återvänder man till Paukkoja och fortsätter färden in på det egentliga Pielisjärvi för att vid dess vestra strand besöka *Kolihöjden*. Under vandringen uppför densamma synas åt vester väldiga bergryggar, hvilka aflösa hvarandra, at öster Pielisjärvi och bakom den de skogiga marker, som sträcka sig så langt ögat når på denna sida om landgränsen. På högsta toppen är taflan fullständig. I söder, vester och norr höjer sig den ena bergskammen efter den andra, afbrutna här och där af silfverglänsande vattenspeglar. På östra sidan utbreder sig Pielisjärvis vida yta. Sasom punkter på den te sig fiskarbatarna, hvilka knappt märkbart glida framat. Ingenstädes har man en bättre öfverblick öfver dessa trakters underbara skönhet och egendomliga yttre former, än den man har just här.

Vasa län

20.

är nästan lika stort som Kuopio län och sträcker sig från detta i öster till Bottniska viken i vester. I söder gränsar det till Tavastehus och Åbo län.

Kusten är långgrund och skärgården fattig, utom vid Qvarken. Kustlandet är slätt och hör till Flodlandet. De inre delarna äro ojämna och höra till Sjölandet. Till

hvilka insjösystem höra stråtarna inom denna del af sjölandet?

Redogör för de förnämsta elfvarna och stråtarna inom detta län!

Vasa län är det folkrikaste af alla länen, men först det femte i ordningen, då det gäller folktätheten.

Vid kusten bo svenska talande österbottningar. Inne i länet bo tavaster.

Kustlandet är bördigt, och där bedrifves jordbruket såsom hufvudnäring. Åkrarna äro välvårdade och vidsträckta, ängarna gifva rikligt foder. I de inre delarna af Flotlandet torrläggas kärr och mossar. Ny mark vinnes för odlingen. Genom den stora utvandringen till främmande länder lida dock vissa trakter brist på arbetskraft. — Fisket är lönande vid kusten. Hvilken fisksort fångas där i mängd? Inom Sjölandet äro näringarna desamma som i Kuopio län.

Handeln är god, men industrin är obetydlig. Tjärbränning är en för länet egendomlig näring. I hemslöjd äro österbottningarna skickligare än inbyggarna i något annat län. De äro goda timmerkarlar, skeppsbyggare, snickare, svarfvare och smeder. — Goda landsvägar och flere järnvägslinier främja samfärdseln. Vattenvägarna äro af mindre betydelse. Hvilka äro järnvägarna?

I Vasa län ligga längs kusten från söder till norr följande städer: *Kristinestad*, *Kaskö*, *Vasa* eller *Nikolaiestad*, *Nykarleby*, *Jakobstad* och *Gamla Karleby*. Inne i länet ligger *Jyväskylä*.

Vasa är en stor och vacker stad. Det är länets hufvudstad samt har en hofrätt och många skolor. Det har äfven många fabriker. Den största af dessa är bomullsspinneriet och väfveriet. *Vasa* är en vigtig handelsstad, men dess hamn är grund. Uthamnar äro *Vasklot* och *Brändö*.

Kaskö är en liten stad med en utmärkt hamn.

Kristinestad, Jakobstad och Gamla Karleby äro ungefär lika stora. De bedrifva alla handel.

Nykarleby, som är en mindre handelsstad, har landets enda svenska folkskollärareseminarium.

Jyväskylä är för inlandet af stor betydelse. I staden finnes ett stort folkskollärare- och lärarinneseminarium.

Läsestycken: B. o. v. I. „*Storkyrö*“.

Jyväskylä. I hjärtat af Mellersta Finland befinner sig på en mot *Jyväsjärvi* sluttande slätt, i skydd af en tallbevuxen as, den lilla, anspråkslösa staden Jyväskylä, som härintills varit så godt som utestängd från den stora världens sträfvanden.

Sedan staden fått järnväg, hafva förhållandena dock förändrats. Den lilla staden tillväxer nu snabbt och besökes mer och mer af främlingar, hvilka tilltalas af dess vackra läge. Sommartid är staden särskildt förtjusande med sina små trädgårdar och planteringar. Byggnaderna utgöras till största delen af anspråkslösa, men regelbundet uppförda trähus, hvilka se särdeles täcka ut i skydd af träden. Egendomliga te sig de breda, raka, ostenlagda gatorna, vid hvilkas slut man skönjer ett litet, täckt landskap.

Bland stadens vackraste delar nämnes främst *Jyväskylä ås*. Den är bevuxen med ståtlig, ymmig tallskog och har förvandlats till en park försedd med slingrande gångar, vid hvilka här och där anbringats sittplatser. Åsen är brant på begge sidor, och från dess högsta del, öfver hvilken en naturlig väg leder, öppna sig de vackraste utsigter åt öster och vester. Den skönaste och vidsträcktaste utsigten har man från utsigtstornet på norra ändan af åsen. Därifrån kan man se milslangt åt alla hall. I söder genomskäres åsen af landsvägen till Keuru, och fran randen af denna djupa genomskärning af den höga sandåsen har man utsigt öfver seminariets statliga samling af byggnader. Vid stranden ofvanom bryggorna har staden en liten lummig björkpark på en kulle, vid hvars fot tåget ilar fram. Det är *Strandparken* med ett litet värdshus. Under sommarhettan finner man här i skydd af ståtliga björkar en sval och angenäm uppehållsort.

Ett särskildt område för sig bildar seminariet söder om staden. Dess präktiga stenhus, vackra parker, planteringar och trädgård göra ett mäktigt intryck. Inrättningens område är till

sin natur mycket omvexlande, bestående af låga kullar, dälder och jämna ställen, på hvilka byggnaderna äro uppförda. I södra ändan af detta område reser sig en vacker tallbevuxen ås, medan vestra delen utgöres af en tallpark, i hvars midt ett litet träsk är beläget. Allt befinner sig i mönstergill ordning på grund af god omvårdnad.

Ett särskildt intresse har Jyväskylä fått för alla folkskolans barn, sedan där, den 8 juni år 1900, aftäcktes den enkla minnesstoden af finska folkskolans fader, *Uno Cygnæus*.

21.

Uleåborgs län

är nästan lika stort som alla de öfriga länen tillsammans. Det omfattar nordligaste Finland ända till Kuopio och Vasa län i söder. — Kusten är långgrund och fattig på öar. Den uppgrundas än mer genom landhöjningen.

Utanför Uleå elf bildar hafvet *Uleåviken*, hvilken begränsas utåt af den stora ön *Karlö*.

Kustlandet är flackt, men den låga sandkusten ojämnas af klitter. Till största delen är länet högländt. Öfver den annars jämna ytan höja sig enstaka berg och berggrupper. Till hvilka höjdområden hör Uleåborgs län?

Hvilka äro de högsta bergen?

Till hvilket vattenområde höra vattnen?

Hvilka äro de sjörika områdena? Hvilka äro de största elfvarna?

Redogör för de förnämsta sjöarna och floderna!

Uleborgs län är glest befolkadt. Om man kunde fördela inbyggarna jämnt öfver hela ytan, skulle man få ungefär en och en half person på hvarje qvadrat-kilometer.

I detta län bo lapparne. Dessutom bo här finska stammar. — Lapparne, hvilka bo längst i norr, lefva af renskötsel och fiske. För öfrigt äro boskapsskötsel, skogsbruk, jagt och fiske hufvudnäringar.

Det kalla klimatet gör jordbruket osäkert och mindre lönande. På de goda naturliga ängarna hålles mycken boskap, som lemnar smör till utförsel. Skogarna äro ofantliga. Därifrån afverkas stock. Äfven brännes tjära. Jagten på fågel och pelsdjur är lönande i de stora skogarna. Hafvet och inlandsvattnen äro särdeles fiskrika. Hvilka fisksorter fångas i synnerhet?

Af ringa betydelse är bergsbruket. Hvilken metall erhålles dock? — Sågindustrin är betydande. Befolkningen tillverkar goda pieksor och skidor. För öfrigt äro industrin och hemslöjden obetygliga.

Samfärdseln är dålig, emedan landsvägarna äro otillräckliga och elfvarna strida. Befolkningen är dock van att öfvervinna hindren och styr lugnt utför, eller stakar sig uppför ganska strida forsar. Hvilka äro järnvägslinierna inom länet?

Vid kusten ligga städerna *Brahestad*, *Uleåborg*, *Kemi* och *Torneå*. Inne i länet ligger *Kajana*.

Uleåborg ligger vid Uleå elfs mynning. Där bor länets guvernör och Kuopio stifts biskop. *Uleåborg* är en stor fabriks- och handelsstad. Där finnes landets största läderfabrik. Stadens uthamn ligger vid *Toppila sund*.

Brahestad har en god hamn. I staden finnes ett folkskollärarynnesseminarium.

Kemi, utanför Kemi elfs mynning, är en liten handelsstad.

Torneå vid Torneå elf har ganska god handel.

Kajana ligger öster om Uleåträsk. Där hålles årligen en stor vintermarknad. Staden har ett folkskollärarynnesseminarium.

Läsestycken: J. L. Runeberg. „*Vårt land*“, „*Psalm för fäderneslandet*“.

Klitterna. Norr om Gamlakarleby upphör all skärgård. Utan en holme, utan ett skär utbreder sig det vida hafvet framför kusten. Långväga vågor rulla mot stranden, men innan

de nått fram, brytas de till fradgande bränning. Stranden är idel fin, hvitgul sand, som stormen hvirflar upp. Ute i vattenbrynet är den fuktig af det insipprade hafsvattnet och så slät och jämn, att de späda spåren af strandpiparen och af hafsmaskarna afteckna sig skarpt som på en griffeltafla. Men längre upp från stranden är sanden torr. Där har vinden uppkastat den i drifvor. Som vågorna på hafvet sträcka sig sanddrifvorna eller klitterna i långa rader utmed stränderna. Liksom vid storm de stora vågornas ryggar äro krusade af otaliga små böljor, så stiga klitternas ryggar allt högre mot land, krusade af små sandvågor. Från klittkammen stupar sanden plötsligt brant inåt land.

Hvarje fast föremål, som stör sandstrandens jämnhet, kan gifva upphof åt en klitt. En sten, en buske, en vrakspillra äro nog därtill. Sanden hopar sig i lä bakom ett sådant vindskydd, och då drifvan blifvit anlagd, växer den vid hvarje storm allt högre och högre. Därvid drifves sanden mer och mer inåt land, så att klitterna vandra bort från stranden. Efter en tid synes vrakspillran, som gifvit upphof åt drifvan, och nu börjar en ny klitt uppväxa på den gamlas plats. Så vandra klitterna, den ena efter den andra, in öfver äng och skog. De inhölja och qväfva skogen samt växa till en sådan höjd, att till och med trädtopparna försvinna i sanden. De begrafva ängar och aktrar. Gärdesgårdar, vägar och hus måste flyttas undan för den antågande förstöraren.

Österbottens klitter hejdas i sin framfart genom landhöjningen. Då landet växer ut mot hafvet, bli de äldre klitterna liggande långt inne, där vinden ej har samma makt, som vid stranden. Ny sand yr icke till dessa drifvor. De komma till ro. Växtvärlden eröfrar dem och betäcker dem med kråkris, mjölonris, ljung och gra lafvar. Snart växa unga tallar upp, och klitten krönes med tallskog. På Österbottniska slätten ligga sådana döda klitter mital från hafvet.

På Karelska näset märkes ingen landhöjning. Där förblifva klitterna lefvande, tills de fångslas af hafsstrandens växter. Sedan dessa bragt klitten till ro, komma kråkriset, mossorna och tallen och kläda kullen med skog. Men da människorna oförståndigt hugga ned skogen till ved, blottas sanden på nytt, och klitten börjar åter vandra och härja.

Ryssland.

Läge och natur.

22.

Ryssland gränsar till fyra haf: Norra ishafvet, *Kaspiska hafvet*, *Svarta hafvet* och Östersjön.

Hvilka äro landgränserna?

Ryssland omfattar nästan halfva Europa. Den vidsträckta ytan är till största delen jämn. Endast i gränstrakterna finnas höga berg. Till dessa höra *Ural* (Ural) i öster och *Karpatiska högländet* i vester. Öfver slätten framstryka betydande landhöjder. En sådan är *Centralplatån*, hvars högsta del utgöres af *Valdaj höjderna*.

Nordligare ligger *Nordryska*, i vester *Vestryska* och i söder *Sydryska landhöjden*. Landryggarna ha betydelse såsom vattendelare.

Den stora slätten är rik på rinnande vatten, hvilka utmytna i de omgifvande hafven. Till dessa hör Europas största flod, *Volga*, som upprinner på Valdaj och mottager många bifloder. Den utfaller i Kaspiska hafvet. Dit utfaller äfven *Ural floden*. Till Norra ishafvet och Östersjön utflyta *Dvina* (na) och *Düna*; till Svarta hafvet *Dnjestr*, *Dnjepr* — äfven från Valdaj — och *Don*.

Alla dessa floder ha ett lugnt och jämnt lopp, hvarför de i hög grad tjena samfärdseln. Flere af dem äro förenade genom kanaler, så att man längs dem kan färdas genom hela landet från det ena hafvet till det andra. Pa *Wolga*, som står i förbindelse med Norra ishafvet och Finska viken, är flodfarten i synnerhet liflig.

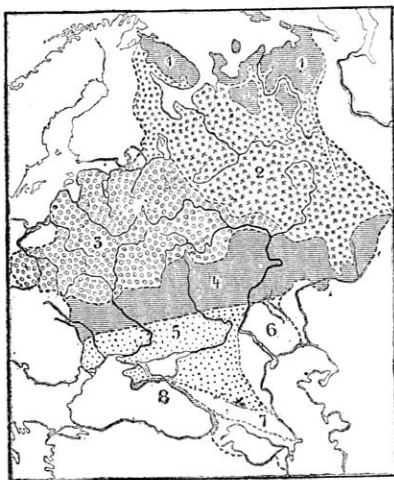
Ryssland ligger till större delen långt från hafvet. Det har därför mycket kalla vintrar, heta somrar och ringa nederbörd. Ett sådant klimat hallas *inlandsklimat*.

Emedan landet har så stor utsträckning i norr och söder, måste dock klimatet förete stora olikheter. I norr

är kölden starkare än i nordligaste Finland, i söder är vintern mild som på Italienska halfön.

Växtligheten är, beroende af klimatet, mycket olika. Nordligast ligger *tundra-området* (1)* med stora bottenfrusna kärr, hvilka sommartid upptina endast på ytan. Där växer blott renlaf, mossor och låga buskar. Därefter följer det väldiga *barrskogsområdet* (2), hvil-

ket är ofantligt rikt på pelsdjur. Söder om barrskogen följer löfskogen eller *norra jordbruksområdet* (3), där skogarna bildas af björk, ek och lind, och fälten besås med säd, lin och hampa. I *södra jordbruksområdet* (4), som omfattar det så kallade svartmyllebältet, odlas det bästa hvetet. — Alla dessa områden ha någon mot-

Rysslands naturliga områden.

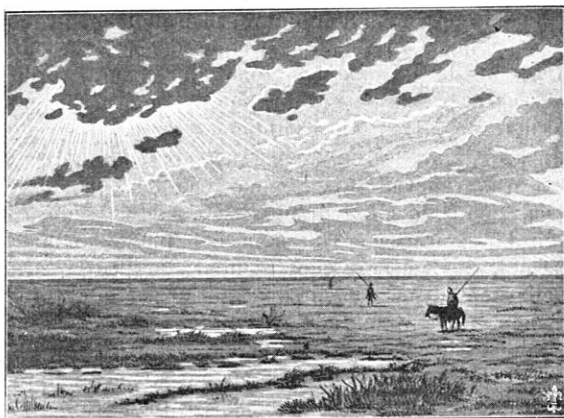
svarighet i vårt land, men *steppen*, som delas i *ängssteppen* (5) vester om Wolga och *saltsteppen* (6) öster om Wolga, är något för oss alldeles främmande.

Kuststräckan vid Svarta hafvet kan kallas de *ständig gröna löfträdens område* (8), ty där växa lager, oranger och oliver, hvilka behålla sina löf året om. Näset mellan Svarta och Kaspiska hafvet (7) hör till de ryska besittningarna i Asien. Det ligger icke inom gränserna för Europeiska Ryssland.

*) Se öfversigtskartan!

Den sydryska ängssteppen. För att rätt lära känna ängssteppen, bör man betrakta den under de olika årstiderna, då den ikläder sig de mest skiftande dräfter.

Våren är steppens vackraste tid, då smyckar den sig med crocus, svärdslliljor, hyacinter, tulpaner och andra lökväxter, hvilka blomma tidigt på våren, medan fuktigheten ännu finnes kvar i jorden, och under den torra sommaren, skyddade af lökens många omhöljen, sofva sin sommarsömn. Dessa växter äro dock icke så praktfulla, som de växter med samma namn, hvilka på våren drifvas upp i våra växthus. När lökväxternas prakt är förbi, står steppen klädd i gräsets frodigaste grönska. Detta gräs

Ryskt stepplandskap.

är högt, men glest, styft och groft. Gräsmattorna inbjuda därför icke till hvila; man beundrar dem helst från hästryggen. Bland steppgräsen är fjädergräset eller sidenörten det mest egendomliga. Detta gräs har blomfjällen försedda med fjädrade borst, hvilka ofta bli fotslänga samt äro mjuka och glänsa som siden. På steppen förekommer äfven en mängd örter. Egendommeligt är att örter, hvilka hos oss äro låga och späda, här bli höga, grofva och träaktiga, såsom t. ex. klöfvern, af hvars stjälk man kunde göra promenadkäppar, och malörten, hvilken blir manshög samt utbreder sig ofantligt och på åkrarna uppträder som ett högst skadligt ogräs. Dessa grofva växter ha föga eller intet värde

såsom bete, men många af dem kunna användas till bränsle. Därtill användas i synnerhet tistlarna, hvilka ofta ha armstjocka stjälkar.

Alla dessa växter förekomma ej i brokig blandning, utan hvarje art uppträder nästan ensam i stora massor. Detta blir i längden enformigt. Enformig är steppen äfven i öfrigt. Ingen skogsdunge, intet berg åstadkommer ett afbrott i detta vida växt-haf. Någon gång får man dock midt på steppen syn på ett förkrympt päronträd. Dungar af buskväxter förekomma oftare. I de större floddalarna finnes alltid något skog. Den utgöres mest af vide och poppel.

I juni och juli blir hettan odräglig. Då infaller steppens *sommar*. Solen står eldröd på himmelen, ingenstädes finnes skugga. Åskan höres stundom mullra, men molnen gifva intet regn. Under veckor faller ej ens en droppe dagg. Marken remnar, växterna vissna bort, menniskor och djur magra. Allt lider af torkan. Bristen på vatten är stor, och de, som ha brunnar, vakta dem ängsligt för att ej bli bestulna på vatten. Mycket vederqwickande äro då arbuserna, hvilka odlas här. De ersätta dricks-vattnet. När invånarne intaga sina måltider, ha de en arbus bredvid sig och bita då och då i den, alldeles som man eljestar sig en klunk vatten. Ofta uppträda under sommaren gräs-hoppssvärmar, hvilka göra stor skada. De äro en svår lands-plåga, och steppinvånarne försöka därför på alla möjliga sätt fördrifva dem från sitt område. Stundom lyckas det, men oftare är det omöjligt att hindra dem, att slå sig ned.

Med *senhöstens* inträde börja de för steppen så utmärkande häftiga stormarna. Sedan kommer *vintern* med nordisk kyla, med storm och snöyror, hvilka stundom antaga en förödande styrka. Vid sådana tillfällen omkomma ofta tusentals hästar, får och nötboskap samt äfven många menniskor. Klara, vackra vinterdagar äro sällsynta.

23.

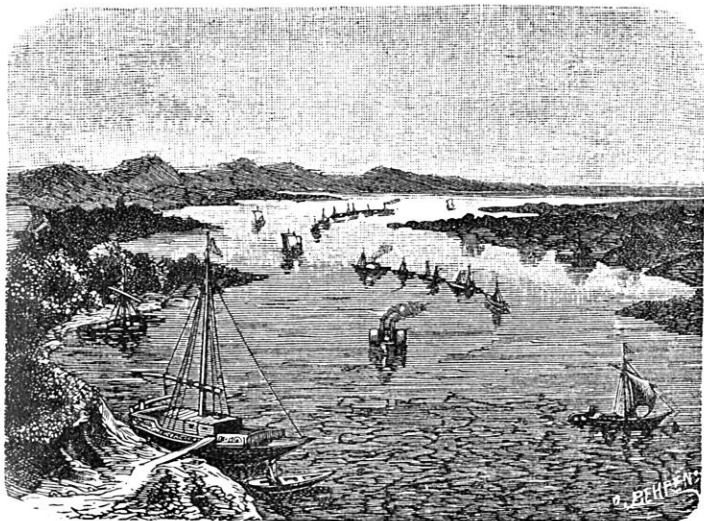
Inbyggare och odling.

Ryssland bebos till största delen af *ryssar*. Dock finnas äfven flere finska och turkiska folk, tyskar, judar m. fl.

Ryssarne höra till den *slaviska* folkstammen, som hufvudsakligen bebor Östeuropa. Ryska folket är mycket

okunnigt. De flesta kunna hvarken läsa eller skrifva. Inom de högre folkklasserna är bildningen god.

Olika religioner förekomma bland de skilda folken, men alla ryssar tillhöra den *grekiska kyrkan*, från hvilken ingen får öfvergå till någon annan kyrka. Till de religiösa bruken höra en mängd fastor, hvilka i allmänhet noga iakttagas.

Flodfart på Volga.

Hufvudmassan af det ryska folket lefver i ganska torftiga omständigheter. Det har dock icke stora fordringar och kommer till rätta med litet. En nationaldryck är teet. Ett oundgängligt husgeråd i det ryska hemmet är därför teköket.

Rysslands inbyggare lifnära sig förnämligast med *jordbruk* och *boskapsskötsel*. Förutom inom de båda jordbruksområdena idkas jordbruk något inom barrskogsområdet, på ängssteppen och vid södra kusten. Det bedrif-

ves med ringa omsorg, men är dock lönande, emedan jordmånen är utmärkt. Inom södra jordbruksområdet är jorden så fruktbar, att den, utan att gödslas, ger de bästa skördar. Härifrån förses hela Europa med säd.

Boskapsskötseln, som bedrifves inom alla områden, är hufvudnäring på grässteppen. Nötboskap, hästar och får hållas i mängd. — Inom tundra-området lefver befolkningen förnämligast af renskötsel.

Jagt idkas såsom hufvudnäring inom skogsområdet. *Fisket* är betydande i hafvet och i floderna, ur hvilka olika störarter upphemtas. *Handeln* är liflig. Säd, ull, hudar och talg utföres i mängd; te, bomull och fabriksvaror införas. *Bergsbruket* lemnar både järn och stenkol. Likväl står *industrin* lågt, med undantag af läderindustrin och textilindustrin.

Samfärdseln lider af den långa vintern, som i norr isbelägger hamnarna ända till nio månader, och som äfven gör floderna ofarbara för långa tider. Järnvägsnätet utvidgas därför mer och mer. Det är redan ganska vidt förgrenadt, men långt ifrån tillräckligt för behovet.

Ryska bykommuner. Om jorddelningen i Ryssland har mycket talats och skrivits. Mangen har däraf fatt den föreställningen, att det är bönderna, som i Ryssland ega all jord. Så förhåller det sig naturligtvis icke.

En tredjedel tillhör dock bykommunerna. En fjärdedel eges af enskilda personer, och resten tillhör staten, kejsrerliga familjen samt allmänna inrättningar.

Bykommunerna äro något för Ryssland egendomligt. I en rysk by är marken närmast byn gemensam egendom och delas mellan dess medlemmar hvart femtonde år. Hvarje arbetsför bonde erhåller vid delningen ett stycke, som är tillräckligt eller nästan tillräckligt för hans uppehälle. Sättet för delningen bestämmes af kommunen själf. Den förnämsta personen i ett sådant samhälle är byäldsten, som tillsättes genom val, och som innehar den verkställande makten. Han leder husfädernas gemensamma öfverläggningar vid de så kallade byförsamlingarna. Sådana maste ofta hållas, ty de dagliga sysselsättningarna äro till

stor del beroende af denna församlings beslut. Ingen får börja slå gräset eller plöja sädesfältet, förrän byförsamlingen beslutit, att det skall göras. Åker och betesmark tillhöra nämligen, som sagdt, icke familjerna eller de enskilde, utan hela byn, och alla hushallen i byn äro ett för alla och alla för ett, ansvariga för den summa, som kommunen årligen skall erlägga till den kejsersliga skattkammaren.

Manga band lägger denna egendomsgemenskap på handelsfriheten, och sträng uppsigt utöfvas öfver den enskilde. Därför suckar mången under den börda, som därigenom blifvit honom palagd. Om en bonde begynner dricka eller på annat sätt arbetar på sin egen undergång, så har hvarje familj i byn orsak att klaga, ty samtliga familjer äro gemensamt ansvariga för hans skatter och utskylder. Af samma skäl får ingen bonde lemna byn för alltid utan byförsamlingens tillstånd, och detta tillstånd meddelas icke, förrän sökanden ställt fullgod säkerhet för fullgörandet af sina nuvarande och tillkommande förbindelser och alliganden. Om en bonde vill aflägsna sig för någon tid för att söka arbete på annan ort, måste han skaffa sig ett skriftligt tillstandsbevis därtill, och han kan när som helst bli hemkallad genom byförsamlingens beslut. I allmänhet sker dock icke detta, så länge han ordentligt erlägger sina skatter jämte den årliga lösen för tillstandsbevisets fortsatta begagnande.

Tungt är arbetet, många äro försakelserna under arbetstiden, men när jordarbetet i slutet af september är afslutadt, börja stora festligheter. Sadana byfester erbjuda i allmänhet en nedslående anblick, ty i Ryssland är folket oförmöget att roa sig på ett oskyldigt, gladt sätt. Det söker sitt nöje förnämligast i ruset, så att man vid åsynen däraf måste beklaga, att det alls gifves några festdagar.

Under den långa vintern hafva bönderna icke mycket att göra. De tillbringa därför största delen af sin tid på ugnen, ifall de icke utöfva något handverk i hemmet. Qvinnorna, hvilka under sommaren deltaga i jordbruksarbetet, hafva däremot skyndsamt äfven denna årstid, ty då skall all spanad och väfnad utföras för hemmets behof.

Styrelse och hufvuddelar.

24.

Det stora ryska riket är ett *kejsaredöme*, i hvilket kejsaren styr med *oinskränkt makt*. Där sammanträda

därför inga ständer, men där finnas, liksom här, många embetsverk och tjänstemän. Dessa tillsätts af kejsaren.

Landet är för styrelsen deladt i 60 *gouvernement*, hvilka motsvara våra län. Gouvernementen styras af *gouvernörer*. Öfver dem stå *generalgouvernörer*. De högsta embetsmännen kallas *ministrar*. Ryssland är ett mäktigt rike. Af detsamma äro krig och fred i Europa beroende. Det kallas därför en *stormakt*. — Den ryska krigshären är mycket stor. Allmän värnepligt är införd. En stor krigsflotta och många starka fästningar skydda rikets gränser.

Äldre än guvernementsindelningen är Rysslands indelning i sju hufvuddelar.

1. *Östersjöprovinserna* kring Ladoga, Finska viken och Östersjön.

Hvilken vik och hvilka öar känner du vid kusten? — Inom detta område ligger en del af Ladoga med den korta Neva (Njeva), samt *Peipus*, som utfaller i Finska viken genom *Narova* (-ro-). Hvilken flod utfaller i Riga viken? — Landet är slätt och delvis väl odladt, men skogar och sumpmarker förekomma äfven. Befolkningen är blandad. Här bo finska stammar, samt något svenskar och tyskar, hvilka alla äro lutheraner. Dessa folk förryskas dock mer år för år.

De skilda provinserna äro: *Ingermanland*, *Estland*, *Livland* och *Kurland*.

Städerna äro i allmänhet små. *S:t Petersburg* vid Neva är dock en af Europas få millionstäder. Det är Rysslands hufvudstad. Där bor kejsaren, och där finnas många embetsverk och skolor.

Utanför Nevas mynning ligger *Kronstadt*, som är en stark fästning.

Reval vid Finska viken och *Riga* vid Rigaviken äro viktiga handelsstäder.

2. *Storrysland* från Norra ishafvet till mellersta Don. |

Hurudan är kusten och ytan? Hvilka floder känner du här? I öster ligger *Onega* (Anjäga) och *Ladoga*, hvilka förenas genom *Svir*, samt *Ilmen* (men), som utfaller i *Ladoga* genom *Volhof*. — *Storrysland* är ett vidsträckt område, som omfattar hela tundra-området samt en stor del af barrskogs- och jordbruksområdena. Det bebos i norr af finska folk, men hufvudbefolkningen utgöres af ryssar. Hurudana äro de skilda delarna af *Storrysland*? Hvilka hufvudnäringar bedrifvas i dem?

Af de talrika städerna är *Moskva* den förnämsta. Det var fordom hufvudstad och är ännu kejsarens kröningsstad. Det är *Rysslands* andra stad samt har en mängd kyrkor, kloster och palats. Staden har stor industri och handel.

Novgorod (Nøv-), som ligger vid *Ilmen*, var *Rysslands* första hufvudstad, men är numera mindre betydande. — *Nischni Novgorod* (Nisch-) vid *Volga* är beryktadt genom sina stora årsmarknader. Till dessa samlas köpare icke blott från hela Europa, utan äfven från *Asien* och *Amerika*. — *Arkangelsk* (-kan-) vid *Dvinas* mynning är den förnämsta handelsstaden i norr.

S:t Petersburg. Det är en ovanligt hänförande anblick, som erbjudes den annalkande främlingen, antingen han närmar sig denna stora stad från landsidan, eller från sjösidan förbi *Kronstadt*. Än mer värkningsfull är dock måhända anblicken af staden, då man från någon högre punkt betraktar densamma och öfverskådar dess talrika kupoler och rader af byggnader, ordnade utefter breda, väl hållna gator, som här och där vidga sig till stora, öppna eller planterade platser och på flere ställen afbry-

tas af kanaler eller af Nevas armar, på hvilka simma talrika farkoster af de mest olika slag.

Större delen af staden utbreder sig på södra sidan om floden. Längst i söder ligga stora fabriksqvarter. Den inre staden däremot innesluter en mängd prydliga gator och åtskilliga ståtliga praktbyggnader, slott, kyrkor, embetslokaler och adelspalats. Midt på Nevakajen höjer sig residenset *Vinterpalatset*, ett af de präktigaste slott i världen. Här gifver kejsaren sina offentliga fester, där hela det förnäma Petersburg samlas för att njuta af den sagolika prakten. Strax invid ligger i öster *Eremitaget*, en den kejserliga familjen tillhörig samling af taflor och andra konstverk, hvilken täflar med de främsta liknande samlingar i det öfriga Europa. I sydvest reser sig den berömda *Isakskyrkan*, stadens största och praktfullaste tempel. Dess yttre är storartadt och dess inre utstyrdt med glänsande prakt. Väggarna äro belagda med mångfärgade marmorskifvor, hvalfven prydas af ståtliga målningar. Under hvalfven herskar ett mystiskt mörker, som endast upplyses af de tusentals sma vaxljus, hvilka af fromma troende ständigt tändas framför helgonbilderna.

Det öfver en half mil långa *Nevsky-Prospekt* är den förnämsta gatan. Där rulla spårvagnar oafbrutet fram och åter, där ila tusentals åkdon, förspända med eldiga trafvare, nästan ljudlöst fram på de träbelagda körbanorna. På de breda trottoarerna rör sig en brokig menniskomassa, folk från alla håll och kanter i det stora världsriket. I gathörnen ser man under vintern teförsäljare vid små bord med stora koppartekök; under sommaren aflösas dessa af handlande, som sälja is och qvass — ett läskande dricka. Mellan dessa vandra försäljare af kakor, pastejer, kött, grönsaker m. m., alla högljudt utbudande och lofprisande sina varor. Gatan omgifves af idel palatsliknande hus, hvilkas bottenvaningar upptagas af glänsande butiker med fina pelsvaror, guldsmedsartiklar, dyrbara möbler, glas-, porslins-, brons- och malakitarbeten — ja med allt, som kan fresta den rikes köplust.

I stadens östra del ligga de berömda saluhallar, där man kan välja mellan modevaror från Berlin, Paris och London, eller sidenvaror, mattor, silfverarbeten m. m. från Turkiet, Syrien och Arabien. Omsättningen är stor. Öfverallt göras affärer, öfverallt är rörligt, brådskande lif.

3. *Vestryssland*, som omfattar landet från Düna i norr till Dnjestr i söder. 25.

I norra delen af detta område omvexla skogar och kärr med odlad mark. I söder är landet särdeles fruktbart, men i midten ligga stora skogbevuxna sumpmarker, de s. k. *Rokitno kärren*, där bisonoxen ännu gömmer sig, och där gungflyn förrädiskt viker undan för vandrarens fot.

Vilna eller *Dvinsk* är Vestrysslands förnämsta handelsstad.

4. *Polen* längst i vester, egentligen en del af Melaneuropa, som blifvit lagd under Rysslands välde.

Landet utbreder sig kring mellersta Weihsel. Det ojämnas i söder af Karpaterna, men är för öfrigt ett bördigt slättland. Berglandet är rikt på metaller och stenkol. — Hufvudbefolkningen, polakarne, är beslägtad med ryssarne. De äro ett begåfvadt folk, men inbördes strider hafva fört dem i olycka. Deras religion är den *romersk-katolska*.

Den förnämsta staden är *Warschau*, som är en stor handels- och fabriksstad.

5. *Lillryssland* kring mellersta Dnjepr.

Landet hör till svartmyllebältet samt är mycket rikt på säd och boskap.

Här ligger *Kijef*, som äfven en tid varit hufvudstad. Det är en gammal stad och en helig vallfartsort. Till dess kloster vallfärda fromma pilgrimer årligen i hundratusental.

Charkoff är en betydande handelsstad.

6. *Sydryssland* sydligast vid Svarta hafvet.

Ytan ojämnas af *Jaila berget* längst i söder på halfön *Krim* samt af sydryska landryggen, hvilken är rik på sten-

kol. Sydryssland hör förnämligast till ängssteppens område. Till hvilket område hör sydligaste delen?

Landet är rikt på säd, vin och sydfrukter. Boskap hålles i mängd.

I Sydryssland ligger *Odessa* (Adjässa), som är Rysslands förnämsta handelsstad vid Svarta hafvet.

Betydande handel har äfven *Kisjinef* (Kisjinjåf) inne i landet. En stark krigshamn är *Nikolajef* (-la-) vid Svarta hafvet.

7. *Ostryssland*, ett vidsträckt område kring mellersta och södra Ural samt mellersta och södra Wolga.

Norra delen är hög och ojäm samt rik på malmfält och skogklädda höjder. Södra delen utgöres af slättland. Hvilka växtområden omfattar landet?

På steppen kringströfva många turkiska folk, hvilka lefva som herdar. De hålla kamelen såsom lastdjur. I städerna bo de med dem beslägtade Wolga tatarerna, i norr flere finska folk.

Flere betydande handelsstäder finnas. *Kasan* (-san) nära Wolga är den förnämsta. Vid Wolga ligga *Samara* (-ma-), *Saratof* (-ra-) och *Astrakan* (A-), den sistnämnda i daltalandet.

Saltsteppen. När man aflägsnar sig från Volgas armar, tar man afsked af allt sött vatten. Inga bäckar, inga källor finnas, endast en flack yta bevuxen med glest, magert gräs, hvilket under den heta sommaren blir alldeles förbrändt. Här och där glittrar en vit yta i solen. Det är saltaflagringen efter en uttorkad saltsjö. På somliga ställen höja sig kedjor af sand-dyner åtskilda af dal-rika fördjupningar. I dessa växa buskartade träd, hvilka vattnas ur underjordiska källor. Dynerna gifva steppens herdar skydd mot stormarna och bostäder under vintern. Åkerbruket är här omöjligt, men de salthaltiga växterna lemna en ganska god näring at boskapen, som är van därvid. I synnerhet förtäras de med god smak af kamelerna.

På steppen finnas flere saltsjöar. Den största af dem är *Eltonsjön*. Den har till botten ett saltlager af outforskadt djup. Dess vatten är egentligen en stark saltlösning, och på ytan flyter något som liknar is, men som är saltkristaller. Här försiggår en ständig aflagring af nytt salt. Hvarje vår, när snön smälter på steppen, och det blir rikligare tillgång på färskt vatten, upplöses en del af bottensaltet. Fram på sommaren, när afdunstningen blir starkare, afsätta sig saltkristaller, hvilka på ytan bilda små skorpor, men sedan hopa sig tillsammans och på grund af sin tyngd sjunka till botten. Sjöns förråd af saltlösning ökas dessutom äfven genom det tillflöde den mottager från flere åar med salt vatten. Hvarje sommar bildas ett nytt lager på botten. Sjön är mycket grund, endast omkring 3 dm. Under de häftiga steppstormarna kan det dock hända, att vinden drifver vattnet att samla sig i en del af sjön till mer än en meters höjd, under det botten i en annan del ligger bar på stora sträckor. Vattnet fryser aldrig, ej ens vid den starkaste köld.

Ur *Eltonsjön* upphemtas mycket salt, men saltets bearbetning är ett besvärligt arbete. I platta båtar begifva sig arbetarne ut till den del af sjön som skall bearbetas. Där undanskaffas först det öfversta lagret, hvilket är löst och därför odugligt. Därefter bryta de med järnspett upp stora stycken af det undre saltet, skölja det och lägga det i båtarna. Därunder måste de, ofta till halfva kroppen, stå i den salta vätskan, hvilken lätt förorsakar sår och utslag.

Sedan man transporterat saltet till stränderna och torkat det, lägges det upp i stora pyramidformiga högar, hvilka på afstand likna hvita tält. En del forslas med oxvagnar till magasinerna vid Volga och sprides därifrån vidare kring landet. *Eltonsjöns* förråd af salt anses så rikt, att det skulle kunna förse hela Europa med salt.

Skandinaviska halfön.

26. Allmän öfversigt.

Hvilka äro den Skandinaviska halföns gränser?

Kusten är i norr och vester hög och mycket sönderskuren af hafvet. Där intränga djupa åt sidorna förgrenade vikar, hvilka kallas *fjordar*.

Till dessa höra *Vestfjorden*, innanför Lofotenöarna, och *Trondhjemsfjorden* på midten af vestkusten. Öfriga kuster påminna om vårt lands kuster. Hvilka öar känner du?

Ytan har mycket olika höjd. Halfön kan därför indelas i följande höjdområden: *Nordskandinaviska höglandet*, som omfattar den vidsträckta vestra bergmassan, *Nordsvenska låglandet* eller kustlandet vid Bottniska viken, *Mellansvenska låglandet* mellan Östersjön och Kattegat, *Sydsvenska höglandet* söder därom samt *Sydsvenska låglandet*, hvilket omfattar kustslätterna längst i söder.

Det Nordskandinaviska höglandet bildas af en väldig fjällmassa, hvars hufvuddelar utgöras af *Kölen*, *Dovre* och *Langfjeldene* med halföns högsta punkt, *Galdhøpiggen*.

Denna fjällmassa stupar brant mot hafvet i vester, men sluttar långsamt mot öster, där den småningom går öfver i det Nordsvenska låglandet. Klyftlika dalar och långsträckta dalgångar afbryta här och där högslätterna. — Det Sydskandinaviska höglandet är liksom Finland ett backigt lågland med smärre skogklädda höjder samt många träsk och sumpmarker. — Mellansvenska och Sydsvenska låglandet utgöras af bördiga och rikt odlade trakter.

Inlandsvattnen äro talrika. De utgöras af strida elfvar och många betydande sjöar. Till Bottniska viken utflyta gränsfloden *Torneå elf* samt *Ångermanelfven*, *In-*

dalselfven och *Dalelfven*, alla kända för sina vackra omgifningar. I Mellansvenska låglandet ligga de stora sjöarna *Vänern*, *Vettern*, *Hjälmaren* och *Mälaren*.

Mälaren förbindes genom *Norrström* med Östersjön, Vänern genom *Göta elf* med Kattegat. Vänern mottager från norr *Klarelfven*. I Skagerak infaller *Glommen*. Vestkusten har endast korta fjällbäckar. Elfvarna äro strida och tjena blott i ringa mån samfärdseln. Däremot äro de viktiga flottningsleder och gifva drifkraft åt många fabriker.

Klimatet är i vester mildt och fuktigt, emedan en varm hafsström flyter förbi kusten. Denna ström kallas *Golfströmmen*. Vintern är så mild, att hamnarna icke tillfrysa, sommaren är däremot sval. Ett sådant klimat kallas *hafsklimat*. Längre åt öster råder fastlandsklimat.

Växter och djur äro ungefär desamma som hos oss.

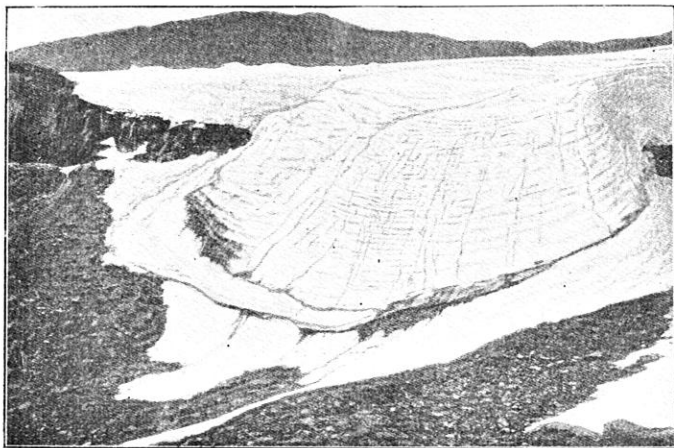
Stora skogar utbreda sig på de lägre sluttningarna, högslätterna äro bevuxna med fjällörter, renlaf, mossor och ljung. — Eken förekommer talrikare än i Finland och bokskogen trifves väl i söder. I bokskogarne uppehålla sig rådjur och hjortar. Främmande för vår djurvärld äro äfven hvalarna i Norra ishafvet samt hummer och ostron i Kattegat. Skaror af sjöfåglar häcka på strandklipporna i vester.

Skandinaviska halfön består af två riken: *Sverige* i öster och *Norge* i vester.

Den eviga snöns område. På Nordskandinaviska berglandet resa sig flere enstaka bergstrakter, hvilka ligga så högt, att vattnet där fryser alla nätter, icke blott under vintern utan äfven under sommaren. Vester om dessa bergstrakter utbreder sig det stora Atlantiska hafvet, och därifrån blåsa mycket fuktiga vindar. Då dessa vindar träffa bergmassorna och tvingas att stiga uppåt, afkylas de, och deras fuktighet förvandlas till snö. Uppe på de högsta bergen är marken ständigt snötäckt, ty innan den äldre snön hunnit smälta bort, kommer alltid ny

snö i den gamlas ställe. Dessa berg sägas därför vara täckta af „evig snö“ eller ligga ofvan snögränsen.

Nästan alla de högsta bergspetsarna äro så branta, att snön icke kan fästa sig vid dem, utan strax bortföres af den starka blåsten. På de mindre branta ställena däremot samla sig år från år ofantliga snölager, det ena ofvanpå det andra. De undre snölagren pressas ihop af de öfre och genomblötas af det från dem nedsipprande smältvattnet samt blifva därigenom förvandlade till en sammanhängande massa af iskorn. I snöfältets midt blir denna massa så tjock och tung, att isen vid kan-

Jökel i Nordskandinaviska höglandet.

terna pressas utför bergets sidor. Den skjuter där ned i de underliggande dalarna och bildar i dem ett slags isfloder, hvilka kallas *jöklar*. Dessa afsmälta i sina nedre ändar, då de glida lägre ned, men tillökas ständigt med ny is uppfifrån.

En jökel formar sig alltid efter den fördjupning, hvari han flyter fram. Han utbreder sig, där dalen är vidare, och sammandrager sig, där dalen är trängre. Han rör sig långsammare, där sluttningen är svagare och hastigare, där sluttningen är starkare. Han spricker sönder vid branta ställen, men nedanför branten frysa sprickorna åter tillsamman. Under skridningen trycker jökeln så tungt på marken, att alla uppstickande klipp-

delar blifva sönderkrossade till ett groft grus, som kallas *jökलगrus*. Från bergväggarna på ömse sidor om jökeln nedras stenar och grus, som stannar på jökeln yta och där bildar långa vallar. Dessa medfölja till jökeln ända, och hopa sig nedanför denna.

Då solen under dagens lopp skiner på jökeln öfre yta, smälter någon del af isen. Af smältvattnet bildas små rännilar. Dessa tränga genom sprickor i isen ned till botten och samla sig i sluttningens djupaste fåra till en bäck, hvilken genom en öppning, som kallas *jökelpört*, forsar till jökeln nedre ända och ger upphof åt *jökelelfven*, hvilken för vattnet vidare utför sluttningen.

Emedan jöklarna äro höga och branta samt fulla af sprickor och stenvallar, äro de i allmänhet svåra att bestiga. Jökelvandrare måste därför hafva broddade skor samt isyxor och långa järnskodda stafvar. Jökelsprickorna äro ofta dolda af snö. För att icke försvinna i dem bruka vandrarne därför gå flere i rad, hophundna med tåg samt på något afstånd från hvarandra. Om någon af dem sjunker, hänger han genom tåget fast vid de öfriga, och desse kunna då hjälpa honom upp igen.

Sverige.

27.

Inbyggarna utgöras hufvudsakligen af *svenskar*. Ett fatal lappar och finnar finnas äfven. Religionen är den lutherska.

Svenskarna höra till den grupp af *germaniska* folk, som kallas *skandinaver*. De äro ett lifligt och artigt folk med god bildning. Skolor finnas af samma slag som hos oss. *Uppsala* och *Lund* hafva de äldsta universiteten.

Hufvudnäringarna äro *jordbruk*, *boskapsskötsel* och *skogsbruk*. Af sädesslagen odlas mest hafre, hvaraf mycket utföres. Lin och hampa odlas i norr, vitbetor i söder. Boskapsskötseln lemnar smör till utförsel, sedan

mejerihandlingen under de senaste åren mycket utveck-
lats. Skogsafverkningen är storartad, hvarför Sverige har
större utförsel af trävaror än något annat land i Europa.

Fisket är en hufvudnäring vid kusten, där man huf-
vudsakligen fångar sill i vester och strömming i öster.
Lax fångas i elfvarna. — *Bergsbruket* är mycket gifvande.
Sverige har stora järnmalmfält, såsom *Gellivare* och *Danne-
mora*, samt flere grufvor ur
hvilka andra malmer upp-
hentas, såsom *Falu kop-
pargrufva* och *Sala silf-
vergrufva*. Stenkol finnes
obetydligt, men forsar-
na gifva drifkraft åt en
mängd fabriker. Främst
står *järnindustrin*, där-
näst *textilindustrin*, *soc-
kerfabrikationen*, *bränn-
vinstillverkningen* m. fl.
Svenska tändstickor säl-
jas vida omkring.

Sjöfarten och *handeln*
äro lifliga. De förnämsta
utförsvarorna hafva vi re-
dan lärt känna. Införs-
varorna äro förnämligast
kolonialvaror, bomull och
andra råämnen samt säd.

— Goda landsvägar, kana-
ler och många järnvägar underlätta *samfärdseln* i det
inre. Den vigtigaste kanalvägen går genom *Göta* och
Trollhätte kanaler från Östersjön till Kattogat.

Sverige styres af en konung. Landet kallas därför
ett *konungarike*.

Konungens makt är *inskränkt* genom *riksdagen*, som
motsvarar våra landtdagar. Riksdagen sammanträder hvart

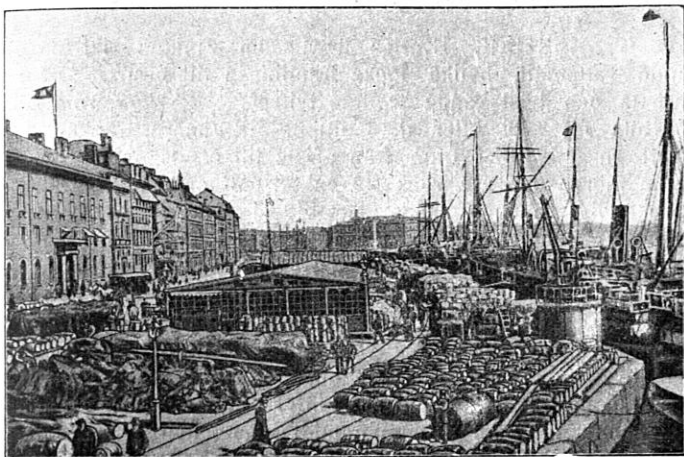

Nedfart i en grufva.

är. — För den världsliga och kyrkliga förvaltningen är landet, liksom Finland, indeladt i län och stift, men länens antal är här 24 och stiftens 12. Länen styras af *landshöfdingar*.

Mycket gammal är Sveriges indelning i tre stora hufvuddelar:

1. *Götaland* i söder med landets andra stad, *Göteborg*, som har den lifligaste handeln. Staden ligger vid Göta elf.

Vid Skeppsbron i Stockholm.

Malmö och *Helsingborg* vid Öresund äro äfven betydande handelsstäder. *Norrköping* vid Göta kanal är en stor fabriksstad.

2. *Svealand* i midten med landets första stad, *Stockholm*, som ligger vid Mälaren. Stockholm är Sveriges hufvudstad. Där bor konungen i det vackra slottet, där sammanträder riksdagen, och där finnas de högsta embetsverken. Där finnes äfven ett universitet samt många skolor och dyrbara samlingar.

Stockholm är en vigtig handels- och fabriksstad samt en vacker stad, hvilken prydes af många kyrkor, praktbyggnader, trädgårdar och bildstoder. Vid *Skeppsbron*, där talrika ångare lossa och lasta, är ständig rörelse. Stockholm är omkring tre gånger så stort som Helsingfors.

3. *Norrland* i norr med många sågverk och handelsstäder vid kusten.

Till dessa höra *Sundsvall* och *Gefle*, hvilka handla med trävaror.

Trollhättan. Sverige är liksom Finland rikt på brusande vattenfall, hvilka locka främlingen till besök. Det mest besökta och bäst kända är utan tvifvel *Trollhättan*, som bildas af Göta elf kort efter dess utlopp ur Vänern. Lekande och ystert rusar vattnet fram från afsats till afsats, under det höjderna mörka och allvarliga stå vakt rundt omkring, betraktande det ständigt vexlande skådespelet vid sin fot.

Det behöfves ej en tid af stilla begrundande, såsom vid Imatra, för att gripas af platsens skönhet. Man fångslas omedelbart, man skyndar från fall till fall, för att i ett nu se taflan i hela dess storslagna skönhet. Och Trollhättan är värd denna beundran. Där störtar sig vattnet först utför *Gullöfalten* kring den lilla Gullön, där brusa de höga *Toppöfalten* kring en annan liten holme, på hvilken man, bedöfvad af brusets och våt af stänket, känner sig som vore man midt inne i hvirflarna.

Nedanom dem forsar *Stampeströmsfallet*, och sist hvirflar vattnet om i yster dans i de tre *Helvetesfallen*. Anblicken är gripande skön, antingen man uppifrån följer vattnets brusande färd utför höjden, eller man nerifrån blickar upp mot de hvitskummande strömhvirflarna.

Hela sträckan af brusande vatten är en kilometer lång och höjden 33 meter. De många fallen kringgås af *Trollhättekanal*, vid hvars norra ända den lilla köpingen *Trollhättan* är belägen. Det är en fabriksort med många fabriksinrättningar, såsom Trollhättans mekaniska verkstad. Gullöfors bruk m. fl. Att trakten icke fått förbli oberörd af all industriell verksamhet, är att beklaga, ty fabrikernas närvaro stör intrycket af naturens ursprungliga skönhet. Innan människor här byggt sina boningar, och människohand omdanat nejden, innan fabrikernas larm, och

angbåtarnas signaler här stört stillheten, måste Trollhättan i sanning ha gripit åskådaren med trollmakt. Helt visst är det äfven därifrån dess namn härleder sig.

N o r g e.

28.

Inbyggarna i Norge kallas norrmän. De äro nära beslägtade med svenskarne. Ett fåtal lappar och finnar finnas äfven här. De bo längst i norr. Religionen är den lutherska.

Folkbildningen är god. Ett universitet och många skolor finnas. På grund af naturförhållandena hafva de flyttande skolorna större utbredning än hos oss. — Norrmännen äro ett härdadt och kraftigt folk. Äfven de äro tillmötesgående mot alla främlingar, men de äro mera slutna än svenskarne.

Hufvudnäringarna äro inne i landet *skogsbruk* och *boskapsskötsel*, vid kusten *torsk-* och *sillfångst* samt *sjöfart*.

På våren drifves boskapen till betesmarkerna bland fjällen. Där ligga *sätrarna* eller *fäbodarna*, hvilka gifva hem och skydd åt de vårdare, som åtfölja boskapen.

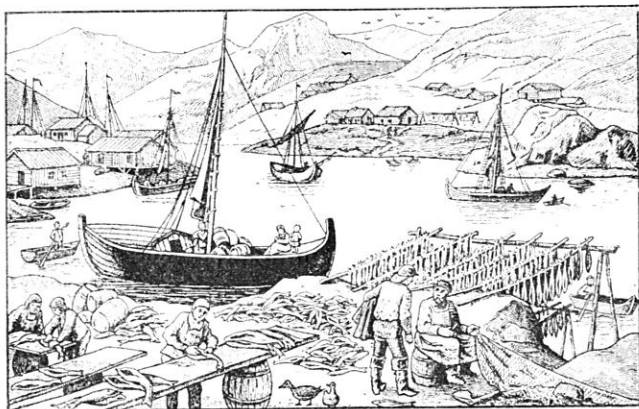
Den fångade torsken beredes på många sätt. En del torkas på stänger och kallas därför *stockfisk*, en del torkas på klipporna, hvarför den kallas *klippfisk*, en del saltas i fjärdingar och säljes under namn af *kabeljo*. — Sälar, hvalar och hvalrossar jagas vid ishafskusten. Ägg och dun insamlas ur sjöfåglarnas bon.

Utförseln af fisk och trävaror är betydande. Säd, kolonialvaror och fabriksalster införas i mängd.

Jordbruket är obetydligt, emedan landet är uppfyllt af berg. *Bergsbruket* är af vigt endast i söder. *Industrin* står lågt.

Samfärdseln i det inre försvåras af ytförhållandena. Fjordarna öppna dock vida vägar långt in i landet, och goda landsvägar finnas äfven. Järnvägarna nå ännu icke långt. Med omsorg söker man likväl förbättra, hvad som ännu brister, ty Norge besökes årligan af många resande, och det ger landet en god inkomst.

Styrelse och städer. Norge är ett *konungarrike*, hvilket styres på samma sätt som Sverige. De båda rikena hafva en gemensam konung.

Vid Lofoten.

Folkförsamlingen kallas här *storting* och förvaltningsområdena *amt*. Norge är indeladt i 20 amt och 6 biskopsstift.

Genom fjällmassorna indelas Norge i tre naturliga områden. Dessa äro:

1. *Nordenfjällska Norge*, som omfattar landets nordligaste del till Dovre i söder. •

Vid Trondhjemfjorden ligger *Trondhjem*, som handlar med fisk och trävaror. Staden har en utmärkt vacker domkyrka, i hvilken Norges konungar krönas. — *Hammerfest* på en ö i Ishafvet är jordens nordligaste stad.

2. *Vestanfjällska Norge*, ett ödsligt fjällområde mellan Dovre och Langfjeldene.

Vid kusten ligga *Bergen* och *Stavanger*, hvilka handla med fisk.

3. *Sunnanfjällska Norge*, landets bäst odlade och tätast befolkade del, öster om Langfjeldene. Här ligger *Kristiania* vid Kristianiafjorden. Det är rikets hufvudstad samt landets förnämsta fabriks- och handelsstad. Där finnes landets universitet och där sammanträder stortinget. Staden har ett vackert läge och vackra omgifningar, men är betydligt mindre än Stockholm.

Drammen, *Frederikstad* och *Arendal* äro betydande handelsstäder.

Sillfisket i Norge. Hafs fisket är af mycket stor betydelse för Norge. Hvar tionde person af landets befolkning lever helt och hållet eller hufvudsakligen af fisket. Det största fisket är torskfisket vid Lofoten, i andra rummet kommer sillfisket.

Det är i synnerhet mellan Lofoten och Lindesnäs man egnar sig åt detta fiske. Sedan gammalt kallar man sillen efter fangsttiden varsill och sommarsill. Vårsillen eller storsillen fångas under årets första månader, då den kommer i ofantliga stim, riktiga sillberg, från Atlantiska havets djup upp mot kusten för att leka. Sommarsillen eller fetsillen är yngre och mindre samt fångas under sommaren och hösten, då den nalkas kusten för att söka räkor, ringmaskar och musslor.

Fiskarena ordna sig tillsamman i båtlag af slägtingar och vänner. Enhvar af dem medför sin matkista, men emedan utrustningen är alldeles lika för alla, koka de sin mat gemensamt. De penningar, som förtjenas under det gemensamma arbetet, lemnas i förvar åt en af männen till hemkomsten, da de delas.

Till en fullständig fiskerianläggning hör vid norra Bergenskusten fiskarbodar och salteri. Sådana finnas också vid hvarje fiskläge. Sydligare brukar man hyra fartyg för att kunna följa sillstimmen. Handelsångare eller segelfartyg följa efter för att uppköpa sillen och föra den till salterierna i kustbyarna eller städerna. Fordom fick man tillbringa natten hvar som helst ute

på skären, och sillen lät man ligga i hög, tills man fick en lagom stor båtlast, hvarför den ofta blef skämd. Redskapen äro garn och not.

Arbetet på sjön är strängt. Folket får därunder lära sig bära försakelser och slita ondt, men också att hafva öfverseende med hvarandra och underordna sig de erfarnare. Mången gång händer det, att fångsten blir ringa eller ingen, men man får ej därför fälla modet. Man hoppas på bättre lycka nästa gång, och det händer, att fångsten då kan bli öfvermattan riklig.

Vid salterierna arbeta qvinnor, och deras arbete är ingalunda lätt. Först „kvärkes“ sillen, hvilket tillgår så, att man gör en inskärning i fiskens strupe och tar ut magen. Därefter lägges sillen i kaggar hvarfals med saltlager emellan. Sedan öppnas dessa, och sillen sorteras efter storlek. Här sitter man från morgon till qväll, trångt och obeqvämt, med frusna näfvar och våta kläder, med sillfjäll i ansigtet och i håret, men man har utsigt att förtjena bra med penningar, och därför synas muntra ansikten öfverallt.

Sillfisket är underkastadt många vexlingar, ty sillen närmar sig icke alltid land på samma ställen. Den är alldeles oberäknelig, än kommer den år efter år till samma platser, än går det många år förbi, innan den återkommer.

29.

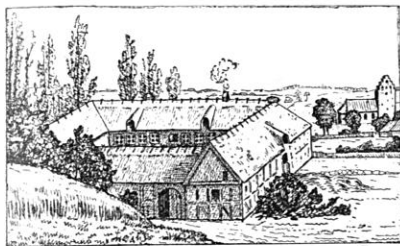
Danmark.

Det lilla Danmark hör egentligen till Mellaneuropa, men det har varit nära förenadt med Sverige och Norge och har ännu mycket med dessa länder gemensamt. Därför behandlas det här i samband med de skandinaviska länderna.

Danmark består af norra delen af halfön *Jylland* och de *Danska öarna*.

Hvilka äro rikets gränser? Hvilka äro de största öarna?

Jylland är i öster djupt inskuret af många vikar. I norr skiljer *Limfjorden* halföns nordligaste del från fastlandet. Vestkusten är ganska jämn. Utanför densamma har hafvet byggt farliga *sandreflar*, och på densamma har vinden upptornat höga *klitter*. Innanför dessa hvirflar sanden fritt omkring, tills människan binder den genom sina planteringar. Längre inåt ligger *heden*, hvilken höjer sig mot de skogklädda *kullarna* i midten af landet, där ek och bok äro de förnämsta trädslagen. Längst i öster utbreda sig fruktbara fält.

Dansk bondgård.

Öarna påminna om Sydsvenska låglandets fruktbara slätter. Skog förekommer sparsamt, men odlingen är god.

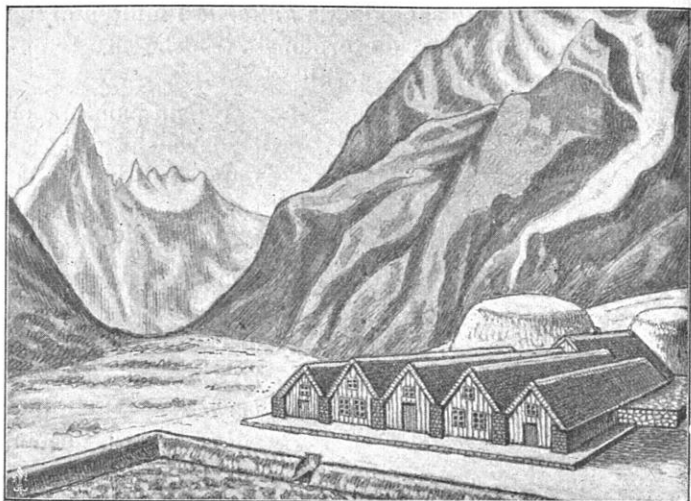
Möen och *Bornholm* äro högre än de öfriga öarna och *kritbergen* på *Möen* höra till Danmarks förnämsta sevärdheter.

Danmark har ett mildt och fuktigt *hafsklimat*. Växter och djur äro desamma som i södra Sverige. Hvilka äro hufvudnäringarna?

Danskarne sköta sin jord och sin ladugård med mycken omsorg. Mycket säd, smör och slagtboskap utföres årligen. — *Fisket* är betydande i synnerhet vid vestkusten. Många små fiskarbyar ligga innanför klitterna. Hummer upphemtas äfven ur de omgifvande vattnen och ostron från ostronbankarna i *Limfjorden*. Sjöfarten är liflig, men farlig för de många refvens skull. Mycket är dock gjordt för att förekomma sjöolyckorna vid kusten. Utanför nordligaste udden, *Skagen*, ligger ett firskepp förankradt, och på udden har man byggt en hög fyr. Här finnes äfven

en af de många räddningsstationer, hvilka man inrättat längs kusten för att lemna de skeppsbrutna hjälp i nödens stund.

Inbyggarne höra till samma folkstam som svenskar och norrmän. Deras språk, danskan, kan lätt förstås af den som talar svenska. Religionen är den lutherska.

Isländsk gård.

Folkbildningen står högt, och folket tager med värt intresse del i allt, som rör fäderneslandet. Detta är till stor del folkhögskolans förtjenst, ty dess verkningar sträcka sig vida omkring. Danmark är folkhögskolans hemland. Dess mål är att väcka kärlek till Gud, fosterland och nyttig kunskap.

Danmark är ett *konungarike*.

Konungens makt är inskränkt på samma sätt som i Sverige. För styrelsen är landet indeladt liksom Norge.

Hufvudstaden, *Köpenhamn*, ligger vid Öresund. Den är mycket större än Stockholm, men ej så vacker som denna stad. I Köpenhamn finnes Danmarks universitet samt många skolor och samlingar. Det är äfven en vigtig fabriks- och handelsstad.

Öfriga städer äro små. *Helsingör* på Själland, *Odense* på Fyen och *Århus* på Jylland äro dock ganska betydande handelsstäder. Århus är rikets andra stad.

Danmark eger i Europa s. k. *biländer*. Dessa äro de klippiga *Färöarna* och det stora *Island* med evig snö, höga fjäll, eldsprutande berg och heta källor. Den ryktbaraste af de heta källorna är *Geysir*, ur hvars öppning stundom uppkastas en pelare af ända till 30 meters höjd. — Öarnas inbyggare härstamma från de skandinaviska folken. De lifnära sig förnämligast med fårskötsel och fiske. Äfven bedrifves fågel- och hvalfångst. Isländarne äro ett mycket begåfvadt folk.

Geysir i hvila.

Heden. Från östra Jyllands högländare trakter, hvilkas mest bekanta höjd kallas *Himmelberget*, utbreder sig åt vester den så kallade *Heden* ända fram till Nordsjöns klitter. Öfver det ljungbevuxna sandhafvet höjer sig här och där odlingsbara trakter, hvilkas märgeljord vid lämplig skötsel lemnar rätt goda skördar och rikt bete. Heden sluttar nästan omärkligt mot vester. Flere åar och bäckar genomflyta slätten och genomskära den i många riktningar, så att landskapet är ganska väl bevattnad. Längs åarnas stränder finnas ypperliga ängar, och på många ställen ser man vidsträckta mossar och kärr med starr-

och vattenväxter, men i allmänhet är ljungen den förherrska-
växten på Heden.

De milsvida, flacka slätterna, med deras enformiga natur och svartbruna färg, göra på den resande ett vemodigt, gripande intryck. Man känner sig därute på den magra Heden till mods, ungefär som om man befunde sig i en öken. Väl ser man här och där mellan sandkullarna en och annan väg med djupa hjulspår eller ock en sakta framskridande bondvagn, dragen af ett par oxar, närma sig den i fjärran framskymtande bondbyn, eller en herde, som drifver sin fårhjord öfver den magra ljungen; men när dessa lefvande väsen försvunnit utom synhåll, är man lika ensam som i öknen: icke ett träd, icke en buske, icke en lefvande varelse, endast svart ljung möter ögat, hvart man blickar. När ljungen blommar, har dock Heden ett vänligare och mera inbjudande utseende. De röda blommorna sticka behagligt af mot den eljes svartbruna hednaturen.

Hägringar förekomma rätt ofta på Heden, i synnerhet under stark torka och lugnt väder. Man ser då vackra sjöar och kyrkor med ståtliga torn och spiror höja sig öfver den magra heden, där man annars ser endast fattiga kojor, torfhögar och dylikt.

Under de senaste årtiondena har mycket gjorts för att förvandla Heden till skog eller fruktbar aker, och den tid torde icke vara synnerligen långt aflägsen, då man skall få se grönskande skog och böljande sädesfält, där ögat nu mötes endast af svartbrun ljung eller mossar och kärr.

Brittiska öarna.

Läge. Naturförhållanden.

30.

1. *Storbritannien* och *Irland* kallas de *Brittiska öarna*. Hvar ligga de? Hvilken del af Europa omfatta de?

Till de Brittiska öarna höra dessutom flere ögrupper norr och vester om *Storbritannien*. Hvilka öar ligga där? — *Storbritannien* och *Irland* åtskiljas af *Irländska sjön*, som står i förbindelse med *Atlantiska hafvet* genom tvenne kanaler. — Läget är ypperligt. Hvilka äro de Brittiska öarnas gränser?

2. *Storbritannien* har en mycket god kustbildning. Djupa vikar intränga parvis mot hvarandra och förkorta för de inre delarne vägen till hafvet. Det sydligaste partet bildas af *Temsviken* i öster och *Bristolviken* (Bristol-) i vester.

Nordligare ligga *Forthfjorden* (Fås-) i öster och *Clydefjorden* (Klajd-) i vester. Öfverallt vid kusterna märkas *flod* och *ebb*, eller *tidvattnets* regelbundna stigande och fallande.

Ytan är i sydost jämn. Där utbreder sig *Englands lågland*. I vester ligga *Cornwalls* (Kånoåls), *Wales* (Oåls) och *Cumberlands* (Kum-) bergstrakter. Norra delen upptages af *Skottska höglandet*.

Cumberlandbergen äro rika på skog och på vackra skogssjöar. *Skottska höglandet* består längst i norr af vilda klippor. Där finnas vackra fjällsjöar. Sydligare sträcka sig djupa dalgångar tvärs igenom landet. — Öfverallt äro bergen rika på metaller. Järn, bly, koppar och tenn upphemtas ur talrika grufvor. Men viktigare än allt detta är likväl stenkolet, hvilket utbreder sig inom flere betydande områden.

Floderna, af hvilka de flesta utfalla i de djupa vikarna, hafva öppna, vida mynningar och bilda därför goda hamnar. De tjena i hög grad samfärdseln, och deras betydelse ökas än mer genom många kanaler.

De viktigaste floderna äro *Temsen* i öster och *Severn* i vester med utlopp i Bristolviken.

Klimatet är mildt och fuktigt, ty äfven här uppvärmer *Golfströmmen* luften. I nordost är nederbörden rikligare än i någon annan del af Europa.

Somrarna äro svala och fuktiga, vintrarna så blida, att marken sällan är betäckt af snö. Huru kallas ett sådant klimat? — När hafsklimatet, såsom här, sträcker sig öfver hela landet, kallas det *öklimat*.

Växtlifvet utvecklar sig rikt i det gynnsamma klimatet. Slättbyggderna upptagas af odlade fält, hvilka omgifvas af låga häckar. Här, liksom i Danmark, äro ek- och bokskogarna nästan utrotade. I mellersta delen af Skottska höglandet finnas skogar af björk och tall. Nordligast äro bergen kala. — De odlade växterna och husdjuren äro desamma som hos oss. De vilda djuren äro få.

Irland har i öster en ganska rak kustlinie, i vester har kusten däremot en viss likhet med Norges kust. Ytan är närmast kusterna bergig, det inre bildar en stor slätt. Höjderna lida brist på skog samt afbrytas af dalar, hvilka äro uppfyllda af mossar, hedar och sjöar. Förnämsta floden är *Shannon* (Sjannen), som utfaller i Atlantiska hafvet. Klimatet är detsamma som på hufvudön. Gräsväxten är ovanligt rik. Hafre och potäter äro de förnämsta näringsväxterna.

Arbetet i stenkolsgrufvorna. Det inre af en stor grufva skulle man kunna likna vid en underjordisk stad. Där grufgångarna, sasom ofta är fallet, ligga i flere våningar öfver hvarandra, blir då som stad öfver stad. Från hvarje schakt leder en hög och bred hufvudgång, som dock snart förgrenar sig

i en massa sidogångar, af hvilka de innersta äro så låga, att man måste så godt som krypa för att komma fram. Till hvarje grufva höra pumpverk för fortskaffandet af tillströmmande vatten och inrättningar för nedförandet af frisk luft. Kolet utvecklar helsosfärliga gaser, och då därtill kommer det stora antal arbetare, som andas därnere i djupet, skulle luften snart bli förskämd, om ej frisk luft kunde erhållas.

Strax före kl. 6 på morgonen ser man arbetarne, försedda med säkerhetslampor, verktyg, en liten matsäck och en flaska kallt te, vandra till hisshuset. Lag efter lag stiga de in i hissen och föras tre, fyra, ja emellanåt mera än femhundra meter djupt i jorden. De med fin ståltrådsväf omgifna lamporna tändas, och efter mången gång ända till tre kilometers vandring genom villsamma irrgångar komma de äntligen till den plats, där de ha sitt arbete. De mörka väggarna, det fuktiga låga taket, som stödes af trästolpar, glimmar i lampskenet, under det arbetet pågår. Med järnkilar, en spetsig hammare och en spade lösbrytes kolet och lastas i vagnskorgar, som af gossar skjutas fram till de större gångarna. Därifrån forslas de vidare af hästar eller maskiner till det schakt, hvarifrån kolet hissas upp i dagen. Så fortgår arbetet med ett par timmars hvila till kl. 4 e. m. och vanligen 11 dagar af 14.

Arbetet är mödosamt och farligt. Stundom inträffa gruf-ras, stundom fruktansvärda explosioner, hvarvid många grufarbetare vadligen omkomma. Man har räknat ut, att mer än 1,000 personer arligen omkomma genom olyckor i de engelska grufvorna.

Gruffolket börjar vid omkring 12 års ålder sitt arbetslif. Da tjenstgöra gossarne som kolkörare, men redan vid 18—20 års alder, börjas det ansträngande huggningsarbetet. Sällan star en karl ut därmed längre än till sitt 50:e och 60:e år, ehuru det i England är väl sörjdt för grufarbetarnes helsa och trefnad. Pa lediga stunder härda sig de unga genom kroppsöfningar; de äldre äro i allmänhet roade af läsning och kunna äfven fa denna sin böjelse tillfredsställd, ty goda boksamlingar finnas i hvarje grufområde.

Inbyggare. Näringar. Förvaltning.

31.

1. Storbritanniens södra del kallas *England*. Den bebos af *engelsmän*. Norra delen heter *Skottland*. Där

bo *skottar* och engelsmän. På Irland bo *irländare* och engelsmän.

Dessa folk utgöra en blandning af flere folk, som under olika tider invandrat till öarna. Af de ursprungliga invånarne finnas ännu några rester. De kallas *keltar*.

Hufvudspråket är engelska. Religionen är i Storbritannien den *reformerta*, som är beslägtad med vår troslära. På Irland äro inbyggarna katoliker.

Folkbildningen är bäst i Skottland, ganska dålig bland Englands talrika arbetarebefolkning och sämst på Irland. Den högre bildningen är god.

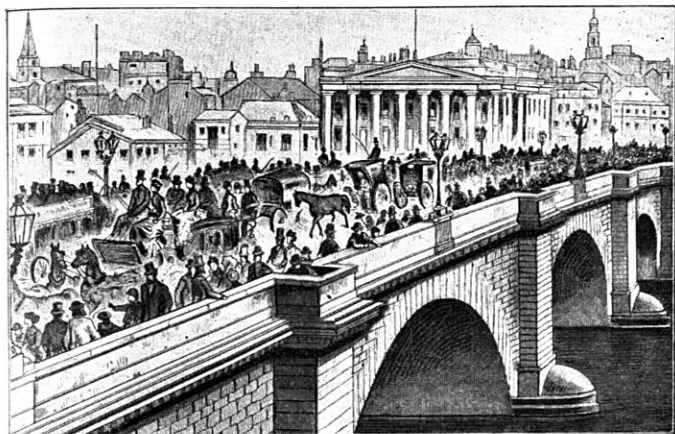
Engelsmännen resa mycket för sitt nöjes skull. De behålla öfverallt sina egna seder och bruk, hvarigenom de lätt skiljas från andra. Hemma företaga de en mängd sportöfningar såsom jagt, ridt, rodd m. m.

2. Englands hufvudnäringar äro *handel*, *bergsbruk* och *industri*.

Bergsbruket lemnar stenkol och metaller, i synnerhet järn, till fabrikerna. Järnindustrin är därför betydande. Främst står dock textilindustrin med tillverkning af bomulls-, ylle-, linne- och sidenvaror. Råvaror inhemtas i mängd från de främmande världsdelarne, i hvilka England sammanlagdt eger större områden än två gånger hela Europas ytvidd. I utbyte föras dit de engelska fabriksvarorna, hvilka äfven ha god afsättning i Europa, emedan de äro goda och billiga. De förnämsta handelsvarorna äro stenkol från *Newcastle* (Njukasl), yllevoror från *Leeds* (Lids), bomullsvaror från *Manchester* (Mann-tjästr), metallvaror från *Scheffield* (Schäffild) och *Birmingham* (Börmingem). Alla dessa städer ligga i midten af stora fabriksområden och omgifvas af mindre fabriksstäder. Betydande handelsstäder äro *Hull*, *Bristol* (Bristol) och *Liverpool* (Liverpool).

Öfriga näringar äro *jordbruk*, hvilket dock icke lem-
nar säd för behofvet, och *boskapsskötsel*. — I södra Skott-
land och på Irland äro dessa näringar hufvudnäringar.
I skottska låglandet bedrifves äfven stor *fabriksverksam-
het*. Förmämsta fabriksstaden är *Glasgow* (Glassgå). I
Nordsjön är *fisket* inbringande.

3. England, Skottland och Irland bilda tillsammans
det förenade konungariket *Storbritannien* och *Irland*.

London bro.

Konungamakten, hvilken äfven kan innehafvas af
en qvinna, som kallas *drottning*, är *inskränkt*. Brittiska
riket är liksom Ryssland en *stormakt*. Det eger jordens
största krigsflotta. Vid inloppet till Medelhafvet eger det
klippfästningen Gibraltar, i Medelhafvet militärstationen
Malta.

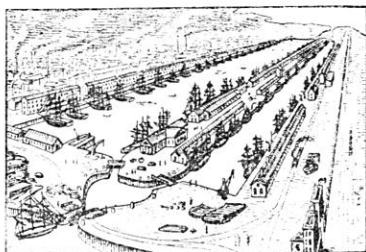
Englands hufvudstad är *London*, som har ett ut-
märkt godt läge vid Tansen. Det är världens största
stad med dubbelt så många invånare som hela Finland.

Samfärdseln i staden är så liflig, att järnvägar måst anläggas icke blott på marken, utan äfven öfver hustaken och i tunnlar under jorden.

London består af flere delar. I öster ligger hamnstaden, där skeppen, ostörda af tidvattnets vexlingar, lossa och lasta i kostgjorda hamnar, de s. k. *dockorna*. I midten ligga de stora affärskontoren, i vester slottet och de förnämsta bostäder. Söder om Temsen ligga de stora fabriker. — London prydes af vackra parker och trädgårdar, men stenkolsrök och dimma göra luften tung och osund.

Edinburgh (Addinbör-rå) vid Forthfjorden är Skottlands hufvudstad. — Irlands hufvudstad är *Dublin* (Dabblin) vid Irländska sjön.

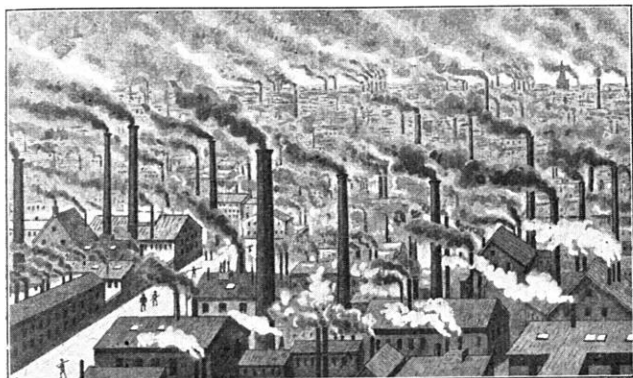
De förnämsta fabriks- och handelsstäderna äro redan nämnda.

Vestindia dockorna.

Englands industriområden omfatta nästan hela nord-vestra England. Vackra äro dessa trakter icke, men de äro fulla af lif och rörelse. Ett mycket tätt järnvägsnät genomkorsar landet. Banorna äro till stor del byggda på höga bankar. Ofta leda broar öfver andra banor eller öfver landsvägarna. Landt-gårdar är det ondt om, fabriker och arbetarebostäder ser man däremot nästan mera än man önskar. Hvert man ser, resa sig höga skorstenar, och tunga rökmoln hvila öfver nejden. Om nätterna glimmar det från lokomobiler, gjuterier och masugnar, så att främlingen kan tro sig se eldsvådor rundt omkring. Alla byar äro fabriks-samhällen, och städerna ligga helt nära hvar-andra: smutsiga städer, där det ser ut som om man aldrig tvät-tade fönstren, och där man blir svart af nästan allt man vidrör. Där höres maskinernas buller från hvartannat hus, och menni-skorna röra sig i ständig ifver att mata och öfvervaka sina ma-skiner.

Dessa städer, med sin tätt hopade befolkning, ha nästan alla samma utseende. Vanligen ligga de vid en å och bestå af tre skilda delar, hvilka äro hvarandra mycket olika. Det inre, stadens kärna, har trånga gator, som kantas af höga magasin med af ålder och rök nedsvärtade väggar, och de små fönstren tillslutna med luckor. Höga murar, hvilkas portar leda in till fabriksgårdar, äfvensom förfallna boningshus med ölstugor och handelsbodas i bottenvåningen omvexla för öfrigt med de smutsiga magasinsbyggnaderna. Något längre ut från stadens midt blifva gatorna bredare. De omgifvas med på sin höjd tre

Manchester

eller fyra våningar höga byggnader, i hvilka lägsta fönsterraden utgöres af stora spegelrutor, som låta smakfullt anordnade varor framträda så fördelaktigt som möjligt, medan de öfre våningarna, hvilka man skulle förmoda innehålla boningsrum, användas till förrådkamrar och lagerrum. På dessa gator råder ett brokigt vimmel af rastlöst framilande affärsmän, rasslande kärror och lastvagnar samt ett och annat fint åkdon. I stadens utkanter däremot är det tyst och stilla. Där utbreda sig fina gator med små, af gräsmattor och blomsterrabatter omgifna hus, där de affärsmän och fabrikanter, som hafva sitt arbete i staden, slagit ned sina bopålar. Genom alla stadsdelar rassla järnvägståg.

Då den omgifvande landsbygden vanligtvis har ondt om både träd och gräs, har man i nästan hvarje större stad anlagt

parker med trädgrupper, rabatter, dammar och kanaler, där befolkningen kan erhålla något så när frisk luft och fröjda sig öfver ett stycke efterbildad natur.

32. Nederländerna.

Detta område räknas till Nordsjöländerna och omfattar en del af Mellaneuropas kustland kring den stora viken *Zuiderzee* (Sjödarse). Hvad säger dig kartan om detta område? — Kusten åtföljes i norr af öar, hvilka skiljas från fastlandet genom grunda sund. Längs kusten sträcka sig höga klitter och dammvallar, som blifvit uppförda till skydd mot hafvet. Innanför dessa ligga *polder* och *marskland*. I söder bildas ett stort *deltaland* kring *Rhenflodens* mynning.

Rhen utfaller genom många mynningsarmar. Med dessa förena sig *Maas* och *Schelde*.

Hurudant måste klimatet vara?

Marsklandet är bördigt men vattensjukt, hvarför det torrläggas genom utdikning. Ur de stora diken eller kanalerna pumpas vattnet bort genom pumpverk, hvilka drifvas af väderkvarnar. Vidsträckta ängar, åkrar och trädgårdar utbreda sig nästan öfverallt. I östra gränstrakterna finnas dock stora kärrmarker och hedar.

Inbyggarna äro *nederländare*. De kallas mest *holländare*, emedan landet äfven bär namnet *Holland*. De fle-

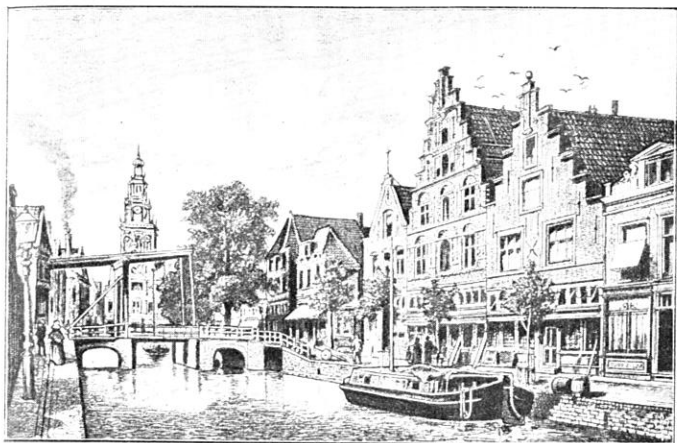

Dragskuta.

sta hafva samma religion som engelsmännen. I söder äro inbyggarne katoliker.

Holländarne höra till de *germaniska* folken. De äro ett bildadt, arbetsamt och ordningsälskande folk, hvarför fattigdom och nöd äro okända bland dem.

Bland näringarna må främst nämnas *åkerbruk*, *trädgårdssodling*, *boskapsskötsel* och *fiske*.

Holländsk stad.

Handeln och sjöfarten äro äfven betydande, ty ehuru Nederländerna förlorat en stor del af sina besittningar i de främmande världsdelarna, finnas ännu stora områden i behåll. Kaffe, socker, ris och tobak införas från dessa kolonier, säd från Europa. Af industrivarorna har det holländska lärfvet bästa anseendet. — Egendomlig är varutransporten längs kanalerna medels s. k. *dragskutur*.

Landet är ett litet konungarrike, hvilket liksom England kan styras äfven af en drottning.

Städerna äro egendomligt byggda. Alla äro genomskurna af kanaler, på hvilka farkoster glida fram och åter. Störst är *Amsterdam*, därefter kommer *Rotterdam*. De äro betydande handelsstäder.

Hufvudstaden, *Haag*, är rikets tredje stad.

Belgien.

Belgien, söder om Nederländerna, ligger äfven vid Nordsjön. Det har en kort kuststräcka, som påminner om den nederländska. Goda hamnar saknas. Innanför kusten utbreder sig ett väl odladt slättland. I nordost finnas kärrmarker och hedar, i sydost ojämnas landet af de skogklädda *Ardennerna*.

Maas och *Schelde*, hvilka ha sina källor inom Frankrike, ligga till största delen inom Belgien. Hvar utflyta de?

Inbyggarna äro i norr beslägtade med sina grannar nederländerne, i söder med sina grannar fransmännen. Nästan alla äro katoliker.

Folktätheten är i Belgien mycket stor, och förmögenheten ojämnt fördelad. Okunnighet och fattigdom följäs åt. Endast två tredjedelar af Belgiens inbyggare kunna läsa.

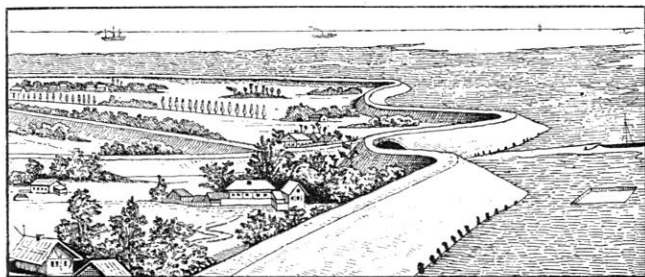
Åkerbruk och *trädgårdsskötsel* äro viktiga näringar på slättlandet. Den förnämsta inkomstkällan är dock *industrin*, som gjort stora framsteg på samma gång som *bergbruken*, hvilket lemnar stenkol och järn.

Väfnader och metallvaror äro de förnämsta fabriksvarorna. Handeln befrämjas af ett järnvägsnät, som är det tätaste i världen. Hvilka varor utföras? Mycket säd måste införas.

Landet är ett konungarrike, hvars hufvudstad, *Brüssel*, är en betydande handels- och industristad.

Flere andra stora städer finnas. *Antwerpen* vid Schelde har den största sjöfarten, *Lüttich* vid Maas har det vackraste läget samt stora vapenfabriker.

Fördämningar och landvinning. Nederländernas kust är till en stor del kantad med klitter. Mot Nordsjöns öfversvämningar äro dessa klitter ett ypperligt värn, och när de på något ställe blifvit af storm och vågor utjämnade, hafva svåra olyckor inträffat. Redan tidigt började holländarne upptaga kampen mot den förfärliga fiende, som ryckte ifrån dem deras jord och de-

Marskland och dammvallar.

ras egendom samt ständigt hotade deras lif. Hvarhelst klitter saknas, är landet numera skyddadt af väldiga fördämningar, och dessutom är en hel här af ingenjörer utposterad öfver så godt som hela landet för att hålla en ständig uppsigt öfver de storartade fördämningsverken.

De i allmänhet 8—10 meter höga och 50—100 meter breda skyddsvallarna hafva en sakta stigning från stranden, men slutta brant inåt land. De utgöras vanligen af flere med plankor förenade pårader, hvilkas mellanrum är fyllt med stenblock, grus och sand. Till skydd mot skeppsmasken beklädes det yttre trävirket helt och hållet med plathufvad järnspik, och till skydd mot vatten och vind betäckes den öfre ytan med grästorf. Byggnad och underhåll bekostas genom särskilda skattebidrag från dem, hvilkas egendom i främsta rummet skyddas.

Holländarne hafva emellertid icke nöjt sig med att endast bygga vallar till skydd mot hafvets inkräkningar. Sedan lång tid tillbaka hafva de äfven eröfrat land fran Nordsjön. Det är i synnerhet på de nordöstra och sydvestra kusterna, som detta egt rum. Närmast utanför vallarna höja sig grunden så småningom i följd däraf att lerslam föres ut af floderna och under flodtiden sjunker till botten. Då grunden icke mer täckas af flodvattnet, blir leran allt fastare och beklädes småningom med ängs- och kärrväxter, hvilka lemna ett ypperligt bete för nötkreatur och får. Det är dessa landbildningar kustbefolkningen underlägger sig genom att omge dem med nya vallar. Utan att gödslas kan denna förträffliga jord under ända till fyrtio å femtio år ge rika skördar. Den sålunda indämda märken kallas polder. De polderområden, hvilka på detta sätt eröfrats från hafvet, äro icke obetydliga, och deras vidd ökas genom nya eröfringar. För närvarande uppgöras planer om torrläggandet af ungefär halfva Zuiderzee.

Man har jämfört holländarnes kamp mot hafvet med en fånges arbete vid pumpen uti en cell, till hvilken vatten ständigt ledes in genom ett hål i väggen. Han måste pumpa för att rädda sitt lif. Så föra ock holländarne en ständig kamp för sin tillvaro. Och icke blott mot hafvet står kampen; äfven flodernas vatten skulle svämma öfver sina bräddar, om det ej af starka vallar hölles inom tillbörliga gränser.

Tyskland.

33. Läge och naturförhållanden.

Norra och mellersta delen af Mellaneuropa tillhör det mäktiga Tyskland. Det består af två naturliga hufvuddelar: ett lågland i norr och ett bergland i söder.

Lågländet, hvilket utgör en fortsättning af Östeuropeiska slätten, utbreder sig söder om Östersjön och Nordsjön. Kusterna vid dessa haf äro hvarandra mycket olika.

Utanför flodmynningarna förekomma vid Östersjökusten stora strandsjöar, som mot hafvet begränsas af vallar, hvilka hafsvågorna uppbyggt af slam, som afsatt sig ur flodernas vatten. Jämnlöpande med kusten höjer sig öfver slättlandet den *Nordtyska landhöjden* med hedar och småsjöar. Söder om denna fåras marken af djupa floddalar, och längst i sydost utbreda sig åter vida hedar. — Kusten vid Nordsjön och låglandet innanför densamma likna närliggande områden i Danmark och Nederländerna. Hurudana äro de?

Tyska berglandet består af *Böhmiska bergen* i öster och *Rhenska bergen* i vester.

Till de Böhmiska bergen höra *Erzgebirge*, *Riesengebirge* (Ri-) och *Sudeterna*. Dessa utgå åt öster från bergsknuten *Fichtelgebirge*. Åt sydost sträcker sig *Böhmerwald* (-valt). Alla dessa berg tillhöra de sydliga gränstrakterna. Mot nordvest sträcker sig *Thüringerwald* inåt landet. Norr därom höjer sig öfver slätten det enstaka *Harzberget*. — Till de Rhenska bergen höra *Schwarzwald* och *Vogeserna*, hvilka omsluta södra Rhendalen, samt flere berggrupper på ömse sidor om Rhen.

Många stora floder tillhöra helt eller delvis Tyskland. Från källorna i höglandet strömma de genom slättbygderna ut till de omgifvande hafven. De förnämsta äro: *Oder* till Östersjön, *Elbe* och *Rhen* med den stora bifloden *Main* till Nordsjön samt *Donau*, hvilken utom landets gränser utfaller i Svarta hafvet.

Wechsel, *Weser* och *Rhens* biflod *Mosel* komma i andra rummet.

Klimatet är gynnsamt. Hvilken skillnad måste dock råda mellan kustlandet och de inre delarna?

Emedan landet höjer sig starkt åt söder, tilltager icke värmen märkbart i denna riktning. Tvärtom finnas i högländerna mycket kalla områden.

Låglandet är skogfattigt. Stora fruktbara fält omvexla där med mager tallskog och vidsträckta ljunghedar. Den största af dessa är *Lüneburgerheden*. Präktiga gran-skogar kläda bergens sluttningar, ek och bok de lägre höjderna.

Mer än hälften af Tysklands yta upptages af odlad mark, en fjärdedel är betäckt med skog. Allmännast odlas råg, hvete och potäter. — Husdjuren äro desamma som hos oss, de vilda djuren ungefär desamma, som i södra Sverige.

Rhen och Rhentrakterna. Från det höga *S:t Gott-hard* i Schweiz strömmar Rhen mellan trånga klippor mot norr till *Bodensjön*. Kort efter det floden lemnat denna sjö, bildar den vid *Schaffhausen* det vackra *Rhenfallet* och fortsätter sitt lopp mot vester, tills den böjer sig mot norr och flyter fram i den djupa dalen mellan Schwarzwald och Vogeserna. Vid utträdet ur denna dal mottager den från höger Mainfloden, hvarefter den fortsätter sitt lopp mot nordvest mellan de Rhenska skifferbergen. Här emottager den Mosel från venster. Många andra tillflöden inströmma på samma sätt, ömsom från höger, ömsom från venster. Slutligen inkommer floden i det nederländska låglandet och bildar vid sitt utlopp ett af många mynnings-
armar genomflutet deltaland.

Rhen är Tysklands hufvudflod och har stor betydelse för samfärdseln. På floden röra sig i brokig blandning lastångare, skutor, timmerflottor och passagerarebåtar. Längs stränderna löpa järnbanor, där tågen ila snabbt framåt, stundom försvinnande i någon tunnel, stundom åter ångande fram därur.

I norr omgifves Rhen af ett vidsträckt fabriksområde, där luften är lika uppfylld af rök, som i Englands stora fabriks-samhällen. Något söder härom börjar flodens vackraste del. Det är den, som gjort Rhen världsberömd för sin skönhet, och som årligen lockar hit oräkneliga skaror af turister. På de prydliga turistbåtarna, där välklädda uppässare stå färdiga att lyda minsta vink, trängas rika amerikanare och engelsmän, fina fransyskor och anspråkslösa resande från många orter. De äro hvarandra mycket olika alla dessa människor, men de ha ett gemensamt: De beundra naturen omkring sig och njuta i fulla drag af de vackra taflor den upprullar för dem.

Förbi *Siebengebirges* och *Taunus* skogsrika höjder går färden uppåt i flodens djupa bädd. Rundtomkring stå sluttningarna klädda med vingårdar, sinnrikt anlagda på murade terrasser, och bortom dessa höja sig på klipporna ruiner af medeltidsborgar. Det förflutna möter här åskådaren nära förbundet med det närvarande, företrädt af de rika fälten samt de folkrika byarna och städerna på ömse sidor om floden. Till nutiden hör ock *Nationalminnesstoden* vid *Niederwald* med den öfver tio meter höga jättestatyn *Germania*, som stolt beherskar nejden. Monumentet är ett troget uttryck för den nationalstolthet, som jublar öfver det besegrade Frankrike och yfves öfver ett starkt och enigt Tyskland.

Vid Mainz har man passerat den mest sevärda delen af Rhen och kan lemna Rhenbåten för att på järnväg snabbt förflytta sig till Sydtyssklands perla, det vackra *Heidelberg*, med dess berömda slottsruin.

Inbyggare. Näringar. Förvaltning.

34.

1. Tyskland bebos till öfvervägande del af tyskar, hvilka alla ha samma språk men icke samma religion. Luthers lära och den reformerta läran äro de allmänna religionerna i norr. I söder är däremot den katolska läran mest utbredd. Så väl för folkbildningen, som för den högre bildningen, är sörjdt på bästa sätt.

I gränstrakterna bo flere underkufvade folk, hvilka regeringen på allt sätt söker förtyska. — Tyskarne äro ett dugligt och arbetsamt folk. De äro därejämte sparsamma och husliga. Den tyska kvinnan är vida berömd för den omsorg, hvarmed hon sköter sitt hem.

2. Näringarna äro högt uppdrifna. Främst står *jordbruket*. *Boskapsskötsel* är äfven betydande. *Bergsbruket* och *industrin* utvecklas mer och mer.

Tyskland är näst Ryssland Europas sädesrikaste land, men ändock måste säd införas i mängd. Frukt- och vinodlingen är äfven betydande. — Stenkol och metaller fås rikligt ur bergen. De gynna industrin, som dock äfven

begagnar sig af vattnet såsom drifkraft. Främst står metall- och textilindustrin. Stora fabriksområden utbreda sig kring Rhen i vester och kring Erzgebirge i öster. I det förstnämnda området ligga öster om Rhen: *Essen* med de världsberömda Kruppska fabrikerna, *Elberfeld-Barmen* med stora väfverier och *Düsseldorf* en betydande fabriksort. Vester om Rhen ligger *Krefeld* med stora siden och sammetsväfverier.

Handeln är liflig och befrämjas i det inre af de segelbara floderna, kanaler och järnvägar. Betydande handelsstäder äro vid kusten *Stettin* och de fria städerna *Hamburg, Bremen och Lübeck*; inne i landet *Köln* och *Frankfurt vid Main* i vester, *Breslau* i öster.

3. Tyskland är ett *kejsaredöme*, men det är ej såsom kejsaredömet Ryssland en enda stat. Det består af 25 större och mindre stater, hvilka sammanslutit sig för att blifva starkare. Ett sådant rike kallas *förbundsstat*.

I det tyska statsförbundet handhafva staterna själfva sina inre angelägenheter. Gemensamt afgöres om förhållandet till andra makter, om allt som rör rikets försvar, om handel, post och telegraf. För att öfverlägga härom sammanträda ombud från de skilda staterna. Tyskland är en af stormakterna. — Under statsförbundet lyder det från Frankrike eröfrade *Elsass-Lothringen*, som bär namnet *riksland*.

Preussen är den förnämsta af staterna. Det omfattar nästan hela låglandet samt en del af berglandet. Landet är ett konungarike, hvars hufvudstad, *Berlin*, äfven är hela kejsaredömet hufvudstad. Berlin ligger vid en biflod till Elbe. Det är en stor handels- och fabriksstad samt betydligt större än Petersburg. Stadens läge är icke vackert, men ståtliga byggnader, raka trädplanterade gator, öppna platser och talrika bildstoder gifva staden ett prydligt utseende.

Preussen tillhör Nordtyskland. Öfriga nordtyska stater äro: Konungariket *Sachsen* på norra sluttningen af *Erzgebirge* med hufvudstaden *Dresden*, 8 st. *Thüringska småstater* kring *Thüringerwald*, 8 st. *Nordtyska småstater* dels vid kusten, dels inne i landet, 3 st. *Fria städer*.

Bäjern är den näst största staten. Det ligger omkring *Main* och *Donau* samt sträcker sig i öster och söder till riksgränsen. Landet styres af en konung. Hufvudstaden, *München*, är en vacker stad. Den ligger vid en biflod till *Donau*, samt är en stor handels- och fabriksstad. Den har äfven många dyrbara konstsamlingar.

Bäjern ligger inom Sydtyskland. Öfriga sydtyska stater äro: Konungariket *Württemberg* med hufvudstaden *Stuttgart*, storhertigdömena *Baden* med hufvudstaden *Karlsruhe*, och *Hessen* med hufvudstaden *Darmstadt*.

Af kartan synes, huru alla dessa stater ligga i förhållande till hvarandra.

Tyskland såsom militärstat. I våra dagar arbeta många föreningar och enskilda personer på att afskaffa de blodiga krigen. Man samlas till fredsmöten, man talar om världsfred och om nedläggandet af vapnen. Under tiden föras dock grymma krig, i hvilka äfven Europas stater taga del, och stormakterna, så väl som de små staterna, nedlägga ofantliga summor på krigsrustningarna under den så kallade „beväpnade freden“. De öka sina härar, befästa sina gränser och inköpa nya massmördande vapen, emedan de gamla icke anses nog mördande.

England har den största krigsflottan, Ryssland den största landthären, men Tyskland har de bäst öfvade trupperna. Åt förstärkandet af flottan, som är stationerad i de tva krigshamnarna *Kiel* och *Wilhelmshafen*, egnas oafslätlig omsorg, och landthären närmar sig i antal den ryska. Minst en half million krigare stå städse färdiga att rycka ut mot fienden, och utbryter krig kan Tyskland ställa i ledet flere soldater, än hela Finlands befolkning. På grund häraf kallas Tyskland en militärstat, men än mer på grund däraf, att här tillämpas en sträng värnepligt, hvilken sätter sin prägel på Tysklands hela manliga befolkning.

Den tyska ynglingen börjar sin värnepligt redan vid fyllda 20 år, och hans militäröfningar fortgå utan afbrott två till tre år, under hvilken tid han på statens bekostnad erhåller allt hvad han för sitt uppehälle behöfver. Lindring i värneplikten gifves dem som besökt högre läroverk.

Tyskland kan med stolthet visa på de goda resultaten af sin militäruppfostran. Det kan känna sig tryggt i känslan af sin militära öfverlägsenhet, men allt detta kostar ofantliga summor, och tyska folket måste betala stora utskylder för att staten skall erhålla de nödiga medlen därtill. Det kännes tungt, men landet har mäktiga grannar, och folket älskar sitt land. Man vet ej, hvilka faror som hota. Man måste därför vara på sin vakt, och man betalar utan att knota, så länge man kan. Många måste dock lemna hemlandet för att i främmande land, ostörda af tryckande skattebördor, söka förskaffa sig en sorgfriare tillvaro.

35.

Frankrike.

Frankrike omfattar vestligaste delen af Mellaneuropa från Belgien och Tyskland i norr till Pyreneiska halfön i söder.

Af hvilka vatten omgifves Frankrike? Hvilka äro landgränserna?

Ytan upptages af ett stort lågland i vester och ett stort högland i öster.

Låglandet, som utgör en del af Mellaneuropas kustland, delas genom den bergiga halfön *Bretagne* (Brötanj) i tvenne delar.

Den nordliga delen, landet längs Engelska kanalen, har en grund kust, vid hvilken vindarna och tidvattnet hopat stora grusbankar.

Innanför kusten utbreder sig låglandet med backar, lägre höjder och välodlade fält. Kusten vid Biscaya

bugten är låg och uppfylld af klitter. Innanför dessa utbreda sig många strandsjöar och ett vidsträckt hedland uppfyllt af täta ljungsnår.

Franska höglandet består af vida högslätter, hvilkas midt kallas *Centralplatån*.

Denna platå begränsas i sydost af *Cevennerna*, bortom hvilka ett mindre lågland utbreder sig ända till Medelhafvet. — Åtskilda från Franska höglandet genom djupa floddalar ligga på gränsen mot öster de höga Vestalperna med Europas högsta bergstopp Mont Blanc (Mång-blång) samt *Franska jura*. — Hvilka berg ojämna de södra gränstrakterna?

Landet genomflytes af många floder. De förnämsta af dessa äro *Seine* (Sän), *Loire* (Låar) och *Garonne* (Garånn) till Atlantiska hafvet, *Rhône* (Rån) till Medelhafvet.

I de vestliga lågländerna är klimatet mildt. Där är äfven växtligheten rik och landet till största delen bördigt. I de höga bergstrakterna är klimatet däremot ganska kallt. Större skogar äro sällsynta, men höjdernas sydslutningar äro täckta af vingårdar. Kustlandet vid Medelhafvet har milda och regniga vintrar samt heta och torra somrar. Ett sådant klimat kallas *medelhafsklimat*. Ständigt gröna löfträd och präktiga sydfrukter växa inom detta område. — Djurlifvet företer ingenting ovanligt, utom att åsnan i söder hålles såsom husdjur, och att silkesmasken här uppfödes för silkets skull.

Inbyggarna äro till största delen fransmän. De bekänna nästan alla den katolska läran.

Fransmännen höra till de *romaniska* folken, hvilka företrädesvis bebo Sydeuropa. De äro ett bildadt och begåfvadt folk, som med sparsamhet och flit förena nöjeslystnad och flärd.

Akerbruk, *vin-* och *fruktodling* gifva näring åt mer än hälften af befolkningen. *Boskapsskötseln* är äfven betydande, liksom *bergsbruk*, *industri* och *handel*.

Fisk och ostron fångas vid kusten. — Bergsbruket lemnar i synnerhet järn och stenkol, hvaraf dock mycket måste införas. Industrin står högt. Betydande fabriksstäder äro: *Lyon*, (Liång), *Lille* (Lill), och *Roubaix* (Robä) med stora väfverier, *St. Etienne* (Sängtetjänn) med stålfabriker och *Bordeaux* (Bårdå) en berömd vinort.

Från Frankrike utföras modevaror af alla slag, spetsar, handskar, siden m. m.

Till landet införas kolonial- och råvaror samt säd. Stora handelsstäder äro *Marseille* (Marsäj), *Toulouse* (Tolos), *Nantes* (Nangt), *Le Havre* (Lö-avr) m. fl.

Samfärdseln är god. Järnvägarna ha stor utbredning, och många kanaler öka flodernas betydelse.

Frankrike styres af en president, som väljes af folket för en tid af sju år. Sådana stater, i hvilka folket för vissa år tillsätter den högsta styresmannen, kallas *republiker*.

Landet underhåller en stor krigsstyrka och skyddas af många starka gränsfästen. Det är en af stormakterna.

Hufvudstaden, *Paris*, ligger på hvardera sidan om Seine. Den är Europas näst största stad och en bland de vackraste af dem. Där finnas utmärkta läroverk och värderika konstsamlingar. Praktbyggnader, kyrkor, teatrar och monument pryda staden, som är en samlingsplats för främlingar från alla orter. Lif och rörelse möter öfverallt. — Paris är landets största fabrikstad och en vigtig handelsstad.

Ön *Corsica* eges af Frankrike, som äfven utom Europa har stora besittningar.

Vinodlingen. Den vanliga vinrankan kan nå en längd af par tiotal meter och blir många hundra år gammal. I vestra Asien växer vinrankan i skogarna, såsom en vild klängväxt, i yppig utveckling med armstjocka grenar. Den klättrar högt upp i träden och bär, utan att vårdas eller beskäras, de härligaste drufklasar.

I Europas sydliga och mellersta länder är vinodlingen af största betydelse, och otaliga äro de sorter, som där odlas. I Mellersta Europa sker vinodlingen uteslutande på så kallade *vinberg*, på hvilkas terrassformigt, helst mot söder anordnade sluttningar, de en à två meter höga plantorna eller *vinstockarna* äro planterade. Deras vård med beskärning m. m. är ganska arbetsdryg, men lönande. Mer än 20—30 år gammalt får ett vinberg icke blifva. Efter denna tid måste det omläggas. I Södern, där odlingen kan ega rum på slättlandet, får vinet växa högre. Det bildar där formliga löfsalar.

Frankrikes vinodling är den förnämsta något land har att uppvisa. I sydvest, sydost och nordost utbreda sig vidsträckta vinberg. Men Frankrikes vingårdar ha fått en farlig fiende i den amerikanska druflusen, som inhemtades med amerikanska vinstockar, med hvilka man ville göra försöksodling i vår världsdel. Vinberg efter vinberg har genom detta fruktansvärda plågoris blifvit förstördt, och landets förluster uppgå till miljarder.

Denna druflus, *Phylloxera*, angriper rötterna och skadar dem, så att de ruttna bort, och hela plantan efter några år går ut. Längre sökte man förgäfvat att bekämpa den skadliga insekten. Den förökade sig med otrolig hastighet och var icke lätt att döda, utan att själfva växten äfven blef skadad. Då iakttog man, att de amerikanska arterna förblefvo oskadade, något som egentligen icke var att förvåna sig öfver, emedan insekten i sitt hemland är fullkomligt ofarlig. Sedan dess hafva de franska vinodlarna omplanterat sina vingårdar med amerikanska arter. Af dessa nya drufsorser skördar man nu drufvor. Vanligare är dock, att på dem inympa de europeiska drufsorserna, hvilka öfverhufvudtaget anses vara finare. Genom detta omsorgsfulla arbete hålla de gamla vintrakterna på att återfå sina förlorade vinberg.

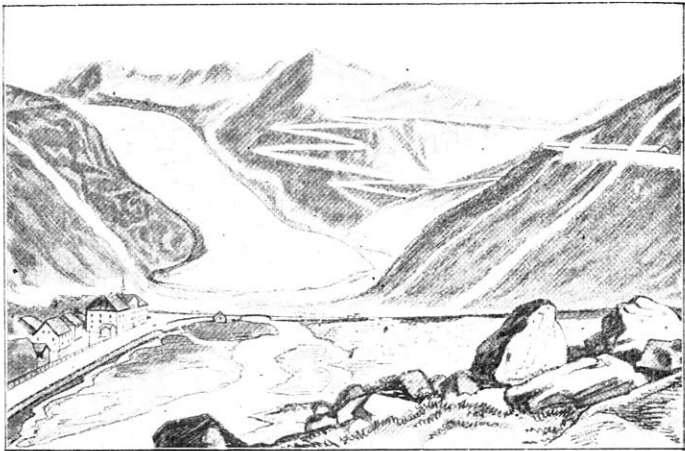
Af drufvornas saft beredas flere olika slags viner. En del drufvor torkas och kallas då russin. Vinet är en vigtig handelsvara för Frankrike. Många goda vinsorter tillverkas där, men en stor del af vinerna äro förfalskade, redan innan de lemna landet. Och förfalskningar göras äfver allt. Ingen handelsvara är i så hög grad, som vinet, utsatt för förfalskningar. Af sprit med tillsats af olika färger och diverse andra ämnen beredas en mängd drycker, hvilka under namn af viner för högt pris tillhandahållas allmänheten.

Schweiz.

Österom Frankrike och söder om Tyskland ligger det lilla Schweiz, som är en fullkomlig inlandsstat.

Hvilka äro landets gränser?

Schweiz är till största delen uppfyllt af *Mellanalpernas* väldiga fjällmassor och höga toppar. Norr om alplandet utbreder sig den *Schweiziska högslätten*, i vester *Schweiziska jura*.

Alpjökel.

Mellanalperna utgå från *Mont Blanc* nära franska gränsen och sträcka sig genom hela landet till *Ortler* invid Österrikiska gränsen. De genomkorsas af många tvär- och längddalar, hvarigenom skilda alp-grupper uppstå. En nordlig räcka bildas af *Bernalperna* i vester, *Vierwaldstädteralperna* (Fir-) i midten och *Glarneralperna* i öster. Sydligare sträcker sig en annan räcka, i hvars midt ligga de höga *S:t Gotthardsalperna*.

Alpernas natur påminner om de norska fjällen, men topparna äro här högre och spetsigare, jöklarna större. Ingen bergstrakt i Europa är så vacker som Alperna. Därtill bidrar i hög grad de många klara alpsjöarna. — Landets hufvudfloder äro *Rhen* och *Rhône*, hvilka genomflyta långa längddalar mellan de norra och de södra berggrupperna.

Rhen flyter genom *Bodensjön* och emottager ett nät af bifloder, hvilka tillhöra den Schweiziska högslätten. Rhône genomflyter *Genfersjön* före sitt inträde i Frankrike.

Hurudant är klimatet? — Dalarna äro fruktbara. Där odlas säd, vin och frukter. Alptrakterna äro rika på skog. Höjden inverkar här i hög grad på växtlifvet.

Lägst ned utbreda sig åkrar, odlade ängar och skogar af ädlare trädslag. Därefter vidtaga stora gran-skogar, hvilka omvexla med naturliga ängar. Högre upp aftar all skog. Där ligga stora betesmarker, till hvilka boskapen, liksom i Norge, drifves vid vårens ankomst. Här blommar alprosen och andra alpväxter, och fåboddarna ligga inbjudande i det härliga landskapet. Allra högst upphör växtlifvet nästan alldeles. Där utbreder sig den eviga snön.

Inbyggarna hafva olika härstamning, olika språk och olika religion, men de känna sig såsom ett folk, innerligt och fast förenadt genom kärleken till friheten och det gemensamma fäderneslandet. I norr talas tyska, i vester franska, i söder italienska. Det enda, som någonsång gett anledning till misshälligheter, är religionen, hvilken dels är den reformerta, dels den katolska. — Folkbildningen är utmärkt god.

Hufvudnäringarna äro *åkerbruk* i förening med *frukt- och vinodling* samt *boskapsskötsel* i alptrakterna. *Industri* och *handel* bedrifvas äfven.'

Något egentligt vinland är Schweiz icke. Drufvorna bli där sura, emedan de få för litet sol. — Industrin lem-
nar till utförsel siden och bomullstyger, ur m. m. Be-
römda hemslöjdsalster äro träsniderier, knypplade spetsar,
halmarbeten och broderier. — En betydande inkomstkälla
är ock den ström af resande, som årligen besöker landet
för att njuta af det helsosamma klimatet och den vackra
naturen. För deras trefnad har man anlagt en mängd
hotell och härbergen samt byggt vägar och järnvägar på
de mest svårtillgängliga platser. De många dalarna och
de djupa insänkningarna eller *passen* hafva underlättat
arbetet, men äfven höga toppar har man eröfrat. *Lau-*
sanne (Låsann), *Luzern*, *Interlaken* äro mycket besökta
för sitt härliga läge.

Styrelsen är republikansk, men Schweiz består icke
såsom Frankrike af en republik, utan är liksom Tysk-
land sammansatt af 25 skilda stater. Alla dessa stater
äro små republiker, hvilka slutit förbund med hvarandra.
Schweiz kallas därför en *förbundsrepublik*. Presidenten
väljes blott för ett år i sender.

Städerna äro små. Den största är fabriksstaden
Zürich, som är något större än Helsingfors. *Basel* är
rikets förnämsta handelsstad.

Hufvudstaden, *Bern*, är rikets fjärde stad.

S:t Gotthardsbanan. Ett af nutidens mest storartade
ingenjörsföretag är utan tvifvel anläggandet af denna bana med
dess nära en och en half mil långa tunnel. För sexhundra år
sedan fanns vid S:t Gotthard endast en oländig stig öfver
Schweizeralperna. Senare anlades en postväg öfver passet och
slutligen med mycken kostnad en körväg, hvilken kröker sig här
och där omkring utspringande granitblock samt går öfver vilda
klyftor och utmed djupa afgrunder. Många olyckor inträffade
därför också under färderna genom passet. Under den del af
året, då snön låg djupast, voro farorna mest hotande, hvarför
nästan all trafik låg nere, och endast postbuden med möda ar-
betade sig fram.

År 1871 beslöto ändtligen Tyskland, Schweiz och Italien att på gemensam bekostnad här anlägga en järnväg, som till en stor del måste sprängas genom granitklipporna. Arbetet begynte och bedrefs samtidigt från den italienska och schweiziska sidan. Arbetsstyrkan uppgick stundom ända till 3,500 personer. För att under arbetet i tunneln tillföra dessa frisk luft, leddes genom särskilda apparater in i densamma en luftström, som af en satte borrhmaskinerna i gång. De omkring en meter långa stalmejslarna drefvos mot klippan, och så borrhades stora hål, i hvilka man lade dynamit. Då de vanliga ånglokomotiven skulle förgiftat den redan förut daliga luften i den milslånga tunneln, använde man vid alla transporter lokomotiv, som drefvos framåt med förtätad luft. Under arbetets fortgång bortfördes nära en och en half million vagnslaster lössprängd sten och grus.

Icke alltid fick arbetet fortgå ostördt. Många olyckor inträfade, men trots alla mötande hinder blef dock tunneln färdig inom en tid af sju år och fem månader. Härmed var den svaraste uppgiften löst, men ännu återstod mycket, innan den viktiga banan kunde öppnas för allmän trafik. Man måste bygga djärfva broar och viadukter samt ända till 55 mindre tunnlar.

Banan öppnades först den 1 juni 1882, och nu färdas man på en half timme samma sträcka, för hvilken postvagnen forr behöfde fem till sex timmar. När tåget brusar in i tunneln, skallar ett doft genljud genom hvalfven och väcker hos den resande en känsla af beklämning. Lamporna brinna allt mattare i kupéerna, och som dansande irrbloss ila de i stenhvalfvet upphängda lyktorna förbi. Luften inne i tunneln är tryckande varm och ganska osund. När man kommer öfver banans högsta punkt, märkes småningom en förändring i luften, och tåget ilar nu raskare framåt. Snart är man åter ute bland menniskor, sedan man under en half timme ilat igenom jätteberget.

Österrike-Ungern.

37.

Österom Schweiz och Tyskland ligger Österrike-Ungern, som omfattar östra delen af Mellaneuropa. Det har endast en kort kuststräcka och är därför i det närmaste en inlandsstat.

Hvilka äro gränserna? — Längst i norr bildas vid kusten halfön *Istrien*. Hvilka öar åtfölja kusten sydligare? Denna del hör egentligen till Sydeuropa.

Österrike, som omfattar rikets västra del, är till största delen ett bergland. I vester upptages det af *Östalperna*, i norr ligga de *Böhmiska bergen* på gränsen mot Tyskland, i nordost *Karpaterna*. Dessa berggländer skiljas från hvarandra genom Donau- och Oder-dalen.

De *Böhmiska bergen* omsluta tillsammans med *Mähriska höjderna* den *Böhmiska högslätten*. Hvilka äro dess gränser? — *Karpaterna* kunna betraktas såsom en fortsättning af *Östalperna*, men äro icke så höga som dessa. På deras nordsluttning utbreder sig *Galiziens lågland*. — *Östalperna*, hvilkas natur påminner om *Mellanalperna*, fortsättas mot sydost af *Kar-niska alperna* med *Karstplatån*. Denna trakt är mycket egen-domlig, emedan vattnet där urhållkat djupa grottor under jorden.

Droppstensgrotta.

Ungern består af ett stort lågland, den *Ungerska slätten*, hvilken genomflytes af *Donau* samt af *Siebenbürgens högland* (*Siben-*).

Detta högland begränsas i söder och sydost af *Trans-sylvanska alperna*.

Österrike-Ungern har till största delen ett fastlands-klimat. Kustlandet har dock medelhafsklimat. Det har därför samma växtlif som södra *Krim*. Bergstrakterna äro rika på skog. Floddalarna äro välodlade. Kring *Donaus* bifloder *Drava* och *Sava* utbreda sig stora ek-skogar. Olik alla öfriga delar är den *Ungerska slätten*,

som till stor del upptages af grässtepper, hvilka påminna om den ryska ängssteppen. — I ekskogarna uppehålla sig stora hjordar af svin, på stepperna hjordar af bufflar. Annars erbjuder djurlifvet intet af särskildt intresse.

Inbyggarne utgöras af många olika folk. Dessa äro, liksom inbyggarne i Schweiz, af olika härstamning samt tala olika språk och tillhöra olika religioner, men de äro icke eniga, som schweizarne, utan lefva i ständig osämja med hvarandra.

Folket lifnär sig förnämligast af *jordbruk* och *boskapskötsel*. *Skogsbruk*, *bergsbruk* och *industri* äro äfven inbringande näringar.

Jordbruket bedrifves mest i lågländerna, boskapskötseln i alpländerna och på stepperna, skogsbruket i de rika skogstrakterna. Utom vanliga sädesslag och majs odlas i synnerhet tobak och vin. — Ur rika grufvor i Karpaterna upphemtas salt och ädla metaller. På järn och stenkol är tillgången god. — Industrin har största betydelse i vester. Där tillverkas tyger samt metall- och glasvaror. — Handeln är af underordnad betydelse. Den bedrifves mest på de angränsande länderna. Säd, skogsprodukter, kreatur och vin höra till de förnämsta utförsvarorna. Kolonial- och industrivaror införas.

Österrike-Ungern består af två riken förenade under samma regent. De båda rikena äro kejsaredömet *Österrike* och konungariket *Ungern*.

Regentens makt är inskränkt. Riket är en stormakt, och de båda rikena stå såsom ett rike i sitt förhållande till andra makter. I andra afseenden styra de hvar för sig.

Österrikes hufvudstad är *Wien* (Vin) vid Donau. Den har många högre läroverk och skolor samt är en betydande fabriks- och handelsstad. Wien är lika stort som Berlin.

Prag på Böhmska högslätten är en betydande handels- och fabriksstad. *Triest* vid Medelhafvet är den förnämsta hamnplatsen.

Ungerns hufvudstad heter *Buda-Pest*. Den utgöres af tvenne på hvardera sidan om Donau belägna hufvud- delar, men är betydligt mindre än Wien.

Rumänien.

Mellaneuropas östligaste del utgöres af slättlandet mellan Sibenbürgens högland och Svarta hafvet. Vestra delen påminner om östra Ungern, östra delen om södra Ryssland. Kustlandet upptages af stora kärrmarker, hvilka utbreda sig kring Donaus delta. Landet egnar sig väl för jordbruk och boskapsskötsel. Bergsbruket är äfven af vigt.

Befolkningen är ganska talrik. Den utgöres till största delen af tyskar, hvilka bekänna den reformerta läran. Folkbildningen är god.

Rumänien styres af en konung med inskränkt makt. Hufvudstaden, *Bukarest*, är mer än dubbelt så stor som Helsingfors.

Folkkampen i Österrike-Ungern. Intet land har en sa brokig blandning af olika folk och stammar, som Österrike-Ungern. Där bo slaver, germaner och romaner, hvilka alla höra till de *indoeuropeiska* folken, där bo finska folk, hvilka tillhöra den *mongoliska folkrasen*. Europas styfbarn, judarne och zigenarne, äro äfven ganska talrika. Denna folkblandning är landets stora olycka, ty hvar och en folkgrupp ser blott på sitt eget bästa och arbetar på att komma till makten. Enighet ger styrka, heter det, men här finnes ingen enighet, och därför är Österrike-Ungern svagt. Den upplyftande anblick, som det schweiziska folkets endrägt och fosterlandskärlek företer, söker man här förgäfvos.

Talrikast äro slaverna, men de flesta slaviska stammar äro de andra folken andligt underlägsna. Därför hafva de icke uppnått nagon maktställning i riket.

Af germaniska folk bo här endast tyskar, hvilka näst slaverna äro de talrikaste. Tyskarne äro de mest bildade, och därför har makten ända till senaste tider legat i deras händer. De kraftiga och lifliga ungrarne, som äro af finskt ursprung, begynte emellertid arbeta på sin frigörelse och själfständighet, och ha på denna väg hunnit ganska långt. Det är egentligen mellan dessa båda folk, som kampen nu står hetast.

De romanska italienarne försöka nog äfven att häfda sin rätt, men de äro för få för att kunna tillegna sig makten.

Bland alla dessa folk är den romersk-katolska läran mest spridd. Därnäst komma den grekisk-katolska och den protestantiska läran. Olikheten i religion ger dock icke anledning till misshälligheter. Ej heller är det religionen, som här är bestämmande för bildningsståndpunkten. Äfven på detta område beror allt af nationaliteten. Tyskarne äro, som sagdt, de mest bildade, italienarne och ungrarne därnäst. De öfriga folken stå i allmänhet lågt.

Om det berättigade i de nationella sträfvandena, kan icke råda något tvifvel, men sådana frågor borde afgöras i kärlek, annars slutar det illa. Ännu haller landet visserligen ihop, men fortsättes kampen, utan hänsyn till hvad landets väl kräfver, skall det gå, som det oftast brukar gå, när två träta om makten: en tredje kommer och underlägger sig allt.

Pyreneiska halfön.

38.

Till hvilken af Europas hufvuddelar hör Pyreneiska halfön? Hvilka äro dess gränser.

Halföns kuster sakna djupare inskränningar och ega blott få goda hamnar. Öarna äro äfven få och obetydliga.

Hvilka större öar i Medelhafvet höra hit?

Pyreneiska halfön är till största delen ett bergland. Kustslätterna äro smala och hela det inre upptages af

Spanska högslätten. I nordost utbreder sig *Aragoniens lågland*, som i norr begränsas af *Pyreneernas* höga alpkedja. I söder ligger *Andalusiens lågland*, hvilket i sydost begränsas af *Granadas högland* (-na).

Spanska högslätten begränsas i norr af *Cantabriska bergen*, i söder af *Sierra Morena* (-re). Vid sydranden af *Granadas högland* höjer sig *Sierra Nevada* (-va-), som har halföns högsta bergstopp.

Halfön genomflytes af många floder. De äro långa, men uppfyllda af forsar, hvarför de äro af ringa betydelse för samfärdseln. De förnämsta äro: *Duero* (Dåerå), *Tajo* (Taschå), *Guadiana* (-ana) och *Guadalquivir* (-kivir) till Atlantiska hafvet, *Ebro* till Medelhafvet.

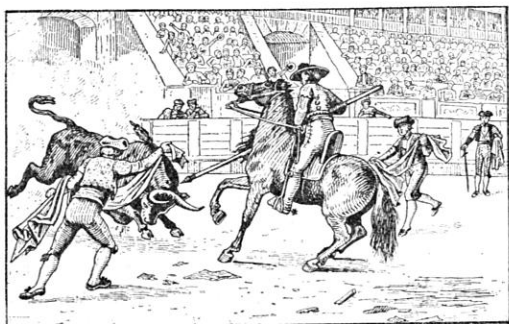
I norr är klimatet likadant som i närgränsande delar af Mellaneuropa. Växtligheten är därför också mellaneuropeisk. För öfrigt hafva kusttrakterna ett medelhafsklimat. I dessa delar växa många olika slag af ständigt gröna löfträd, bland hvilka korkeken, hvars bark är en handelsvara. Längst i söder förekomma låga palmer. Högslätterna ha fastlandsklimat och lida af torra. På dem utbreda sig stora hedar bevuxna med styft espartogräs, hvaraf tillverkas papper och korgar.

Inbyggarna utgöras hufvudsakligen af *spaniorer* i öster och *portugiser* i vester. De bekänna den katolska läran.

Spaniorerna och portugiserna äro romaniska folk. De äro ännu mycket okunniga. Folkbildningen står så lågt, att endast en ringa del kan läsa och skriva. Mycken råhet utmärker också folkkaraktären. Därom vittna t. ex. tjur- och tuppfäktningarna, hvilka äro allmänt omtyckta folknöjen, fastän det utmärkande för dem är ett grymt djurplågeri.

Hufvudnäringarna äro *åkerbruk*, *frukt-* och *vinodling* samt *boskapsskötsel*. Åt bergsbruk, industri och handel egnas ännu icke nödig omsorg.

De torra högslätterna och regnfattiga dalarna hafva gjorts fruktbara genom konstgjord bevattning. Af hvete majs och ris fås goda skördar, Vin- och fruktodlingen är betydande. Äfven bomull odlas. — Får hållas i mängd. Goda hästar finnas, men mulåsnan och åsnan användas allmännast såsom dragare. Tjurar uppfödas för tjurfäktningarna. Silkesmaskafvel bedrifves för silkesberedningen. — Ur bergen upphemtas silfver, järn och andra metaller samt stenkol. Salt är en vigtig handels-

Tjurfäktning.

vara, men det erhålles här ur hafsvattnet. — Handeln har tilltagit i samma mån, som järnvägsnätet utvidgats.

Pyreneiska halfön består af två stater:

1. *Konungariket Spanien*, som omfattar hufvudmassan af halfön, och har hufvudstaden *Madrid* (-drid).

Madrid midt på högslätten är en modernt byggd stad. Den är hufvudort för den inre handeln, emedan, många järnvägar utgå därifrån. — Andra viktigare städer äro: Vid Medelhafvet *Barcelona* (-lo-), som är landets förnämsta handels- och fabriksstad, samt *Valencia* och *Malaga* (Ma-), hvilka handla med vin och sydfrukt; vid Ebro *Sevilla* (-vilja), som äfven är en handels- och fabriksstad.

Engelsmännen ega vid Medelhafvet klippfästet *Gibraltar*.

2. *Konungariket Portugal*, ett långsmalt kustland i vester, med hufvudstaden *Lissabon* (Lis-).

Lissabon ligger nära Tajos mynning. Det är en betydande handelsstad.

Portugal eger ganska stora biländer utom Europa.

Gibraltars fästning. Så heter världens starkaste fästning, som är anlagd på en klippig udde vid Spaniens sydligaste spets. Gibraltar har varit underkastadt många vexlande öden. För omkring tvåhundra år sedan kom det i engelsmännens händer. England eröfrade det då från Spanien, för att däråf göra ett fäste till betryggande af sitt välde i Medelhafvet, vid hvars port Gibraltar är beläget.

Invid bergets vestra sluttning, som är mindre brant, uppbyggde engelsmännen staden Gibraltar, egentligen en stad med blott en enda gata, hvilken ser ut, såsom vore den inhamrad i berget. Befästningarna äro delvis urhålkade i berget. Det nuvarande Gibraltar gör på samma gang ett allvarligt och ett gladt intryck, är på samma gång dystert och hänförande skönt; detta beroende af, om man beskådar de ändlösa vallgrafvarna och ofantliga batterierna, eller om man beundrar omgifningens rika naturskönhet. Det gifves knappt en härligare ort i detta på naturskönhet så rika land. Redan det mäktiga berget erbjuder många präktiga utsigter.

Längs bergets vestra sida slingrar sig en väg för de soldater, som bevaka »bergskanonen», den kanon som har sin plats högst uppe på höjden. Åt öster stupar berget tvärbrant emot hafvet. Denna trakt är ett säkert tillhall och en älsklingsplats för de få apor, som ännu bebo södra Spanien.

Inne i hårda klippan hafva gångar oeh hvalf blifvit sprängda. Dessa äro rikligt försedda med förträffliga kanoner, med hvilka fästningens besättning kan trotsa den starkaste fiende, utan att själf hafva något att frukta af hans kulor. Inne i berget finnas dessutom äfven andra egendomliga hålor och öppningar fulla med märkvärdiga, underligt formade droppstenar samt ben- och stenredskap fran förhistoriska tider.

Utom Alexandria i Egypten ges det knappt något annat ställe, där en sadan massa olika folk slagit sig ned, som i Gibraltar. Man tycker sig på en gång vistas i England, Afrika

och Spanien. På gatorna röra sig de mangahanda folkslagen iklädda sina egendomliga dräkter; men midt bland denna brokiga blandning af olika folkslag gör sig dock engelsmännens öfvervigt tydligt märkbar. Det är deras drift och omtanke, som skapat denna så härliga ort. De hafva förvandlat det ursprungligen nakna berget till en härlig trädgård. Man känner sig öfverraskad af att se, huru väl träd och örter från alla luftstreck här trifvas och frodas. I skrefvor och afsatser hafva, invid de tvärbranta bergväggarna, fruktbara trädgårdar blifvit anlagda och rundtomkring bergets topp finnas, delvis insprängda i klippan, vägar, längs hvilka man kan komma fram så väl till häst som till fots.

Apenninska halfön.

39.

Hvilken del af Sydeuropa omfattar Apenninska halfön? Hvilka äro dess gränser?

Halföns form är långsträckt. Hvad tycker du den liknar? — Kusterna äro till största delen låga. Sumpmarker och grunda strandsjöar upptaga en stor del af kustslätterna.

Vid Genuabugten och på halfön *Calabrien* (-labri-) äro kusterna höga. Där finnas goda hamnar. Sicilien utgör liksom en fortsättning af Calabrien, från hvilket det skiljes genom *Messina sund* (-si-). Mellan Corsica och fastlandet ligger ön *Elba*.

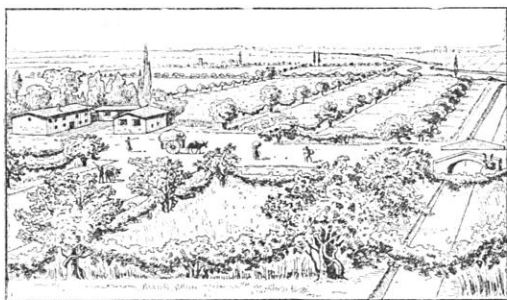
Halfön fylles till största delen af *Apenninernas* (-ni-) höga bergskedja.

Dessa berg utgå från Vestalperna och sträcka sig genom hela halfön från Genua bugten i norr till Messina sund i söder. Från hufvudkedjan utgå åt sidorna lägre bergskedjor, hvilka öka berglandets bredd. Mellersta och södra delen af halfön äro mycket vulkaniska. Där finnas heta källor och verksamma vulkaner. Den största vul-

kanen är Vesuvius. — Apenninerna fortsätts på Sicilien. Där finnes *Etna*, som är den största vulkanen i Europa.

Norr om Apenninerna ligger *Lombardiska slätten*. Hvilka berg begränsa detta vidsträckta slättland. — Slätten genomflytes i sin längdriktning af *Po*, som vid sin mynning bildar ett starkt tillväxande delta.

Po är halföns största flod. Den mottager många tillflöden från djupa vackra alpsjöar. Norr om *Po* utfaller *Adige* (*Adidje*) i Adriatiska hafvet. *Arno* och *Tiber* äro de förnämsta floderna vid vestkusten.

Landskap från Lombardiska slätten.

Lombardiska slätten har ett fastlandsklimat. Genom konstgjord bevattning har den dock gjorts utomordentligt fruktbar. Åkrarna gifva två skördar, och ängarna slås ända till sex gånger. *Åkerbruk*, *frukt- och vinodling* samt *boskapsskötsel* äro där hufvudnäringar.

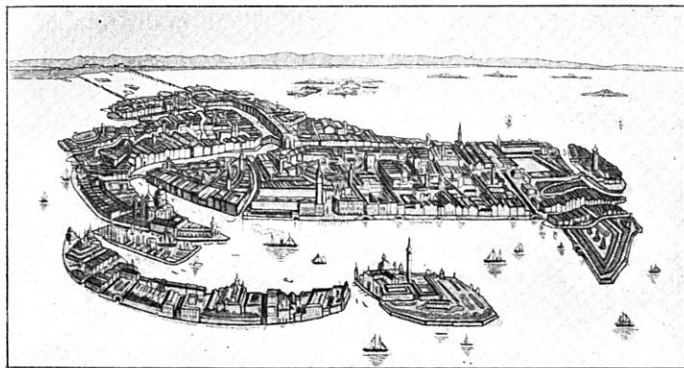
Majs, hvete och ris odlas i mängd, och vinrankan slingrar sig mellan långa rader af almar och mullbärsträd, hvilka omgifva fälten. Mullbärsträdet odlas för silkesmaskafveln, som är betydande.

Den öfriga delen af halfön har medelhafsklimat. I södra delen är snö sällsynt. Bergstrakterna äro klädda

med skog. Sydfrukter och vin odlas äfven här. — Soc-kerrör och bomull trifvas på Sicilien.

Inbyggarna äro nästan uteslutande *italienare*. De bekänna alla den katolska läran.

Italienarne höra till de romanska folken. De äro lifliga och begåfvade, men de lägre folkklasserna lefva i stor okunnighet och fattigdom. Den högre bildningen och konsten står däremot högt. — Italienarnes konstsinne framträder äfven i de vackra hemslöjdsalster, som af befolkningen allmänt tillverkas.

Venedig.

Af näringar må ytterligare nämnas *bergsbruket* och *industrin*, hvilka dock icke äro särdeles lönande, *fisket* vid kusterna och *handeln*, som är ganska god. — Samfärdseln har förbättrats genom byggandet af kanaler, järnvägar och tunnlar.

Apenninska halfön jämte närgränsande öar bildar

Konungariket Italien.

Landet är den minsta af stormakterna. Hvilka äro de öfriga stormakterna? Huru många äro de således?

Italien har många städer. De flesta af dessa äro gamla och rika på historiska minnen. — På Lombardiska slätten ligga *Milano* (-la-) och *Turin* (-rin) i vester. De äro hufvudorter för sidenindustri. I öster ligger *Venedig* (-ne-) vid Adriatiska hafvet. Staden genomkorsas af en mängd kanaler. Den anses vara en bland de vackraste och mest egendomliga städer som finnas. — Vid Genua bugten ligger *Genua*, som är den förnämsta sjöhandelsstaden. *Neapel* (Nea-) i närheten af Vesuvius är den största af alla städerna. Den har äfven det vackraste läget.

Rom är hufvudstaden och rikets andra stad. Där bor icke blott konungen utan äfven *påfven*, som är den katolska kyrkans öfverhufvud. Hvardera ha ståtliga palats. — Rom är rikt på gamla minnesmärken, ruiner och konstskatter.

Vesuvius. Ingen vulkan är så väl känd af de lärde, som denna, tack vare det observatorium, som är anlagdt på berget, och där vetenskapsmän iakttaga alla rörelser i bergets inre.

Vesuvius hör till de bedrägliga vulkaner, hvilka man i långa tider ansett vara utslocknade, men som plötsligt genom ett nytt utbrott gifva sin rätta natur tillkänna. Vid den kristna tideräkningens början, var detta berg nästan upp till toppen be täckt med grönska, och omgifningen ansåg sig hafva intet att frukta af detsamma. Då uppenbarade det åter år 79 plötsligt den förskräckliga kraften i sitt djup samt begrof flere städer under den väldiga massa af aska, som det uppkastade.

Bestigandet af Vesuvius företages med lätthet, och man kan, då vulkanen ej företer starkare utbrott, utan fara klättra upp till toppen af den askkägla, som omsluter kratern. De lägre afsatserna af berget äro tätt bebyggda. Mullbärsträd, frukt- och vingårdar ligga där inklämda mellan bergsafsatserna, men omsider gifver den rika växtligheten vika för lavafält, emellan hvilka likväl ännu gräs och örter framspira. Lavaformationerna antaga högre upp ett allt mera oroligt utseende och vrida sig i grönsvarta och gråbruna ringar likt förstörade jätteormar. Öfver

naturen hvilar något dystert och kvalfullt. Vägen blir småningom så brant, att den kan tillryggaläggas endast till fots. Då vulkankäglan här är betäckt med ett tjockt lager af aska samt högre upp af snö, och då man för hvarje steg uppåt glider ett halft tillbaka, går det sista uppstigandet ej särdeles snabbt. Omsider uppnås dock den af kraterns vall hittills undanskymda toppen, och man studsar ovillkorligt ett steg tillbaka, då man mötes af tjocka, af den underjordiska elden rödfärgade rökmassor, hvilka höja sig ur den tjugu till trettio steg aflägsna kratern, i hvars inre eldmassorna likasom ringla sig, utan att ännu hafva makt att spruta fram. Ehuru ett sådant utbrott är svagt, är det dock med en obeskriflig känsla man står gent emot det hemlighetsfulla, dystra arbete, som föregår i det inre af den jord, på hvilken vi bygga och bo.

Plötsligt går en darrning genom berget. Djupt ifrån dess inre höres ett dån, och i nästa sekund uppskjuter ur kratern en eldmassa, åtföljd af stenar, grus och aska. Det mesta af allt detta sjunker med ett fräsande ljud tillbaka i det rökfyllda djupet, under det återstoden af lavan sakta hväsande och uppsändande fladdrande eldtungor ringlar sig några steg fram genom askan på bergets sluttning. Salunda uppkastas med korta mellanskof nya delar af den uppsmultna massan i bergets innandöme, föregångna af likasom en döendes kvalfulla suckar, hvar efter åter endast en tung svafvelrök höjer sig mot den höga himmelen.

Balkanhalfön.

40.

Hvilken är den östligaste af de sydeuropeiska halföarna? Denna halfö begränsas i norr af Donau och Sava. Af hvilka vatten omgifves den?

Balkanhalfön afsmalnar starkt emot söder. Dess kuster äro mycket klippiga och sönderskurna af hafvet. Längst i söder bildas den stora halfön *Morea* (-re-), hvilken skiljes från den öfriga halfön genom *Korintiska viken* och sammanhänger med densamma blott genom det smala *Korintiska näset*.

I vester ligga de *Joniska öarna*? Hvilka andra öar känner du? — De höga kusterna erbjuda goda hamnplatser.

Ytan är till största delen uppfylld af berg. I nordost ligga *Balkan bergen*, hvilka gifvit halfön dess namn.

Från Östalperna utgå i vester de *Dinariska alperna*. Längre mot söder sträcker sig *Pindus*. Sydligast fylles Morea af *Arkadiens högländ* (-ka-). De talrika öarna äro äfven bergiga.

Förutom gränsfloden Donau, som emottager många tillflöden från halfön, finnas endast korta floder, hvilka hafva ringa betydelse för samfärdseln.

Till dessa höra *Maritza* och *Vardar*, som utfalla i Grekiska öhafvet.

Klimatet är i allmänhet godt. Redan i norr är det ganska mildt, men först i söder råder ett fullkomligt medelhafsklimat. Balkanhalfön är mycket skogrik.

Kastanjen, valnötsträdet och eken förekomma rikligt på bergens sluttningar. Högre upp växa barrträd. På slätten odlas de sydeuropeiska sädesslagen jämte hirs, vin och sydfrukt. Rosor odlas i mängd på sydslutningen af Balkan, bomull i söder.

De allmännaste husdjuren äro får och getter i de södra högländerna, svin i de norra ekskogarne.

Inbyggarne utgöras af många olika folk. Flertalet bekänner den grekiska kyrkans lära.

Akerbruk, frukt- och vinodling samt *boskapsskötsel* äro hufvudnäringar. *Fiske* idkas vid kusterna, *handel* och *sjöfart* i synnerhet i halföns södra del.

Bergsbruket och industrin stå lågt. — Den inre samfärdseln är dålig, emedan goda landsvägar saknas och järnvägarna ännu äro otillräckliga.

Balkanhalfön består af fem stater.

Turkiet är den största af staterna. Det styres af en *sultan*, som har enväldsmakt. En sådan stat kallas *sultandöme*.

Turkiet bebos af *turkar*. De tillhöra den mongoliska rasen och bekänna Mohammeds lära, som icke är en kristen religion. Stor rättslöshet råder på alla områden.

Landets hufvudstad, *Konstantinopel*, har ett vackert läge, men liknar mer en asiatisk än en europeisk stad.

Turkiet eger stora besittningar i Asien och Afrika.

Bulgarien är till omfånget den andra staten. Det bebos af *bulgarer*, hvilka invandrat hit från Ryssland. Landet, som förut lydt under Turkiet, är nu ett furstendöme, men förhållandena där äro ännu mycket oordnade och osäkra. Hufvudstaden heter *Sofia*.

Grekland är den tredje af staterna, men är de andra i många afseenden öfverlägsnet, ty det bebos af *grekerna*, hvilka äro halföns mest bildade folk. Hufvudstaden är det gamla *Aten*, som är rikt på historiska minnen. Flere betydande handelsstäder finnas.

Öfriga stater äro konungariket *Serbien* och det lilla furstendömet *Montenegro*. — Landet mellan Sava och Montenegro lyder under Österrike-Ungern.

Greklands klimat. Då man från det öfriga Europa kommer till Sydeuropa, mötes man liksom af en annan himmel och en annan jord. Så synes det åtminstone för nordbon. Luften är här varmare och mera genomskinlig, ljuset starkare och skuggorna skarpare, himlen är djupare och renare blå, landskapets färgtoner varmare och rikare än i Norden. Denna allmänna prägel har äfven Greklands klimat, som dock är mycket omvexlande under årets skilda månader.

I Grekland förbådas våren af de blommande mandelträden, men först i mars äro dess verkningar riktigt förnimbara. Förgäfves söka de ofta förekommande stormarna göra våren våldet stridigt. De fuktiga sommarvindarna hemta med sig stormarna, hvilka temmeligen punktligt infinna sig i midten af mars, fran hvilken tid man anser vintern alldeles ändad.

Under en del år har man dock ingen vår alls, utan på en långvarig vinter följer helt plötsligt sommarens hetta. Redan i april gar hvetet i ax. I maj sår man majs och bomull samt

bearbetar tobaksfälten. Denna manad är hettan på f. m. mycket tryckande, men emot aftonen blåser det regelbundet till storm, hvarigenom luften afkyles. Aftonsolen skiner dagligen från molnfri himmel under denna årets angenämaste tid. I juni skördar man redan hvetet, och i slutet af juli stå åkerfälten och dalarna, som förlorat sin grönska, tröstlöst torra. Augusti är årets döda tid, ty då är hettan allra störst. Växterna tvina bort, och endast tobaks- och majsodlingarna, som uppehållas genom konstgjord bevattning, göra ännu fälten i nagon mån grönskande. I slutet af augusti börja nätterna dock bli längre och svalare, och storkarna flytta ater öfver hafvet till Afrika. I midten af september har man de första förkänningarna af höstens ankomst, och då börjas vinskörden. I Oktober begynna regnen, hvilka fördela sig, så att det regnar tre dagar i sender och tre dagar är vackert väder. Under denna tid äro feber, lunginflammation och andra plågsamma sjukdomar gängse, hvilka likväl försvinna, da de första novemberstormarna börja hvina. Årets sista vackra dagar äro i förra hälften af november.

December regnen äro lika strida som i vändkretsens trakter. Bäckar och åar svälla öfver sina bräddar. Pa vintern, under den egentliga regntiden, som räcker sex veckor, jaga yrväder och stormar hvarandra, men luften är likväl mycket mild. I januari förekomma många vackra dagar, och sedan vidtager kölden, hvilken dock sällan räcker länge. I februari faller det vexelvis regn och snö, men solen värmer redan middagstiden betydligt, och kölden varar icke länge.

Politisk öfversigt öfver Europa.

Östeuropa: Kejsardömet *Ryssland*.

Nordeuropa: Storfurstendömet *Finland*; konungarikena *Sverige* och *Norge*.

Vesteuropa: Konungariket *Storbritannien* och *Irland*.

Mellaneuropa: Kejsardömena *Tyskland* och *Österrike-Ungern*; konungarikena *Danmark*, *Nederländerna*, *Belgien* och *Rumänien*; republikerna *Frankrike* och *Schweiz*.

Sydeuropa: Konungarikena *Spanien*, *Portugal*, *Italien*, *Grekland* och *Serbien*; furstedömena *Bulgarien* och *Montenegro*; sultandömet *Turkiet*.

Obetydliga småstater äro *Luxemburg*, *Andorra*, *Lichtenstein*, *Marino* och *Monaco*.

Asien.

Allmän öfversigt.

1.

Asiens stora landmassa bildar liksom hufvudstommen till Gamla världen. Europas beröring med denna världsdela sträcker sig till historiens början, men först i våra dagar har hela världsdelen blifvit genomforskad af europeerna.

Hvilka äro Asiens gränser? — Kusterna äro mycket sönderskurna af de omgifvande hafven. I öster utskjuter *Tschuktscher halfön*, med *Ostkap*, Asiens östligaste udde, *Kamtschatka* och *Korea* (-re). I söder ligga de tre stora halföarna *Bortre Indien*, *Främre Indien* och *Arabien*, i vester *Mindre Asien*.

Stilla hafvet bildar många vikar, hvilka utåt begränsas af öar. Sådana vikar kallas *randhaf*.

Till dessa höra: *Okotska hafvet* innanför *Kamtschatka* och öraden *Kurilerna*, *Japanska hafvet* innanför *Japanska öarna* och *Korea*, *Ostkinesiska hafvet* innanför *Liu-kiu öarna* och *Formosa* samt *Sydkinesiska hafvet* innanför de talrika *Ostindiska öarna*. — Från *Indiska hafvet* inskjuter *Bengaliska viken* och *Arabiska viken*, hvilken bildar *Persiska viken* och *Röda hafvet*. Dessa vikar begränsa de stora halföarna i söder.

Asiens yta är mycket ojämn. Där finnas stora högslätter och väldiga bergskedjor, öfver hvilka resa sig jordens högsta bergstoppar. Nordligaste delen är ett enda stort lågland. Mellersta delen upptages af berg, hvilka delas i det *Vestasiatiska höglandet* i vester och det *Östasiatiska höglandet* i öster. De båda höglandsområdena skiljas genom mindre lågländer från de bergiga halföarna i söder. Öarna äro äfven uppfyllda af berg.

Lågländerna genomflytas af stora floder, bland hvilka flere äro längre än Volga. De största hafva sitt utlopp i de omgifvande hafven. Många mindre sjöar och floder sakna aflopp. De hafva salt vatten.

Asiens nordligaste del ligger inom *norra kalla zonen*, största delen tillhör *norra medelvarma zonen* och de sydligaste delarna den *heta zonen*. Klimatet är redan i följd häraf mycket olika, och ytterligare olikheter framträda under inverkan af höjdförhållandena och hafsströmarna.

Växt- och djurlifvet är fattigt i de kalla trakterna, men öfverflödande rikt i de heta.

Invånarne utgöras af *kaukasiska folk* i sydvest, *malajfolk* på öarna i sydost samt *mongoliska folk* i hela den öfriga delen af världsdelen.

Mycket godt har vår världsdelen emottagit från Asien. Alla våra spånadsväxter och en stor del af våra näringsväxter hafva där sitt hemland. Kolonial- och råvaror införas därifrån i mängd. Från Asien härstamma de förnämsta husdjuren, hvilka där ännu anträffas i vildt tillstånd, och därifrån hemtades silkesmasken först till Europa. Fran Asien har äfven mången nyttig kunskap kommit till oss, och, det bästa af allt, därifrån har kristendomens ljus uppgått öfver Europa.

Te och kaffe. Bland de varor, som Asien sänder till Europa, intager teet en framstående plats. Det erhålles från *tebusken*, hvilken förekommer vild på flere ställen i Asien. Af större betydelse är dock dess odling. Den odlas i mängd i Kina, Japan och Ostindien. I de varma delarna af Nordamerika odlas den äfven med framgång, ty den behöfver ett varmt och fuktigt, men icke hett klimat. Till och med i Europa trives tebusken rätt bra på Sicilien, i Portugal och vestra Frankrike, men nagon nämnvärd betydelse har dess odling icke i vår världsdelen.

Tebusken uppdrages af frön. Så snart plantorna äro $\frac{1}{2}$ —1 år gamla omskolas de och hållas sedan genom hufvudskottens afskarning i buskform. Teplantagerna pastas till sitt allmänna

utseende påminna om en trädgård med idel krusbärsbuskar. Bladens insamlande begynner mest fran och med tredje året, och därmed fortsättes tills buskarna nått en alder af 10—12 ar, då de afrödjas och ersättas af unga plantor. Om de ordentligt beskåras och skötas, kunna de under många tiotal år skattas. Skörden företages i Kina 3—4 ganger om året. Denna bladplockning kräver stor omsorg och vana, ty blad af olika alder gifva te af olika beskaffenhet. De nyss plockade bladen ha hvarken utpräglad lukt eller smak. De egenskaper, som gifva teet dess behag, utvecklas först under den särskilda behandling bladen få genomgå för hand eller med tillhjälp af maskiner.

Kina är tedrickningens hemland. I Japan är bruket däraf något yngre. Numera är teet en verklig nationaldryck i dessa länder. Därifrån har det spridt sig öfver världen. Till Europa infördes teet för snart 300 år sedan. Det var till en början något ytterst rart, men under 1700-talet ökades införseln och förbrukningen. Bland de europeiska folken är det företrädesvis briterne och ryssarna, som använda te, de öfriga hålla sig till kaffe. Mer och mer vinner teet emellertid utbredning bland alla folk. Äfven i de östligaste delarna af vårt land har teet stor spridning, medan vesterut kaffet är förherskande. Till denna kaffeförbrukning lemna Asien i någon mån bidrag. Det mesta kaffet hemtas dock från Amerika.

Kaffet skördas fran *kaffeträdet* eller *kaffebusken*. Det anträffas i vildt tillstånd i Afrika, som således är dess egentliga hemland, men odlas numera i stor utsträckning i Amerika och Asien. I sistnämnda land är det företrädesvis Java i Ostindien, som förser oss med kaffe. Mokkakaffet från Arabien prisas mycket, men äkta Mokka kommer visst aldrig i handeln hos oss.

Kaffeplantorna uppdragas ur frön. Då de blifva två år gamla omskolas de och utplanteras några meter från hvarandra. Vid fyra års ålder börja de unga träden bära frukt. När de äro tio år gamla gifva de full skörd. På Java blommar kaffebusken tre gånger om året, och tre ganger skördar man. En kaffeplantage i blom skildras såsom hänförande. Det mörkgröna löfverket, de stora, hvita, väldoftande blommorna och de präktiga mörkröda bären, allt bidrager därtill. Frukten är tvårummig med ett frö i hvarje rum. Våra kaffebönor äro frön, som beröfvats sitt skal.

När frukterna äro fullmogna, afplockas de för hand. Antingen torkas de och tröskas medels klubbor, eller också blötas

de och krossas under särskilda maskiner, torkas ytterligare och skalas, tills den slutliga sorteringen af kaffebönorna kan vidtaga.

För beredning af kaffe rostas bönorna, såsom vi alla veta, och först därigenom utvecklas i dem de aromatiska ämnen, som till öfvervägande grad betinga dryckens smak och lukt.

Kaffet var okänt i Finland till början af 1700-talet. Efter sitt införande förbjöds det flerfaldiga gånger af regeringen, men har nu vunnit en sådan spridning och säljes till sådant pris, att det blifvit äfven fattigmans dryck.

2. Nordasien.

Nordasien eller, som vi kunna kalla det, *Ryska Asien* sträcker sig från Norra ishafvet till randen af berglandet och från Svarta hafvet till Stilla hafvet.

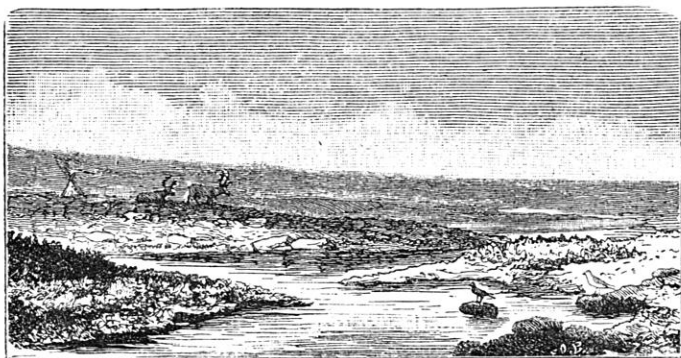
Det består af tre hufvuddelar: *Sibirien* med *Amurlandet* (Amur-), *Turan* och *Kaukasien*. Alla dessa områden indelas i *guvernement*, hvilka styras af *generalguvernörer* och *guvernörer*.

Sibirien med *Amurlandet* är till största delen ett lågland. På gränsen i söder ojämnas det af *Altai* (-tai) och *Transbaikaliens berg* öster om sjön *Bajkal* (kal), hvarifrån det Östasiatiska berglandet utsänder bergskedjor ända till *Kamtschatka*.

Från gränsbergen sluttar landet mot Norra ishafvet, till hvilket utströmma floderna *Jenisej* (-sej) och *Lena* (Ljäna), hvilka äro mycket vattenrika. Till Stilla hafvet flyter *Amur*. Alla dessa floder äro större än *Volga*.

Ett kallt polarklimat är rådande längst i norr. Det utmärkes af långa, mycket kalla vintrar och korta kyliga somrar. Här utbreda sig ödsliga tundror, på hvilka vildrenen betar.

Söder om detta område inträder en ofantligt stor skillnad mellan sommar- och vintertemperaturen. Luften är lugn och torr. Ett sådant klimat kallas *sibiriskt*, emedan det är utmärkande för större delen af Sibirien. Inom det sibiriska klimatområdet utbreda sig ofantliga skogar af gran, tall och lärkträd. I dessa vimlar det af allehanda pelsdjur, såsom sobel, hermelin, mård m. fl. Bäfvern uppehåller sig i floderna. — I vester är klimatet mildare och växtlifvet något rikare. Detsamma gäller om Amurlandet, där ek, alm och valnöt bilda präktiga skogar.

Sibirisk tundra.

Sibirien är mycket glest befolkadt, så att folktätheten är mindre än i Uleåborgs län. Inbyggarna utgöras af flere mongoliska folk, hvilka ännu till större delen äro hedningar, samt af ryska nybyggare. Dessutom finnas där många straffångar, som skickats dit från Ryssland och Finland. Från Finland skickas numera inga fångar till Sibirien.

Polarfolken lefva af renskötsel, jakt och fiske. De ryske nybyggarna idka jordbruk i de södra floddalarna, jakt i skogarna och bergsbruk i de på metaller rika bergstrakterna. De landsförviste arbeta mest i grufvorna. För

samfärdseln har man byggt en järnväg tvärsigenom hela landet.

De största städerna äro *Omsk* och *Tomsk* i vester, *Irkurtsk* (-kutsch) i öster, hvilka alla äro handelsstäder.

Turan är ett steppland kring *Aral* sjön och Obs källfloder. Detta lågland begränsas af Kaspiska hafvet i vester och *Pamirs* (-mirs) *högländ* i öster. Landet är en fortsättning af Rysslands steppområde. Vid floderna har man med tillhjälp af konstgjord bevattning gjort landet fruktbart. Där odlas säd och frukter, vin, bomull m. m.

Turan bebos förnämligast af turkiska herdefolk, hvilka flytta omkring med sina får- och kamelhjordar. Den största staden är *Taschkent* (-kent), där ryska styrelsen bor. Det är en vigtig handels- och fabriksstad.

Kaukasien (-ka-) omfattar landet mellan Kaspiska hafvet och Svarta hafvet. Midten upptages af det höga, vilda *Kaukasus*. Norra delen är en fortsättning af Östeuropeiska slätten, den södra utgöres af trängre floddaler.

Klimatet och växtlifvet vexlar beroende af höjden. Dalarna upptagas af vingårdar och sädesfält, sluttningarna täckas lägst ned med skogar af ek, alm och kastanje, högre upp af bokskog. Högst upp växa barrträd, björk och alpgräs.

Landet bebos af många olika folk, af hvilka en del äro mohammedaner, andra kristna. Åkerbruk, frukt- och vinodling äro hufvudnäringar. Rika petroleumkällor finnas i vester vid Kaspiska hafvet.

Landets hufvudort är *Tiflis*, som drifver betydlig fabriksverksamhet och handel. *Baku* (-ku) är hufvudort för petroleumutförseln.

Halfön Apscheron och petroleumindustrin. Fran Kaspiska hafvets vestra kust skjuter halfön Apscheron ut i hafvet. Denna halfö är en skådeplats för många intressanta naturunder. Hvad som dock gjort Apscheron till föremål för samtidens största intresse, är den stora rikedomen på nafta eller

bergolja, som finnes i dess inre, underjordiska delar. Sedan artusenden har det varit bekant, att här funnits nafta, ty trakten är rik på naturliga naftakällor, och man har äfven sedan lång tid tillbaka företagit gräfningar; först i senare tider är det dock man förstått att draga nytta af de stora rikedomar, som förut voro otillgängliga. Många ryssar och tatarer hade sedan länge varit sysselsatta med naftaborrning, men först sedan två svenskar, bröderna *Nobel*, år 1874 grundade sitt bolag, har naftaindustrin utvecklats sig storartadt.

Oljefälten äro belägna omkring en half kilometer öster om byn *Balakani*. Där borras djupa brunnar, ur hvilka naftan pumpas upp och genom kanaler ledes till stora gräfdade gropar, ur hvilka den ytterligare pumpas till stora cisterner i *Balakani*. Genom rörledningar föres den sedan till destillationsfabrikerna i *Svarta staden*, hvilken är belägen ungefär en kilometer öster om *Baku*, som är halföns hufvudort.

Af *Bakus* ganska talrika inbyggare äro ryssar, tatarer och armenier de talrikaste, men jämte dessa finnes en massa andra folk. Af europeiska nationer äro, utom ryssarne, svenskar och finnar de talrikaste. De flesta af dem äro anställda hos bolaget *Nobel*, dels såsom ingenjörer, förmän och arbetare, dels såsom kaptener och maskinister på de nobelska ångfartygen, andra på ryska ångare. För de ingenjörer, hvilka hafva sitt arbete i fabrikerna, har bolagets bufvudman låtit bygga en ståtlig och bekväm villa vid *Kaspiska* hafvets strand. Den vackra byggnaden bär det betecknande namnet „*Villa Petrolia*“.

Öfver *Svarta staden* med dess samling af hus och höga fabriksskorstenar sväfvar ständigt ett moln af ramsvart rök, hvilken kommer från de otaliga destillationsapparaterna, i hvilka den råa naftan förarbetas. I en storartad rad af väldiga destillationspannor upphettas naftan, bringas i gasform och förtätas åter i väldiga afkylningsrör, som ligga i spiraler i vattenfyllda träkar. Genom destillationen frigöras efter hvarandra bensen, petroleum och andra mindre värderika beståndsdelar, hvilka dels beredas till maskinolja, dels användas såsom bränsle för ångpannor och maskiner.

Den sålunda renade lysoljan transporteras vidare med ångare, hvilkas skrof till större delen tjenstgöra såsom cisterner. Den mesta oljan pumpas direkte i lastrummet, som är indeladt i särskilda behållare. Endast den bästa petroleumen transporteras i träkärl. Sålunda föres oljan till *Astrakan*, hvarifrån den fors-

las uppför Volga till *Larizyn*. Här omlastas den i för ändamålet byggda cisternvagnar, i hvilka den forslas vidare till alla delar af det ryska riket.

3. Sydvestasien.

Till detta område hänföres halföarna Mindre Asien och Arabien jämte landet mellan Ryska Asien i norr samt Arabiska viken och Persiska viken i söder.

Till hvilket höglandsområde hör största delen af Sydvestasien? Detta högland utgår från Pamir och bildar först *Irans* (-rans) vida högslätt, hvilken i norr begränsas af *Hindukusch* (-kusch), i öster af *Solimanbergen* (-man-). *Irans* högslätt fortsättes åt vester af *Armeniens bergland*, öfver hvilket toppen *Ararat* reser sig till en anseelig höjd. Längst i vester ligger *Mindre Asiens högland*, hvilket begränsas af branta randberg. Åt sydost utbreda sig *Syriens berg* med *Libanon* och *Antilibanon*, hvilka åtskiljas af den djupa *Jordandalen*, som har sitt namn efter floden *Jordan* (-dan), hvilken där utfaller i *Döda hafvet*. Den bergiga halfön Arabien skiljes från öfriga höglandsområden genom *Mesopotamiens lågland*, hvilket genomflytes af de i *Schatt-el Arab* (-rab) förenade tvillingsfloderna *Euftrat* (-frat) och *Tigris*.

Största delen af detta område har ett *centralasiatiskt klimat* med ringa nederbörd och heta somrar. Stora områden lida af torka. Mot vester tilltager dock nederbörden och kusttrakterna hafva ett fullkomligt medelhafsklimat. *Mesopotamiens lågland* och Arabien hafva ett *tropiskt klimat* med stark hetta hela året om.

Det torra och heta klimatet gör, att öknar och stepper hafva stor utbredning i de inre delarna. Genom

konstgjord bevattning har man dock förvandlat stora områden till fruktbara välodlade trakter. Inom dessa trifvas säd, sydfrukter, grönsaker m. m. Vackra skogar finnas på bergsslutningarna i Syrien och Mindre Asien.

Sydvestra Asien utgöres till största delen af *Turkiska Asien*, hvilket omfattar följande områden:

1. *Mindre Asien*, som förnämligast bebos af turkar, hvilka lifnära sig af jordbruk och boskapsskötsel. I kusttrakterna bo greker. De lefva af sjöfart och handel samt af frukt- och vinodling. Ris, majs och hvete samt bomull, tobak och vallmo odlas med framgång. Af vallmo beredes opium, som är ett giftigt ämne.

Smyrna på vestkusten är en betydande handelsstad.

2. *Armenien*, hvars ursprungliga invånare, *armenierna*, till stor del undanträngts af halfvilda nomadiserande *kurder*.

Erzerum (-rum) är en knutpunkt för karavanvägarna mellan Iran och Svarta hafvet. Staden är starkt befäst.

3. *Mesopotamien*, som bebos af araber, hvilka äro bofasta åkerbrukare eller nomader.

4. *Syrien* med *Palestina*, bebodt företrädesvis af syrier.

Damaskus i det inre är en stor handelsstad. De flesta af de bibliska orterna äro numera obetydliga. *Jerusalem* är en samlingsplats för kristna från alla länder.

5. *Arabien*, hvaraf dock endast kusttrakterna äro turkiska besittningar. — Det inre af halfön är själfständigt. Landet bebos af *araber*, hvilka lefva såsom jordbrukare och kringströfvande herdar.

Mekka är mohammedanernas heliga stad.

Irans högland omfattar tre inhemska välden.

Persien, det största af dessa är ett konungarrike, hvilket styres af en enväldsherskare, som kallas *schah*. Hufvudbefolkningen utgöres af *perser*. De äro ett belevadt

och begåfvadt folk, som lifnär sig medels åkerbruk, fruktodling, industri och handel.

Teheran (ran), landets hufvudstad, är en knutpunkt för karavanvägarna. *Tebris* (Te-) är den förnämsta handelsstaden.

Afganistan (-stan) och *Belutschistan* (-stan) äro små omraden, hvilka utgöra föremål för de mäktiga grannarnes eröfringslust.

Alla här uppräknade länder bebos till öfvervägande del af mohammedaner. Armenierna äro kristna, men få lida mycket för sin tros skull.

Läsestycken: *Mohammed*. (Ur allm. hist.)

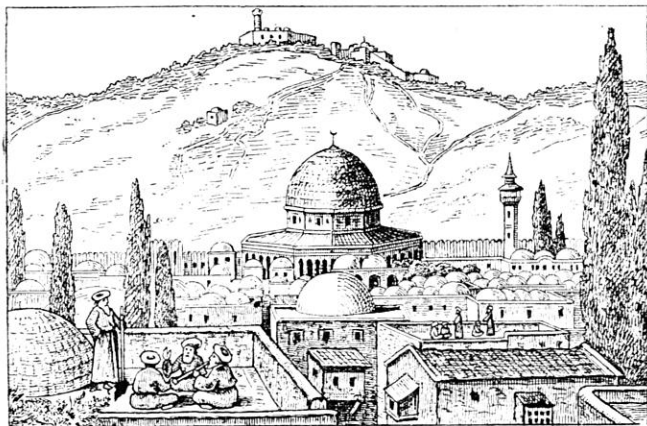
Jerusalem. Denna heliga ort är blott en skugga af, hvad den fordom varit. Gatorna utgöras af smala, krokiga och ytterst bristfälligt stenlagda gränder, hvilka äro fulla af smuts och afskräden samt delvis täckta af mörka hvalf och trasiga skynken. På gatorna trängas menniskor af de mest olika nationaliteter, alla i olika dräkter och med tankarna ögonskenligen fulla af affärer och världsliga omsorger. Antalet tiggare är utomordentligt stort. Lytta och trasiga ligga de på alla vägar och förfölja vandraren med böner och rop.

En dyster prägel får Jerusalem genom sin egendomliga byggnadsstil. Husen, som äro uppförda af sten, sakna ofta fönster. De äro oregelbundna, låga och mörka samt likna snarare klipphålor än människoboningar. Såsom husen annorstädes i Orienten hafva de flata tak, eller ock höjer sig i midten af taket en låg kupol. Det senare byggnads sättet användes, för att det dyrbara regnvattnet lättare må kunna afrinna och ledas till cisternen på gardsplanens midt. Öfver dessa tarfliga boningar höja sig dock äfven andra, hvilka i denna omgifning kunna kallas slottlika. Det är Jerusalems talrika kloster. Bäst bebyggda och snyggast äro det frankiska och det armeniska kvarteret. Därnäst kommer mohammedanernas stadsdel. Eländigast är judekvarteret.

I Jerusalem finnas många platser, hvilka draga intresset till sig. Främst bland dessa står *Den heliga grafvens kyrka*, hvilken ligger tätt kringbyggd af hus i det frankiska kvarteret. Såsom namnet anger, skall den vara uppförd på den plats, där Jesus korsfästes och begrofs, men det är ytterst osäkert, huru-

vida platsen för den heliga grafven alls befinner sig inom den kyrka, som bär dess namn.

Vägledt af helgonkramhandlarenas butiker vid „*Kristengatan*“, kommer man till Den heliga grafvens kyrka. En af smärre kapell omgifven förgård ligger framför kyrkan. Öfver denna, som äfven är inkräktad af marknadsstånd, träder man genom den höga portalen in i templet, där turkiska soldater äro posterade för att upprätthålla ordningen bland de kristna. Denna anordning har, sorglig nog, visat sig vara af behofvet påkallad. Ur templets dunkel höres ett förvirradt sorl af otaliga menniskor, hvilka på alla kristna tungomål mumla brinnande böner.

Jerusalem och Oljoberget.

Högt öfver aderton i en cirkel stående pelare höjer sig den väldiga kupolen, och midt under densamma reser sig en aflång, oregelbunden mindre byggnad, beklädd med marmor och öfversållad af helgonbilder, ljus och lampor. Det är den heliga grafvens kapell. Utanför ingången till detsamma stå sex jätteljus på mer än manshöga fötter. Prester och pilgrimer stomma där ut och in. Alla katolska kyrkor äro representerade. Talrikast förekomma dock grekiska katoliker. Det är trångt bland mängden, och alla tvista om, hvem som härnäst skall få träda in i det heliga kapellet.

I kyrkans otaliga kapell och mörka vrår förevisas äfven mycket annat, som säges hafva statt i beröring med Jesus, såsom „stocken“, i hvilken hans fötter fastsattes, medan korset ställdes i ordning; den plats, där man enligt legenden fann Jesu kors m. m.

Religiös vördnad lockar den kristna besökaren till Den heliga grafvens kyrka, men de upplyftande känslorna gå där ofkast förlorade i följd af det stöj och den oro, som råda i och omkring densamma.

4. Centralasien och Östasien.

Centralasiens öken- och bergstrakter sträcka sig från Pamir åt öster. Till hvilket höglandsområde höra de? — Hvilka berg bilda nordranden af detta högland? Sydranden bildas af det väldiga *Himalaja* (-ma-), bland hvars toppar finnes jordens högsta fjälltopp, *Gaurisankar* (-an-). Genom det inre af Centralasien stryka flere höga bergskedjor, hvilka täckas af jöklar och evig snö. I norr sträcker sig *Tianschan* (Tian-), i midten *Kuenlun* (-en-), som bildar gränsen mellan *Östturkestan* i norr och *Tibets alpland* med *Karakorum* (-rum) i söder. Östturkestan öfvergår mot öster i öken- och steppområdet *Gobi*.

Hela området är vattenfattigt samt har endast mindre sjöar och inlandsfloder.

Klimatet är äkta centralasiatiskt. Sommaren är het och torr, vintern isande kall, och växtligheten i följd häraf delvis ringa. De stepp- och ökenartade områdena ha stor utbredning. Berg- och floddalarna äro dock välodlade, och skogar kläda en del af höjderna.

Djurlifvet är rikt. Våra förnämsta husdjur hafva här sitt hemland. Antilopen, vildåsnan, kamelen, grymt-oxen m. fl. förekomma talrikt.

Inbyggarna utgöras af flere lågt stående folk, hvilka lefva af jordbruk och boskapsskötsel. En del af dessa stammar föra ett kringströfvande nomadlif.

Östasien upptages i vester af *Kinas berg* och det delvis bergiga *Mandschuriet*, i öster af *Kinas lågland* och halfön *Korea*, hvilken genomstrykes af höga snöhöljda berg.

Östasien är rikt på rinnande vatten. De största at dessa äro *Hoangho (-ang-)* och *Jangtsekiang (-ang-)*, hvilka hvardera upprinna på Tibets alper och utfalla i Stilla hafvet. Äfven dessa floder äro längre än Volga. Jangtsekiang är Asiens längsta och vattenrikaste flod.

Saltkaravan med grymtoxar.

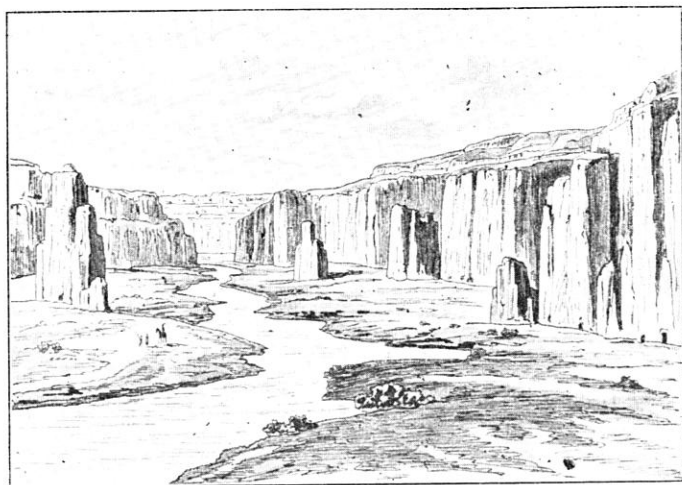
Vissa tider af året återkomma regelbundet samma slags vindar, de s. k. *monsunerna*, hvilka äro bestämmande för klimatet. Vintern är kall, utom i kusttrakterna, sommaren är het och fuktig.

Växtlifvet är rikt. Barrträd, sommargröna och ständigt gröna löfträd trifvas i hvarandras närhet, och de odlade fälten hafva ingenstädes sin like. På dem växa ris, bomull, te och frukter. Mullbärsträdet odlas äfven för silkesmaskafveln, som här är betydande. De vilda djuren

äro till största delen utrotade och husdjurens antal obetydligt.

Med undantag af *Korea*, som bildar ett själfständigt *konungarike*, eges hela Östasien och Centralasien af *Kejsaredömet Kina*, hvars hufvuddel utgöres af det *Egentliga Kina*. De öfriga områdena äro biländer.

Egentliga Kina är delvis ytterst tätt befolkadt. Det bebos nästan uteslutande af *kineserna*, hvilka ega en gammal odling och bibehållit många egendomliga seder och

Floddal i Kina.

bruk. Arbetsamhet och förnöjsamhet äro utmärkande drag hos dem.

Landets hufvudnäring är *jordbruket*, hvilket skattas så högt, att bonden i rang ställes omedelbart efter adelsmannen. Kejsaren själf visar sin aktning för denna näring, genom att årligen på en bestämd dag plöja ett stycke åker och beså det med ris. — *Boskapskötseln* är af ringa betydelse. *Industrin* och *handeln* äro däremot

betydande. De förnämsta utförsvarorna äro siden, papper, porslin, lackerade arbeten m. m., hvilket allt tillverkas med stor skicklighet. — *Samfärdseln* befrämjas genom segelbara floder och kanaler.

Städerna äro till det yttre oansenliga och osnygga, men många af dem äro mycket stora. — Den största är *Kanton* (Kan-) vid *Kantonfloden*, på hvilken en stor del af invånarne bo på flottor och båtar. Därefter följer *Tientsin* (-ent-) vid *Peiho*, Norra Kinas förnämsta handelsstad och hamnstad för *Peking*, som är hufvudstad. *Nanking* vid Jangtsekiang är den förnämsta industristaden.

Kineserna äro mongoler. De hafva gulblek hy, bred och platt näsa, mörka, snedtliggande ögon och nästan fyrkantigt ansigte. Deras seder och bruk äro mycket olika våra. Männen raka bort håret på hjässan, men låta det växa i nacken och fläta det till en lång piska. På de förnämas döttrar hopklämmas fötterna från barndomen, så att de blifva vanskapligt små och nästan obrukbara. Både män och kvinnor bära solfjädrar. Vid måltiderna begagnas ett par träpinnar i stället för knif och gaffel. Vid skrifning målas orden med pensel och skola läsas nedifrån uppåt. Qvinnan har icke arfsrätt och hustrun köpes.

Kineserna fira årligen tre stora högtider, nämligen vid nyår, på våren och på hösten, men de hafva ingen veckodag afskild till hvilodag. Vid religionen fästes föga vikt. Det stora flertalet dyrkar Buddha, som här kallas Fos. Kristendomen har varit bekant i landet flere hundra år. Mer än en million kineser äro för närvarande katolska kristna och ett mindre antal protestanter, men ofta utbryta blodiga förföljelser mot de kristna, och svåra våldsgärningar begås emot missionärerna.

Därför att kineserna hafva små behof och blifva lätt tillfredsställda, kunna de lefva mycket billigt. Stor sparsamhet och mattlighet i förening med en ofta beundransvärd flit och ihärdighet i arbetet äro därjämte framträdande egenskaper hos dem. De fattigares föda består nästan uteslutande af ris och grönsaker, och deras kläder så väl som bostäder äro oftast af det torftigaste slag. Dryckenskapslasten är mindre vanlig och förekommer mest bland de högre klasserna. Däremot hängifver man sig nästan allmänt åt lasten att berusa sig genom opium-

rökning. Opiumnästena äro också tillsammans med spelhusen de stora städernas skuggsidor.

För folkupplysning och bildning göres mycket i Kina. Läs- och skrifkunnigheten är allmän, och skolor äro upprättade både i städer och byar. Stora bibliotek finnas öfverallt i landet, särskildt i de största städerna. Med dem, som skola blifva embetsmän, hållas stränga pröfningar.

På grund af den stora folktätheten i vissa delar af Kina är det ofta svårt för befolkningen att förvärfva sitt dagliga bröd. Talrika barnamörd förekomma med anledning däraf bland den fattigare befolkningen, och fastän kineserna älska sitt hem, nödgas massor af dem söka sin utkomst i andra land. Där hafva de gjort sig kända som flitiga och skickliga arbetare och köpmän, men mångenstädes äro de likväl illa omtyckta, emedan de med sitt billiga arbete uttränga andra.

5. De Indiska halföarna.

Främre Indien begränsas i norr af Himalaja, i vester af Solimanbergen. Hvilka äro hafsgränserna? Kusterna äro obetydligt inskurna. I sydost ligger den stora ön *Ceylon*.

Hela norra delen upptages af *Hindostans* (-stans) lågland, hvilket i öster bevattnas af *Ganges*, hvars årliga öfversvämningar göra landet fruktbart, i vester af *Indus*, som i söder omgifves af ett öken- och steppland. Södra delen omfattar *Dekans högländ* (De-), hvilket i öster och vester begränsas af *Ghatsbergen* (Gåts-).

Klimatet bestämmes af de regelbundet uppträdande monsunerna. Sommaren är regnig, emedan sydvestmonsunen medför nederbörd. Vintern är torr, ty då herskar nordostmonsunen, som är en landvind.

Växtlifvet är yppigt. Stora urskogar täcka sluttningarna af Himalaja och vestra Dekan. Bland trädslagen märkas främst de många palmarterna. Ypperligt möbelvirke finnes af många slag. Vigtigt är äfven bamburöret, som har en vidsträckt användning. — Djurlifvet är också rikt. Elefanten, hvilken äfven hålles tam, noshörningen och tapiren höra till de största, kungstigern och pantern till de farligaste djuren. Apor, praktfulla fåglar, krokodiler och giftiga ormar förekomma i mängd.

Den talrika befolkningen utgöres förnämligast af *hinduer*. Hufvudreligionen är *bramaläran*, men Mohammeds lära är äfven ganska utbredd. Kristendomen har blott få anhängare.

Åkerbruk och *fruktodling* gifva de flesta af inbyggarna deras utkomst. Ris, majs och hvete odlas i stor utsträckning. Kaffe, te, bomull och jute äro äfven af vigt. De förnämsta fruktträden äro bananen och brödfruktträdet. — *Bergsbruk* och *industri*, äro äfven viktiga näringar. Guld, ädelstenar, järn och stenkol upphemtas ur bergen. Fina väfnader och guldsmedsarbeten förfärdigas och utgöra föremål för handeln. Mest utföras dock råvaror till England, hvarifrån en mängd fabriksvaror åter införas.

Bortre Indien begränsas i norr af Centralasiens berg och slutar i söder med den långsmala halfön *Malakka*. Af hvilka vatten omgifves denna halfö?

Ytan ojämnas af höga bergskedjor, hvilka åtskiljas af fruktbara dalar. Dessa bevattnas af stora floder, bland hvilka Mekong (Me-), som är längre än Volga. — Det inre är ännu ganska okänt, men så vidt man vet, påminna naturförhållandena här om motsvarande förhållanden i Främre Indien.

Halfön bebos af *indokineser*, hvilka räknas till de mongoliska folken. Deras religion är den hedniska *budaläran*.

Nästan hela Främre Indien samt vestra delen af Bortre Indien egas af England. Dessa områden bilda det *Brittiska Asien*, hvartill ännu komma några spridda områden inom olika delar af Asien. Största delen af detta vidsträckta område styres af en engelsk vicekonung, men högsta makten tillkommer Englands drottning, som bär titeln „*kejsarinna af Indien*“.

I Brittiska Indien finnas många stora städer. Störst är *Kalkutta*, som är hufvudstaden och bebos af många europeer. Därnäst komma *Bombay* (Båmbä) och *Madras* (-dras), hvilka äro viktiga handelsstäder vid vest- och östkusten.

Östra delen af Bortre Indien utgöres af *Franska biländer*, midten upptages af *konungariket Siam*, som är ett inhemskt välde. Andra inhemska välden finnas äfven, men de äro af ringa betydelse.

Brama- och buddaläran. Bramaläran eller hinduismen är en hednisk religion. Enligt densamma finnes det ett oräkneligt antal gudar, och hvarje by har vanligen sin särskilda gud i form af en sten eller ett träd, som utmärkes med röd färg. Många gudar framställas äfven under särskilda bilder. Dessa gudabilder utmärka sig genom ett egendomligt vildt och vidunderligt utseende. De förfärdigas t. ex. med flera hufvuden, armar och ben, med elefanthufvud och i brokiga färger. Högst bland gudarne står ett slags treenighet af *Brama*, som är skaparen, *Visjnu*, uppehållaren, och *Sjiva*, förstöraren och förnyaren.

Praktfulla tempel eller pagoder finnas i stor mängd, särskildt på stränderna af Ganges, och *Benares* eger mer än sjuttonhundra sådana. Till denna stad önskar hvarje hindu komma åtminstone en gang i sitt lif. Stora skaror af pilgrimer vallfärda därför dit, såsom ock till andra ställen af den heliga floden. Utmed dennas stränder finnas marmortrappor och badställen, hvarest ofta råder stor trängsel af pilgrimer, som gissla sig och dricka af flodens vatten eller rena sig däri för att blifva fria från syndens besmittelse. Stundom får man se lik, insvepta i hvita dukar, neddoppas i floden, innan de brännas på de i närheten uppförda bälén. Många söka den eviga friden genom att dränka sig i Ganges, och talrika lik drifva ständigt omkring på

densamma, omgifna af glupska, asätande fåglar. Fakirer, ett slags tiggarmunkar, förekomma talrikt. De ströfva merendels omkring nästan alldeles nakna, underkastande sig de smärtsammaste botöfningar och marterande sig själfva i otrolig grad. Hos massan af folket stå de i högt anseende och kunna vid tillfälle utöfva stort inflytande.

Folket är deladt i en mängd klasser eller kaster, inom hvilka sonen ärfver faderns yrke, och som genom rang och religiösa sedvänjor ännu äro skarpt afsöndrade från hvarandra. Kastväsendet har varit till hinder för folkets utveckling samt har i hög grad bidragit att försvåra kristendomens och den europeiska bildningens insteg i Indien. Den förnämsta kasten är braminernas eller presternas. Dessa egna ofta sitt lif åt studier och bemötas af de andra med nästan gudomlig vördnad. Efter denna kast komma krigarnes, handverkarnes m. fl. Lägst stå de afskydda och föraktade *parias*, hvilka måste lefva afsöndrade från de andra och ej ens få beträda deras tempel. Till dem höra taskspelare, sjömän, skarprättare m. fl. För vissa förseelser kan hvar och en, till och med braminen, utstötas ur sin kast och är då jämte sina efterkommande hänvisad att förtjena sitt lifsuppehälle med de lägsta förrättningar, som andra hålla sig för goda till.

Buddaläran har namn efter stiftaren, en indisk konungason, hvilken af sina anhängare kallades *Budda* eller „den upplyste“. Denna religion är ursprungligen en förbättring af bramaläran. Den förkastar braminernas välde och kastväsendet samt utmärker sig bland annat genom påbud om mildhet, välvilja och ett dygdigt lif. Buddas efterföljare återupplifvade den gamla afgudadyrkan, och Budda själf blef betraktad såsom öfvergud. Buddalärans bekännare hafva liksom katolikerna, en mängd kloster, samt i Tibet ett slags påfve, som kallas *dalai-lama*. Han dyrkas såsom den förkroppsligade Budda.

Ehuru en hednisk religion, har dock buddaläran mycket bidragit till sedernas förmildring hos folken i östra Asien.

6.

Öarna.

De stora öarna i öster höra till *Ostindien* och *Japan*. *Ostindiska öarna* omfatta *Stora Sundaöarna*: *Borneo* (Bor-), *Sumatra* (-mat-), *Java* och *Celebes* (-le-), samt *Små Sundaöarna*. Öster om Celebes ligga *Moluckerna* och längst i norr *Filippinerna* (-pi-). Af hvilka vatten omgifvas dessa öar?

Alla öarna äro bergiga, och på många af dem finnas vulkaner. Java är jordens mest vulkaniska trakt. Där finnas öfver 40 verksamma vulkaner.

Klimatet är hett och fuktigt, växtlifvet rikt. De flesta af öarna äro betäckta af stora urskogar. På Java odlas kaffe, te, socker och tobak. På Filippinerna odlas äfven socker och tobak samt hampa. Moluckerna äro rika på krydder. För öfrigt påminna de vestra öarna i alla afseende om det öfriga Indien. De östliga påminna däremot om det närbelägna Australien.

Inbyggarne, utgöras, hufvudsakligen af malajfolk, hvilka äro mohammedaner. *Tagalerna* på Filippinerna äro dock kristna. Javas befolkning innehar af gammalt en högre bildning än de andra stammarna.

Övärlden är delad i *Nederländska*, *Amerikanska* och *Brittiska biländer*.

Japan omfattar de Japanska öarna: *Jeso* (Je-), *Nippon* (Nip-), *Sikok* (Si-) och *Kiusin* (Kiu-), samt Kurilerna, Liukiu öarna och Formosa. Af hvilka vatten omgifvas de?

Äfven dessa öar äro bergiga och vulkaniska. Bergen innehålla guld, silfver och koppar. Ehuru belägna inom ett kallare klimatområde hafva de största öarna dock ett mildt klimat, emedan luften uppvärms af en varm hafsström, som flyter genom Stilla hafvet. Somnaren är het och fuktig och vintern mild. Vestkusterna hafva dock kalla vintrar. Växt- och djurlifvet är rikt.

Befolkningen kallas *japaner*. Den hör till de mongoliska folken. Deras äldsta religion är en dyrkan af naturmakterna och förfäderna, men folkets flertal har numera antagit Buddas lära. Bildningen har af gammalt stått högt. Många ynglingar studera i Europa och Amerika, och japanerna hafva med omsorg genomfört förbättringar efter mönster från Europa.

Hufvudnäringarna äro *jordbruk, fiske, industri och handel*. Landet är odladt som en trädgård. Ris, te, socker och bomull utgöra de förnämsta odlingsväxterna. Sidentyger, lackerade arbeten, metallvaror m. m. höra till handelsvarorna.

Japan är ett *kejsaredöme*. Kejsaren kallas *mikado* och är den enda af Asiens regenter, som icke herskar med enväldsmakt. Folket deltagar i styrelsen genom en riksförsamling. — Hufvudstaden *Tokio* (To-) ligger på Nippon. Dess hamnstad är *Jokohama*, som står i handelsförbindelse med Europa.

Japans framåtskridande. Den östligaste af Gamla världens stater, „Soluppgångens land“, som dess folk älskar att kalla den, är ett af det gamla österlandets märkligaste riken.

På en landvidd, hvilken är mindre än Sverige, bor där en befolkning nästan lika talrik som Frankrikes. Folket synes närmast likna den mongoliska rasen, men har på sina afskilda öar under tidernas längd antagit en egendomligt utpräglad typ. Kroppsligen så väl som andligen förete de beröringspunkter med nästan alla kringboende stammar. Med kineserna kunna de fullt uthärda täflan i fråga om arbetsduglighet, och deras slöjdalster stå ingalunda efter de kinesiska i konstnärligt utförande.

Politiska skäl, omsorg om statsskickets bestånd och ingen medfödd afvoghet mot främlingar, höll Japan länge slutet för de hvita folken. Katolska läran hade en tid fått fritt predikas och ostördt utbreda sig, men farhågor för främmande herravälde ledde till förföljelser och katolikernas utrotande. Sedan dess fingo endast holländarne tillträde till landet, men blott till *Nagasaki*. Sa fortfor det till år 1854, då amerikanarne med makt tilltvungo sig inträde i landet. Denna eftergift följdes af flere, hvilka dock ledde till en följd af inre strider, som slutade med en af de grundligaste statshvälfningar folkens häfder veta om-

tala. Men det var en omstörtning från ofvan, ty den utgick från mikadon. Detta skedde i slutet af 1860-talet.

En så genomgripande förändring af alla förhållanden, som den Japan sedan dess genomgått, har väl knappast något folk på så kort tid upplefvat. Hela landet har öppnats på vid gavel för den vesterländska kulturen. Skolväsendet, hvilket redan förut stod högt, ombildades efter amerikanskt mönster, och skolor af japansk ungdom sändes till Europas och Amerikas högskolor, som i sin ordning utsände lärare för att biträda japanerna vid omdaning. Ångbåtar och järnvägar, post och telegraf infördes såsom genom ett trollslag och anlitas med stor begärlighet af folket. Lika plötsligt uppväxte en egen tidningspress och en litteratur, som skyndade att i sig upptaga Europas och Amerikas förnämsta bokskatter. Krigsväsendet ordnades efter tyskt mönster. Slutligen inrättades äfven en riksförsamling efter europeiskt mönster.

Fullt frivilligt tillegnade sig Japan i början af vår tideräkning den kinesiska kulturen. Fullt frivilligt har det i våra dagar tillegnat sig den europeiska, men det skulle vara ett stort misstag, att i denna omfattande efterbildning af en främmande kultur se ett viljelöst uppgifvande af egen själfständighet. Så snart de främmande lärarne fyllt sitt värf, afskedades de såsom öfverflödiga och ersattes med lätthet af infödingar. Japanerna visa icke heller benägenhet att låta handel och industri råka i främlingarnes händer. Hvad kristendomen beträffar, får den fritt utöfvas, men missionsverksamheten är inskränkt inom ganska trånga gränser. Den gamla hedendomen förlorar dock allt mer i anseende, och de kristna japanerna äro mycket ifriga att förkunna evangelium bland sina landsmän, men med den europeiska bildningen intränger äfven mycken otro i landet.

Politisk öfversigt öfver Asien.

Europeiska besittningar och lydländer: *Ryska:* Sibirien med Amurlandet, Turan, Kaukasien. *Turkiska:* Mindre Asien, Armenien, Syrien med Palestina, Mesopotamien, Arabiens kustland. *Brittiska:* Främre Indien, Ceylon, Barma, Straits Settlements (Strets sett-), Nord-Borneo, Cypern, Aden (Edn) m. fl. *Nederländska:* Sundaöarna, Moluckerna. *Franska:* Kochin-Kina (Kätjin-), Tonkin (Ton-), Kambodscha (-bød-), Annam (An-), m. fl. *Portugisiska:* Goa (Goa), Diu (Diu, en del af Timor, Makao (-kao).

Amerikansk besittning: Filippinerna.

Inhemska välden: Kejsaredömena *Kina* och *Japan*; konungarikena *Persien*, *Siam* och *Korea*; oafhängiga *Arabien*; emiratet *Afganistan* och kanatet *Belutschistan* m. fl. smärre områden.

Afrika.

7.

Afrika är till storleken den tredje af världsdelarna. Det sammanhänger med Asien genom näset vid Suez (Sues), hvilket är genomskuret af en kanal med samma namn. Från Europa skiljes det genom Gibraltar sund och kringflytes af Medelhafvet, Indiska hafvet med dess vikar samt Atlantiska hafvet.

Kuster. Höjdförhållanden. Vattendrag.

1. Afrikas kuster äro obetydligt inskurna. Därför finnas blott få mera betydande vikar och halföar. På norra kusten bildas *Stora Syrten* mot öster och *Lilla Syrten* mot vester, på vestkusten den vida *Guineabugten* (Ghinea-). Från östra kusten utskjuter Somalihalvön (-ma-). I allmänhet är kustbildningen ogynnsam, ty kusterna äro till största delen svårtillgängliga och sakna goda hamnar.

Den största ön är Madagaskar, som ligger i Indiska hafvet och skiljes från Afrika genom Mosambikkanalen (-bik-). Af öfriga öar i Indiska hafvet äro Maskarenerna (-re-) de viktigaste. I Atlantiska hafvet ligga *Kapverdiska öarna*, *Kanarieöarna* (-na-), Madeira (-dera) m. fl. öar och ögrupper.

2. Ytan upptages till största delen af högland. Bergen äro i allmänhet högst vid kusterna, mot hvilka de sänka sig i breda terasser eller trappsteg. Afrikas yta kan indelas i fyra naturliga hufvuddelar: *Nordafrika*, *Sudan* (-dan), *Centralafrika* och *Sydafrika*.

Nordafrikas östra del upptages af den fruktbara *Nil-dalen*, södra delen af den stora öknen Sahara (Sa-). Kustlandet i norr kallas *Berberiet*. Detta ojämnas i vester af de höga *Atlasbergen* och begränsas i öster af högslätten *Barka*. — *Sudan* sträcker sig tvärs öfver Afrika söderom

Sahara och består till största delen af vågformiga slätter. Det är lägst i midten, men höjer sig mot vester i *Hög-sudan*. I öster afbrytes slättbygden af *Abessiniens alp-land*. — *Centralafrika*, som vidtager, där världsdelen afsmalnar mot söder, upptages af vidsträckta högslätter. I vester ligga *Kamerunbergen* (-run-), i öster många höga toppar. — *Sydafrika* omfattar sydligaste delen af världsdelen och upptages i sitt inre af ett mindre ökenområde, *Kalahari* (-ha-). Sydligaste delen omfattar *Kaplandets berg*, hvilka äro synnerligen rika på stenkol, guld och diamanter.

3. Afrikas förnämsta sjöar ligga i östra Centralafrika och afledas genom de stora floderna. Den största är *Viktoria Njansa* (Njan-) vid eqvatorn. Ifrån denna och andra eqvatorialsjöar upprinner *Nilen*, som rinner i nordlig riktning till Medelhafvet, där den bildar ett vidlyftigt delta. Nilen mottager rika tillflöden äfven från Abessiniens bergland. Floden är beryktad för sina årliga öfversvämningar.

Något söder om eqvatorn ligger den långsmala sjön *Tanganjika* (-jika), hvilken jämte flere andra sjöar utgjuter sitt vatten i Atlanten genom den väldiga *Kongo*. På sjöplatån ligger äfven *Njassa*, som afledes till Mosambikkanalen genom *Sambesi* (-be-), hvilken i en stor båge flyter genom det inre af Sydafrika.

Öfriga mera betydande floder äro *Niger* med utlopp i Guineabugten och *Oranje* (Åranje) med utlopp i Atlantiska hafvet. — Alla dessa floder ha ett stridt lopp och tjena därför blott i ringa mån samfärdseln.

Nilen. Nilens öfversvämning är icke uteslutande en öfversvämning i vanlig mening. Det är icke floden blott, som af sig själf flyter ut öfver landet. Endast en mindre del blir på detta sätt verkligen öfversvämmad. Vattnet ledes för öfrigt med människohand från floden i kanaler, dammar och bassänger ut öfver landet, mellan och genom åkrarna, öfver hvilka det utsläppes i lämplig mängd, för att genomdränka jorden och af-

gifva sitt slam — den enda gödsling, som här behöfves och består.

Det är emellertid icke nog med den bevattning af åkrarna, som på detta sätt eger rum under öfversvämningstiden. De måste vattnas äfven under vinter och vår, för att icke åkerfältet skola torka ut och skörden alldeles förstöras. Detta vatten upphemtas också ur Nilen, och vattenupphemningen erbjuder en egendomlig anblick. Flodens och kanalernas bräddar äro i allmänhet flere meter höga och temligen branta. På något af-

Vattenupphemning vid Nilen.

stånd från hvarandra varseblifver man vid de branta strändernas öfre kanter underliga, klumpiga maskiner, som likna gamla tröskverk och sättas i rörelse af oxar, hvilka vandra i ständig cirkelgång och drifva ett stort horisontelt hjul. Detta sätter med sina kuggar i rörelse ett vertikalt hjul, vid hvars rand äro fastbundna ett antal lerkrukor, som vid hjulets nedsänkning i flodytan hemta upp vatten och sedan vid hjulets kringvridning lyftas upp och tömma sig i rännor, hvilka föra vattnet till små kanaler i åkrarna. Dessa vattenuppfodringsverk, som i deltalandet på senare tider börjat ersättas af lokomobiler, skötas vanligen af en eller par gossar, hvilka köra oxarne.

Men detta uppfodringsätt är ingalunda det mest egendomliga och icke heller det vanligaste. Vida oftare ser man

menniskorna med egna armar upphemta vattnet. De betjena sig därvid af en mycket enkel inrättning. Vid en trågalge af en meters höjd är fäst en något böjd trädgren, å hvars ena ände är fastsatt en stor, torkad lerklump såsom motvigt, under det att vid dess andra längre, mot flodsidan riktade spets, är fästad en lina, vid hvars ände hänger en vattenskopa, som vanligen utgöres af ett fårskinn, skålformigt utspändt å en ringformigt böjd träribba.

En så godt som naken egypter håller fast repet med sina händer och för, öfvervinnande lerklumpens tyngd, skinnskopan ned under vattenytan. Därpå låter han lerklumpen väga upp skinnskopah, som nu med sitt innehåll lyftes upp i luften. Egyptern leder skinnskopan till en i strandbrädden gräfd vattenbehållare af lera och håller det upphemtade vattnet i densamma. Därofvänför står nu en annan egypter och flyttar på samma sätt vattnet till en högre liggande behållare. Ofvanför denna står ofta ytterligare en tredje, stundom äfven en fjärde allt efter strandbräddens höjd.

Dessa män stå här vid sitt tunga arbete från morgon till qväll utan afbrott, utan hvila. Det är ett slafarbete, och ändock äro de glada att hafva det, ty en stor del af folket lefver däraf. Egyptens heta sol bränner deras lemmar, så att de blifva rödbruna som kaffesump, men detta tyckes icke vidare genera dem. En och annan ännu mörkare nubier och neger ser man äfven sysselsatt vid arbetet.

På detta sätt står nu det egyptiska folket öfverallt utmed, flod och kanaler och öser Nilens vatten, för att leda det ut öfver fält och åkrar, dag ut och dag in, år ut och år in.

8.

Klimat. Växtlif.

1. Afrika är den hetaste af alla världsdelarna, emedan det till stor del ligger inom det *heta värmebältet*, där solstrålarna värma starkt, emedan de falla lodrätt. De hetaste trakterna ligga dock norr om eqvatorn i Sahara och Sudan, där världsdelens bredd hindrar hafsvindarna att afkyla luften. Här blåser däremot ofta den torra och heta *samum*. — Nordligaste delen sträcker sig inom det *norra milda värmebältet*. Sydafrika tillhör det *södra*

milda. Hvardera dessa områden hafva ett sydeuropeiskt klimat.

Nederbörden är ojämnt fördelad. I somliga bergstrakter är den synnerligen riklig, i vissa områden af Sahara och Egypten regnar det däremot icke under årtal. I de flesta trakter sönderfaller dock året i en torrtid och en regttid, under hvilken regnet faller i stömmar.

2. Växtlifvet är mycket olika inom de skilda hufvuddelarna. — *Nordafrika* har vid Medelhafskusten en

Tropisk urskog i Afrika.

sydeuropeisk växtlighet. Där odlas sydfrukter, oliver, vin hvete och majs. Egendomligt för högslätterna i vester är *halfagräset*. I Nildalen, där jorden ger flere skördar årligen, odlas på vintern de europeiska sädesslagen, på sommaren ris, bomull och sockerrör. Dungar af palmer förekomma här och där, men annars är landet skogfattigt. Sahara är ett växtfattigt område. Endast på sådana ställen, som hafva tillgång på vatten, är växtlifvet rikare. Där odlas säd, sydfrukter och dadelpalmer. Sådana ställen kallas *oaser*. Inom öfriga områden af öknen

förekomma blott läderartade saltörter eller låga taggiga buskar.

Sudan är uppfyllt af stora tufviga grässlätter, hvilka kallas *savanner*. Under regntiden stå dessa som böljande haf, under den torra tiden förbrännes gräset af solen. Spridda träd och buskar förekomma på savannerna. Det märkligaste af dessa är det stora *apebrödträdet*, som har en ofantligt tjock stam. Skogar finnas vid kusten i vester och på högslätterna i öster. Såsom näringsväxter odlas *durra* och *jamsrot*. Oljepalmen gifver den viktiga palmoljan. — Kaffebuskens egentliga hemland är Abessinien.

Norra delen af *Centralafrika* har samma växtlif som Sudan. Nya egendomliga växter tillkomma sydligare. Vid flodmynningarna växer *mangroveträdet*, som utsänder en mängd långa luftrötter, hvilka slå rot i den dyiga botten, bildande ett virrvarr af stammar, grenar och rötter. Här och i stora delar af Afrika är bananen en viktig näringsväxt.

Sydafrikas ökenområde är mindre ödsligt än Sahara. Kaplandet är upptaget af stora stepper, men har äfven en synnerligen rik blomstervärld. Flere af våra prydnadsväxter äro hemma härifrån. Akasior och ljungväxter förekomma talrikt. Säd, oranger och vin odlas med framgång.

Dadelpalmen. Dadelpalmen är den fullkomligaste typen för en palm. Den jämntjocka, smärta stammen reser sig som en pelare ända till 40 meters höjd och uppbär en vidt utbredd krona af några tiotal, fjäderlikt delade blad, som bli många meter långa. Stammen är tätt besatt med ringformiga märken efter affallna blad. Hos ovårdade exemplar qvarsitta de vissnade bladen länge och väl och gifva stammen ett risigt utseende. Där människan tagit vård om trädet, aflägsnar hon dem efterhand för att underlätta tillträdet till kronan. Blommorna äro mycket oansenliga. De äro samlade i stora förgrenade ax, hvilka se nästan plymlika ut. Frukten är ett plommonlikt bär, som inom en köttig vägg hyser ett enda benhårdt frö.

Dadelpalmen är en äkta ökenväxt, som icke trifves i regnrika trakter. Den är utbredd öfver hela norra Afrika, från Kanarieöarna genom Sahara ända till Egypten och Abessinien, samt i sydvestra Asien till trakterna kring Eufrat och Tigris. Äfven norr om Medelhafvet finnes den odlad i södra Spanien och Italien. Att inom detta utbredningsområde bestämma dess ursprungliga hemland låter sig icke göra, den har funnits där sedan förhistorisk tid. Afbildningar på de egyptiska och assyriska fornlemningarna visa oss dadelpalmen såsom bekant redan för dåtidens folk. I norra Afrika och Arabien är dadelpalmen formligen en karaktärsväxt i landskapet. I närheten af människoboningar, i oaserna i öknen, öfverallt där växtlighet är möjlig höja sig lundar eller skogar af dadelpalmer, i hvilkas skugga invånarne finna skydd för de brännande solstrålarna. Och hvad mera är, dadelpalmen är för dessa nejder en den allra viktigaste kulturväxt, som, jämte kamelen, öfver hufvud möjliggör människans tillvaro i dessa trakter.

Dadlarna äro ett hufvudfödoämne för de förnöjsamma araberna och nordafrikanerna. De förvaras med lätthet såsom torra och äro därför karavanernas hufvudproviant. Dadelpalmens odling bedrifves i dessa nejder med stor omsorg, och man har af densamma en talrik mängd arter. Den kan lätt fortplantas genom frön, men man föredrager att föröka den genom rotskott. De unga plantorna kräfva i det heta klimatet mycken omvårdnad. Skörden infaller på sommaren eller hösten. Ett kraftigt träd ger par hundra kilogram dadlar årligen. Dadelpalmen kan bli ända till 200 år gammal, men vanligen toppar man den till döds vid 80 års ålder och ersätter den med en ny planta.

Dadelkärnorna tjena söndermalade till kreatursfoder. Den utpressade saften af dadlarna ger genom jäsning ett slags vin. De späda knopparna användas som grönsaker, af bladen och deras fibrer göras allehanda flätverk. Så användes snart sagdt hvarje del af växten på ett eller annat sätt.

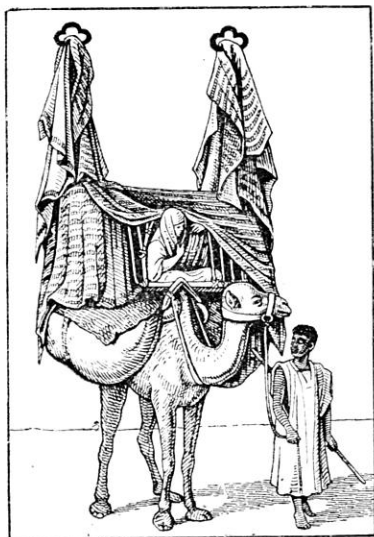
Djurlifvet.

9.

På kustlandet vid Medelhafvet är djurlifvet likt det i Sydeuropa. En stor del af våra flyttfåglar öfvervintra här. En talrik mängd simfåglar och vadare uppehålla sig i Nildalen. Af lägre djur förekomma här krokodilen och skorpionen. Gräshoppan är af gammalt en landsplåga.

Fåret och hästen, silkesmasken och biet utgöra föremål för människornas särskilda omvårdnad. I ökenstrakterna är den af araberna från Asien införda enpuckliga kamelen det förnämsta husdjuret. Utan densamma vore alla färder genom ökenen otänkbara. Nu färdas där handelskaravaner af tusentals kameler från oas till oas. Andra lastdjur skulle icke kunna uthärda dessa ökenfärder, men kamelen, som hemtar sin föda ur växtriket, är icke

nogräknad. Den förtär de torraste ökenplantor, torrt gräs och förtorkade qvistar. När karavanen rastar, springa kamelerna från träd till träd och afäta blad och qvistar. Saftiga växter och säd förtära de med glupskhet, om det någongång bjudes dem. På ökenresorna utfodras de hvarje afton med par näfvar durra eller korn. Deras förmåga att undvara vatten omtalas ofta, men är ej så stor, som man velat göra den. På långa resor måste kamelen hafva tillräckligt vatten, ordentligt

Kamel med qvinnotält.

foder och nödig hvila, om den skall härda ut. — Bland Nordafrikas vilda djur må nämnas den skygga antilopen, den lifliga gasellen och den snabbfotade strutsen, som ifrigt jagas för sina vackra plymers skull. Lejonet och hyenan företaga här sina ströftåg samt förekomma för öfrigt nästan öfver hela Afrika.

Egendomliga för Afrika äro de stora *tjockhudningarna*:

flodhästen, noshörningen och elefanten, hvilka förekomma i Sudan och Centralafrika. Våldiga idisslare påträffas här äfven, såsom buffeln och den långhalsade giraffen. En talrik mängd apor bo i skogarna. Störst af dessa äro sjimpansen och gorillan. De likna mycket människan.

Såsom husdjur hållas i dessa trakter hornboskap, får och getter. Dragare finnas ej, ty både hästen och kame-len sky tsetseflugan, som här är en riktig landsplåga. Vill man fortskaffa något, måste det ske medels bärarekaravaner, hvilka transportera varorna på hufvudet.

I Kaplandet finnas får och hornboskap i mängd. Där hålles äfven strutsen tam.

Strutsafvel i Kaplandet. Strutsens vackra ving- och stjärtfjädrar användes redan i forntiden såsom prydnader. Medeltidens riddare smyckade sina hjälmar med svajande fjäderbuskar. Numera användas de nästan uteslutande af damerna, men förbrukningen däraf har så tilltagit, att man med skäl fruktat, att alla Afrikas strutsar skulle blifva utrotade. Därför kom man på tanken att göra strutsen till ett husdjur. Försök att uppföda strutsar hafva gjorts inom olika delar af Afrika och äfven i Europa. Det är dock egentligen blott i Kaplandet man riktigt gripit sig an med strutsafvel, och där har den lyckats öfver all förväntan väl.

Den första uppsättningen erhöll man där genom att fånga nyss kläckta ungar, och från dem härstamma alla Kaplandets strutsar. I början nöjde man sig med att hålla dem i inhägnader, där de matades och själfva fingo rufva sina ägg ute i det fria. Detta befanns dock snart vara mindre fördelaktigt, emedan en mängd ungar omkommo under regn och kylig väderlek. Nu för tiden använder man allmänt konstgjord kläckning i så kallade äggkläckninglådor.

En dylik låda rymmer vanligen ända till 25 strutsägg och står på en 7 cm djup zinkcistern. Denna senare fylles med varmt vatten och har upptill fyra eller fem öppningar, genom hvilka ångan kan stiga upp i trälådan ofvanför. Vattnets värmegrad utvisas af en i cisternen nedlagd termometer. Äggen, som äro betäckta med en filt, vädras ett par gånger dagligen, och efter en tid af 42—45 dygn äro ungarna vanligen färdiga att krypa ut. För att underlätta deras bemödanden, att komma

ur skalet, brukar man en vecka före kläckningen med en stålspets borra en mängd små hål i ena änden af ägget. Efter kläckningen insläppas ungarna i en annan låda, från hvars lock nedhänga tätt liggande remsor af mjukt ulligt farskinn. I detta varma bo hållas ungarna tre dygn, under hvilken tid de matas med brödsmlor, kli och vatten. På fjärde dygnet utsläppas de till dagen i en inhägnad kring denna bur, men till natten stängas de åter in för att hafva skydd och värme. I den mån de tillväxa, måste de hafva större platser att röra sig på. Alltid, eller åtminstone tills de blifvit tre månader gamla, behöfva de dock en tillflyktsort, där de kunna gömma sig för storm och regn.

De på detta sätt utkläckta ungarna vänja sig bättre vid människor, än de som tagits från vilda föräldrar, och blifva tama som höns.

Hvar åttonde månad tillvaratagas fjädrarna, antingen så att de afskäras med knif nära kroppen, eller ock så att man bortrycker dem. Denna fjäderplockning är ett rätt besvärligt arbete, ty strutsarna låta icke godvilligt beröfva sig sin fjäderskrud. De göra ett kraftigt motstånd, hvarför krossade armar, händer och fingrar ej äro något ovanligt vid fjäderplockningen.

Såsom bevis på strutsafvelns storartade utveckling i Kaplandet kan anföras, att år 1865 i hela kolonin funnos blott 80 tama strutsar, år 1880 redan ända till 80,000.

10. Inbyggare. Näringar och stater.

1. Afrikas hufvudbefolkning tillhör *negerrasen*, som är utbredd öfver Sudan, Central- och Sydafrika. Negrerna äro fördelade i en mängd stammar, hvilka sins emellan förete flere olikheter. Gemensamma rastecken äro dock den svarta eller svartbruna hudfärgen, det ulliga håret, den platta näsan, de utstående käkarna och de tjocka läpparna. — Ehuru negrerna icke sakna naturlig begåfning hafva de dock icke höjt sig öfver naturbarnens låga ståndpunkt. De gå nästan nakna, men tycka om att styra ut sig med grannlåter. Deras religion är en grof hedendom. I Sudan hafva de dock antagit Mohammeds lära. En del äro menniskoätare.

Slafveriet är allmänt hos negrerna. Grymma slafjagter anställas ännu af negerfurstarne, men slafhandeln på Nya världen har afstannat.

Nordafrika bebos af kaukasiska folk, till hvilka höra de gamla egypternas afkomlingar, berber, araber m. fl.

Talrika blandfolk finnas. Arabiska spåket och Mohammeds lära äro förherskande bland dessa folk. Ett fåtal europeer äro äfven bosatta i Nordafrika. De utgöras förnämligast af fransmän, italienare och greker.

I Sydafrika utgöres hufvudbefolkningen af boers, hvilka härstamma från hit invandrade holländare. Europeiska folk af annan nationalitet hafva äfven bosatt sig här.

Madagaskar är bebodt af malajfolk, hvilka antagit kristendomen, som utöfvat ett mäktigt inflytande på förhållandena inom landet. — I Nordafrika har kristendomen måst vika för islam. Blott en ringa återstod kristna finnas qvar från den första kristna tiden. Ett lifligt missionsarbete pågår dock både bland mohammedaner och hedningar, men ännu är Afrika den världsdela, i hvilken Kristi evangelium blifvit sparsammast förkunnadt.

2. Afrikas inbyggare lifnära sig förnämligast medels *jordbruk* och *boskapsskötsel*, hvilka näringar dock blott i Medelhafsländerna och Kaplandet bedrifvas på europeiskt sätt. Jagten är lönande, ty rika jagtmarker utbreda sig söderom Sahara. Jagtbytet utgöres af elfeben, hudar och strutsfjädrar. Viktiga utförsvaror äro gummi, palmolja, diamanter och guld, men handeln försvåras genom de dåliga samfärdsmedlen. Viktiga handelsstäder äro *Alexandria* i Egypten, *Kapstaden* i Sydafrika och *Timbukt* i Sudan på gränsen mot Sahara.

Afrika är till största delen styckadt mellan europeiska makter. De själfständiga områdena äro få och oordnade. Gränserna äro ganska osäkra. Att noggrant bestämma deras omfång är därför icke möjligt. Efter

inbyggareantalet kunna de dock något så när jämföras med hvarandra. De inhemska furstarna styra med envåldsmakt.

På slafjagt i Bagirmi konungens följe. Negerfurstarne sträcka mångenstädes sin makt så långt, att de efter behag döda eller sälja sina undersåtar. Ofta anställa de krigståg och menniskojagter enkom för att fånga slafvar, med hvilka de sedan drifva handel.

Ur berättelsen om en sådan jagt anför vi följande:

Vi räknade af bagirmifolket och dess slafvar vidpass sextio ryttare och ungefär fyrahundra kämpar till fots, väpnade men lansar och kastjärn, delvis äfven med sköldar. Ett nästan

Slafjagt i Sudan.

lika stort antal hedningar, alla till fots, följde oss, och vi ryckte in i skogen. I tjusande läge i skuggan af de präktiga träden lågo där, vidt spridda, hedningarnas kojor, hvilka de redan flere veckor förut lemnat för att taga sina höga krigsboningar i besittning.

Snart fingo vi syn på de förföljda, hvilka från sin upphöjda ställning med skenbart lugn betraktade sina fienders anryckande. Högst öfver alla andra träd sköt eriodendron, hvilket ensamt tyckes begagnas såsom vistelseort under farliga tider. Dess höjd och raka växt, dess grenars anordning i flere våningar och i nästan vågrätt läge göra trädet synnerligen lämpligt

för detta ändamål. Den nedersta våningen begagnas vanligen ej, i den närmast högre bygges bostaden. Denna består oftast af en liten hydda, i hvilken äfven husgeråd, födoämnen och husdjur förvaras. Ofvanför denna afdelning finnes ofta på stammen en stark mastkorg, i hvilken de förnämste krigarne uppehålla sig och där vapnen förvaras.

Ett ordentligt anfall efter gemensam plan kom ej i fråga. De flesta nöjde sig med att hotfullt svinga sina spjut och lansar, under det de försigtigt skyddade sig med sköldar eller något liknande. Hundratals väpnade män stodo omkring de särskilda träden. De hotade med ord och åtbörd, men vågade ej något anfall, ty de första, som stiga upp i ett träd, måste anses förlorade, så länge det finnes någon väpnad försvarare där. Fälla träden kunde de icke i brist på verktyg, och kastvapnen nådde icke så högt. Lättast tycktes det vara att förstöra flyktingarnas halmbyggnader med eld och sålunda drifva dem högre upp i träden samt så småningom intaga dessa. Man försökte också, att med halmknippor på långa stänger tända eld på hyddan och mastkorgen, men det lyckades sällan, och de belägrade släckte elden med sitt vattenförråd.

Redan började jag känna mig lugn för våra arma motståndares öde, då till min smärta bladet vände sig. Jag var själf ögonvittne till dagens första offer. Den unge, reslige förkämpen i ett af flere familjer bebodt träd slungade från mastkorgen sina ofarliga kastpilar åtföljda af hånfulla ord. Han blef träffad af en kula och sjönk ned. Strax därpå träffades en andre försvarare, som befann sig på en högre upp belägen sidogren. Han störtade ned, en liflös massa. De våra kastade sig öfver liket, som inom ett ögonblick blef sönderhugget och sönderslitet. En tredje, den siste vuxne mannen i trädet blef sårad af ett skott. Då äntligen vågade våra fege förföljare klättra upp i trädet. Snart voro husdjuren omhändertagna af dem. Den döde och den sårade slungades utför och söndersletos af de nedanför stående. Qvinnorna, barnen och en gubbe sletos så småningom ned. Ej ett skrik, ej en klagan gick öfver de qvarlevandes läppar. I förtviflad undergifvenhet läto de binda sig vid hvarandra för att, uppfyllda af smärtan öfver de sinas död och hemmets förlust, trampa slafveriets väg.

På samma sätt intogos äfven andra träd. Då bagirmi voro ganska belåtna med sina betydande framgångar, uppgafs jagten framemot middagen. De flesta träd lemnades i fred och vi återvände. Följden af dagens strid blef ett byte af ett halft

hundra slafvar, men ej folkets underkufvande, ty de lemnade sin sköna skog och drogo sig tillbaka åt sydost.

Politisk öfversigt öfver Afrika.

Europeiska besittningar och lydländer: *Turkiska:* Egypten, Tripolitanien. *Franska:* Algeriet, Tunisien (-ni-), områden i Senegal, Sudan, öfre Guinea och Kongo, Madagaskar m. fl. öar. *Brittiska:* Kaplandet, Natal (-tal), områden vid Gambia, öfre Guinea, Niger och Sambesi, i Central- och Östafrika samt bland öarna. *Tyska:* Togolandet (-To-), Kamerun (-røn), T. Sydvestafrika, T. Östafrika. *Italienska:* Massaualandet, Abessinien, Somalilandet. *Portugisiska:* Azorererna, Madeira m. fl. öar, P. Guinea, Angola (-go-), P. Östafrika. *Spanska:* Kanarieöarna, Saharas vestkust, Guinea öarna och Presidios (-si-).

Gemensamt europeiskt område: Kongostaten.

Själfständiga välden: Marocko, Fulberiken, Negerriken, Boersriken, Liberia.

11. Amerika.

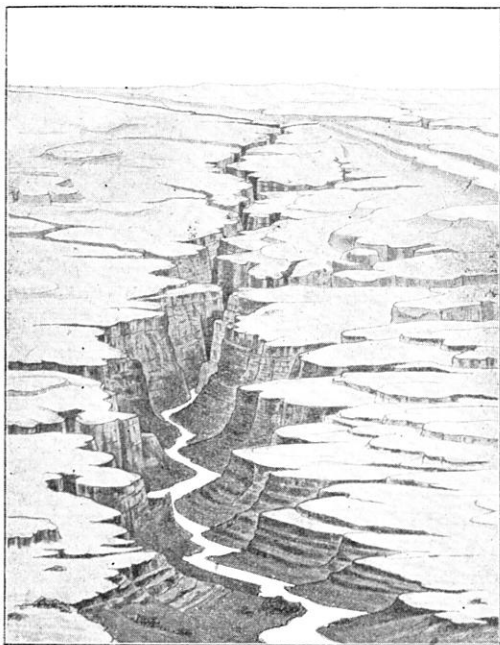
Amerika är den näst största af världsdelarna. Det består af de två stora hufvuddelarna *Nordamerika* och *Sydamerika*, hvilka till form och ytbildning i flere afseenden påminna om hvarandra. Deras kustbildning är däremot mycket olika utvecklade.

Nordamerika.

Kuster. Höjdförhållanden. Vattendrag.

1. Nordamerika omfattar fastlandets norra del från Norra ishafvet till *Panama* (-ma) näset. Södra delen kallas äfven *Mellanamerika*. Nordamerika skiljes från Asien genom *Beringssund*, hvilket förenar Stilla hafvet och Norra ishafvet. I det sistnämnda ligga många polaröar, af hvilka *Grönland* är den största. Från Norra

ishafvet intränger *Hudsonviken* (Haddsn-) djupt i det låga kustlandet. Den begränsas mot Atlantiska hafvet af halfön *Labrador* (-dor). Österom denna halfö ligger i Atlantiska hafvet den stora ön *New Foudland* (Nju-fend-) utanför *Lorensviken* (Lå-). I sydost är kusten låg och sumpig. Där bildas halfön *Florida* (Flå-), som till en

Flodklyfta i Kalifornien.

del begränsar *Mexikoviken*, hvars kust är mycket sumpig. Från Florida bildas *Vestindiska öarna* utanför *Karibiska hafvet* liksom en brygga öfver till Sydamerika. De största bland dessa öar äro *Kuba*, *Haiti* (Aiti), *Jamaika* (-mai-) och *Porto Rico* (Pårtårikå). Vestra kusten är hög och mindre inskuren. Där utskjuta i Stilla haf-

vet *Kaliforniska halfön* utanför *Kaliforniska viken* samt *Alaska* (-la-).

2. Vestra delen upptages af *Kordillerernas högland* (Kårdiljärererna), hvilket sträcker sig från *Alaska* ända till *Panama*. Det har stora högslätter, hvilka äro sönderskurna af djupa flodklyftor och omgifna af höga randberg. Östranden bildas af de höga *Klippbergen* med vilda, snöhöljda toppar. Österom dessa utbreder sig ett vidsträckt lågland, hvilket sluttar mot *Norra ishafvet* och *Mexikoviken*. Det skiljes från *Atlantiska hafvet* genom *Alleghany-bergen* (Alligäni-), som i flere jämnlöpande kedjor bilda ett östligt högland innanför den *Atlantiska kustslätten*.

3. Den norra slättbygden är mycket sjörik. *MacKenzie* (-kensi) afleder vattnet ur flere stora sjöar till *Norra ishafvet*. Jordens största sötvattensamling bildas af de fem stora *Kanadiska sjöarna*, hvilka alla sammanhänga med hvarandra. Deras aflopp är den korta men vattenrika *Lorens floden* (Lårens-), som utfaller i *Atlantiska hafvet*. Mellan de två östligaste sjöarna bildas det världsberömda vattenfaller *Niagara* (Nejaggara). Den södra slättbygden genomströmmas af *Mississippi* (-sippi), hvilken jämte många bifloder bildar ett vidsträckt flodsystem. De förnämsta bifloderna äro *Missouri* (Misori) från *Klippbergen* och *Ohio* (Åhäjjå) från *Alleghanybergen*. *Mississippi* bildar vid utloppet i *Mexikoviken* ett långt utskjutande delta. Vestkustens floder äro af mindre betydelse.

Läsestycke: *De geografiska upptäckterna*. (Ur allm. hist.)

12. Klimat. Växt- och djurlif.

1. *Nordamerika* ligger inom *norra kalla, norra milda* och *heta klimatbältet*. Detta gör att klimatet är

mycket olika. De norra öarna samt ishafskusten hafva ett kallt polarklimat. Sommaren är kort och kall, så att marken icke upptinar. De flesta öarna täckas af stora inlandsisar, som glida mot kusterna, där de skjuta ut i hafvet och sönderbrytas. Sålunda uppkomma de väldiga isbergen, hvilka drifvas mot sydligare trakter, där de försmälta. — Söderom ishafskusten och Hudsonviken utbreder sig ett område med sibiriskt klimat, Sommaren är äfven här kort men fuktig och något varmare. — Östra delen af Nordamerika, från Atlantiska hafvet inåt till Mississippi och delvis vesterom densamma, har ett fastlandsklimat med mycket stränga vintrar och heta somrar. Klimatet röner här inflytande af Golfströmmen. Vestliga och sydvestliga vindar äro förherskande. Nederbörden är ganska riklig och fördelad på alla årstider. — Kordillerernas högslätter och Kaliforniska halfön lida i det inre af ringa nederbörd och äro därför delvis ökenartade. — Stilla. hafs-kusten påverkas af Stilla hafvets förnämsta hafsström, den varma *Kuro-sjio*. Klimatet är mildt och nederbörden riklig i synnerhet i norr. — Öfriga kuststräckor jämte Florida och Vestindiska öarna bilda ett passadvindsområde med hett klimat och riklig nederbörd. I de sumpiga trakterna vid Mexiko-viken är klimatet mycket osundt. De hemsökas därför af farliga febersjukdomar.

2. Längst i norr är växtlifvet ringa. Där utbreda sig ödsliga tundror, på hvilka vildrenen ströfvar omkring. I hafvet vimla sälar, hvalar och hvalrossar. Sjöfågel och fisk förekommer äfven rikligt. Söderom tundror utbreder sig ett vidsträckt barrskogsområde, hvilket är rikt på pelsdjur af olika slag, såsom björnar, mårdar, bäfrar vid flodstränderna m. fl.

På Alleghany bergens sluttningar utbreda sig stora sommargröna löfskogar. Kustslätten vid Atlantiska hafvet utgöres till största delen af odlad mark. Kring Ka-

nadiska sjöarna och Lorens floden odlas mest hvete och hufre, sydligare majs, ris, bomull och tobak. Vesterom Mississippi utbreda sig stora grässlätter kallade prärier eller ängar. Inom detta område utbreder sig dock odlingen mer och mer. På prärierna förekomma talrika hjordar af elgar, hjortar och antiloper samt ett mindre antal bisonoxar. I gräset krälar den farliga skallerormen, och i Mississippi lurar krokodilen efter rof. Klippbergens högländ är ökenartadt. Det sammanhänger i söder med Mexikos stepp- och ökenområde, som är bevuxet med kaktus och agave. I dessa trakter smyger puman (det amerikanska lejonet) omkring. Florida har en rik växtvärld med ständigt gröna löfskogar. Här odlas ris, socker, bomull och sydfrukt. — Äfven Kaliforniska halfön är bevuxen med ständigt gröna löfträd, i dalarna odlas hvete, ris och oranger. — Tropiska urskogar utbreda sig på Vestindiska öarna och längs Mellanamerikas kuster. Här växa mangroveträd och palmer, här odlas ris, kakao och socker. Högre upp äro sluttningarna betäckta af ständigt gröna löfskogar, kaffe och bomull. Ofvanom dessa växa sommargröna löfträd och barrträd.

Fågelvärden är öfverallt rik.

Nationalparken. Österom Klippbergen utbreder sig omkring Missouri's biflod, *Yellowstone*, och sjön med samma namn en landsträcka, hvilken på hela jorden är ensam i sitt slag. Detta område har jämförelsevis nyss blifvit allmännare känt. Det tillhör Förenta staterna, hvilka beslutit, att det för all tid skall bibehållas i sitt ursprungliga skick såsom det amerikanska folkets lustgård. Här finnas höga berg betäckta med evig snö och härliga dalar genomflutna af kristallklara bäckar. Det underbaraste inom detta område är dock de djupa flodklyftorna, de brusande vattenfallen och de många heta källorna.

Längs milslånga flodklyftor, i hvilka *Yellowstone* flodens vatten brusar fram inom ända till 300 meter höga granitklippor, och öfver hela fält betäckta af dyrbara stenar vandrar besökaren uppåt till *Gardiner-floden*. Där träder han in i Geysirområdet och stannar med häpnad inför nya öfverraskningar.

Ur de hvita kalkstensklipporna frambyta heta rykande vattenmassor, hvilka utgjuta sig i floden och inhölja dess hvita stränder i täta ångmoln. Här och där frambyter kokhett vatten ur sprickor i jordskorpan. I flodens närhet reser sig en hvit sandstensklippa, från hvars spets man ser ett storartadt naturunder. Framför sig har man en terrassformig bildning, hvilken ser ut, som om den vore af nyfallen snö med isblommor och iskristaller. Det är en jättebrunn, som höjer sig 300 meter öfver floden, och hvars väldiga trappvis ordnade bassänger äro fyllda med varmt eller kallt vatten, hvilket oupphörligt strömmar utefter flodklyftans vägg. Fjorton af dessa jätteterrasser hafva ännu heta källor, hvilka äro i full verksamhet. Det rykande vattnet kommer nedrusande alldeles som från en stor pyramid och störtar i tvära fall öfver afsatserna, hvarefter bassängerna utgjuta sitt vatten i strömmen nedanför.

Förbi många väldiga vattenfall och jättelika flodklyftor leder vägen ater uppåt till den stora Yellowstone sjön, som milsvidt utbreder sin vattenspegel, än försvinnande i djupa vikar, än i ogenomträngliga skogars dunkel. De södra stränderna, hvilka afbrytas af fjordliknande vikar, bära vittne om, att den vulkaniska kraften här åstadkommit våldsamma härjningar.

Inom andra områden af parken påträffas jordens märkvärdigaste heta källor. Här finnas sådana af ända till 75 meters höjd. En af dessa kallas *Jätten*. Dess utbrott äro oförlikneliga i skönhet. Liksom utskjuten ur en kanon höjer sig under fruktansvärdt dunder en ångande vattenpelare, som är 6 meter i genomskärning och ända till 15 meter i höjd. Genom denna stråle skjuta fem till sex tunnare strålar flere tiotal meter högt. Regnbågar leka i de af duggregnet bildade molnen, och de nedfallande vattendropparna skimra som diamanter. En annan af dessa underbara källor är *Solfjädern*, som är mindre, men i skönhet icke öfverträffas af Jätten. Ur olika, bredvid hvarandra belägna öppningar, utströmma här flere vattenstrålar, hvilka korsa hvarandra och slutligen breda ut sig likt en solfjäder.

Huru många heta källor Nationalparken eger är svårt att säga. De kunna räknas i tusental. Storartade äro i sanning de naturunder, som gömmas inom detta område.

Sydamerika.

Kuster. Höjdförhållanden. Vattendrag.

1. Sydamerikas kustbildning påminner om Afrikas. Det eger endast få betydande vikar. Östra kusten är ömsom låg, ömsom hög. Atlantiska hafvet bildar endast grunda bugter. På den bergiga vestkusten bildar Stilla hafvet den vida *Arica bugten* och *Panamaviken*. Den största ön är *Eldslandet*, som skiljes från Sydamerika genom *Magellanssund* (-lans-). Samlingen af småöar i sydvest kallas *Patagoniens skärgård* (-go-).

2. Vestra delen af Sydamerika upptages af Kordillerernas fortsättning, som här kallas *Anderna*. Dessa bestå i norr af två till tre kedjor, hvilka än åtföljas af högslätter, än förenas genom bergsknutar. Andesbergens högland är högre och smalare samt rikare på vulkaner än Nordamerikas Kordillerer. Den högsta toppen är *Aconcagua* (-ka-) söderom vändkretsen. — I öster utbreder sig det *Brasilianska höglandet* öfver ett vidsträckt område, i nordvest *Guayanas högland* (-jä-) öfver ett mindre område.

Midten af Sydamerika upptages af jordens största lågland. Det sträcker sig mellan de östra högländerna ända ut till Atlanten och sönderfaller i tre hufvuddelar: *Ljanos* (Ljanås) d. v. s. „slätterna“ i norr, *Selvas* eller „skogarna“ i midten och *Pampas* eller „fälten“ i söder.

3. De stora lågländerna genomflytas af vattenrika floder, hvilka utflyta i Atlantiska hafvet. Störst är *Amazonfloden* (-sån-), hvilken upprinner på Anderna och genomflyter Selvas. Under sitt långa lopp genom hela Sydamerika emottager den talrika tillflöden, hvarför den ock är jordens vattenrikaste flod. Pampas genomflytes af *Parana*, (-na), som upptager *Paraguay* och *Uruguay* samt utfaller genom *Platafloden*. Ljanos genom-

flytes af *Orinoco* (Årinåkå). Öfriga floder äro mindre betydande. Vackra alpsjöar finnas i det vestra höglandet.

Låglandet vid Amazonfloden. Amazonflodens stränder prydas af lundar med högstammiga palmer, ståtliga pisanter samt vilda bomulls- och kakaoträd. På många ställen inneslutes floden mellan naturliga häckar. Genom öppningar i dessa komma skogens vilddjur ned till vattnet för att dricka, bada eller fiska. På ängarna beta stora boskapshjordar. Jättelika vattenormar dölja sig i flodens grågula vatten, och glupska kajmaner, ett slags krokodiler, sola sig på strändernas sandbankar.

Urskogen vidtager ett stycke från floden. Den är den yppigaste på jorden och vidsträckt nästan som halfva Europa. Träd och buskar liksom trängas med hvarandra om plats. Trädens väldiga kronor bilda ett tätt löfhvalf på de höga stammarna. Djup skymning råder därunder och sällan synes en flik af himmelen genom detsamma. Mångenstädes är det ytterst svårt att komma fram. Med yxa eller knif måste man bana sig väg genom de täta snår, som täcka marken, och bland de otaliga, ända till armstjocka lianstammar och hopflätade slingerväxter, som i vida bågar hänga från träd till träd, från gren till gren. Stundom insnärjes något enstaka, jättelikt träd till den grad af slingerväxter, att det qväfves och slutligen störtar till marken. Palmer lyfta sina kronor öfver den öfriga skogen och många träd bära färgrika blommor. Praktfulla orkideér och andra växter, som lefva på trädens stammar, förvana vandraren och hindra för hvarje steg hans framträngande. Ormbunkar resa sig med höga stammar eller dölja marken med sina bladmassor. En härlig prydnad för flodens lugnare ställen är *Victoria régia*. Den liknar något vår näckros, men de doftande, rosenröda blommorna äro ofantligt stora.

I urskogens inre vimlar det af vilda djur. Apor, ekorrar och pungråttor klättra vigt bland träden. Tapiren betar lugnt bland gräset eller njuter af svalkan i vattnet. Den fega, grymma puman, den farliga jaguaren och ett par andra kattdjur smyga efter rof i skogens dunkel. Sengångaren förflyttar sig mödosamt från det ena trädet till det andra. Fåglarna äro i synnerhet talrika och lifva i någon mån skogens dystra enslighet och tystnad. Pråktiga sångare låta höra klingande toner. Asgamar speja efter döda djur. Hägrar och storkar hvila vid flodstranden. Papegojor fladdra och flaxa i träden. Kolibrifåglar med glänsande fjädrar hasta från blomma till blomma.

Massor af insekter surra i luften. Ödlor och ormar kräla fram ur hålor och gömslen för att sola sig. Morgnar och aftnar åstadkomma djuren ett fruktansvärdt larm. Under dagens qvalm råder däremot vanligen djup tystnad och stillhet. Djuren söka sig då skydd mot den glödande solen. Vandraren känner sig ensam som i en öken.

14. Klimat. Växt- och djurlif.

1. Största delen af Sydamerika ligger inom det heta klimatbältet. Sydligaste delen tillhör det södra milda. I högländerna kan man genomvandra flere värmeområden. Nederbörden är mycket ojämnt fördelad. Vid nordkusten och kring Amazonfloden regnar det rikligt under alla månader. Kring Orinoco är dock vintern torr. Sydligaste delen har äfven regn året om, mest likväl på hösten. Plataslätten har sommarregn, det inre af Anderna rikliga vinterregn. Regnfattigast är en lång sträcka längs mellersta delen af vestkusten. På Brasiliens högslätt bestämmes klimatet af sydostpassaden.

2. I öfverensstämmelse med klimatet vexlar äfven växt- och djurlifvet. I nordvest är Andernas sluttning bevuxen med palmer och mangrove. Ris, kakao och socker höra till odlingsväxterna. Högre upp ligga stora skogar, i hvilka kinaträdet påträffas. Där odlas kaffe och tobak. Frukträd och säd odlas ännu högre upp. Mellersta Andernas högslätter upptagas af stepper, och kustlandet vid Stilla hafvet är här ökenartadt. Längre söderut vidtaga skogar af ständigt gröna löfträd, i synnerhet bokar. Längst i söder, där klimatet är kallare, fälla träden sina löf till vintern. I de öfre höjdområdena växer barrskog. I bergstrakterna uppehåller sig laman. Där påträffas äfven kondoren.

Tropiska urskogar utbreda sig omkring Amazonfloden. Växtlifvet är i dessa ofantligt rikt. Mangrove

och kautschuk bilda här skog. Djurlifvet är äfven synnerligen rikt. Det vimlar af apor, jaguarer, krokodiler m. m.

Ljanos och en del af Brasilianska höglandet äro betäckta med yppigt gräs, hvilket afbetas af stora boskapsdjordar. Under den torra vintern förbrännes gräset, och Ljanos förvandlas till en öken. — Pampas upptagas äfven af grässtepper, på hvilka beta ofantliga djordar af halfvilda hästar, kor och får. Öfver en del områden utbreda sig busk- och saltstepper.

Odlingen är inskränkt till kusttrakterna och en del af högslätterna. — De förnämsta näringsväxterna äro majs, ris och potatis. Kaffe odlas rikligt i öster.

Viktiga odlingsväxter. Amerika har en synnerligen rik växtvärld och har skänkt Europa många viktiga näringsväxter. Främst bland dessa står *potatisen*, hvars hemland är Sydamerika, där den odlades öfver ett ganska vidsträckt område, redan vid tiden för europeernas inträngande i landet. Därifrån fördes den af spaniorer och engelsmän till vår världsdel. Här blef den dock till en början alls icke väl emottagen. Genom allmänna påbud om potatisodling och på många andra sätt försökte man få potatisen känd och erkänd, men först genom nöd och missväxt lärde sig Europas folk att uppskatta denna nyttiga växt.

I vårt land begynte man odla potatis omkring 1730, men också här behöfdes en tid af omkring 100 år, innan odlingen och förbrukningen gjorde nämnvärda framsteg. Nu skulle vi ej mera kunna undvara potatisen, som utgör en del af befolkningens hufvudföda.

Kakaoträdet anträffas vildt kring Orinoko och Amazonfloden, möjligen äfven i Mellanamerika. Vid europeernas ankomst till Amerika odlades det emellertid redan i Mellanamerika, och Mexikos inbyggare tillredde däraf „chocolatl“, som bland dem var en omtyckt dryck. Spaniorerna tyckte till en början icke om densamma, men snart begynte de värdera den och införde den till Europa. Numera odlas kakaoträdet i alla tropiska länder, förnämligast dock i Amerika. — Man insamlar från kakaoträdet de gurklika frukterna och låter dem torka en tid, hvarefter man öppnar dem och uttager fröna. Dessa nedgrävas vanligen några dygn i jorden för att komma till jäsning, hvarefter de torkas, rostas och malas. Det bruna pulvret köpes

under namn af kakao. Kryddadt med socker, vanilj eller dylikt kallas det chokolad.

Bruket af kakao och chokolad är allmänt i de tropiska länderna. I Spanien är det en folkdryck, liksom kaffet hos oss. Äfven i vårt land är bruket däraf i stark tillväxt och många goda saker tillverkas af kakao vid chokolad- och karamellfabrikerna i Finland.

Tobaken har äfven sitt hemland i Amerika, och där kunde den gärna fått förblifva, men den spridde sig öfver Europa hastigare än de nyttiga potäterna, fastän den gång på gång blef förbjuden. Då Kolumbus landsteg på Kuba 1492, gjorde europeerna första gången bekantskap med det egendomliga bruket att röka tobak. Vid denna tidpunkt var tobaksodlingen och bruket att röka, snusa och tugga tobak utbredd öfver en stor del af den nyupptäckta världsdel. Spaniorerna förde tobaken och bruket af densamma till Europa, där man snart började odla tobak i de flesta länder. På många orter inom vårt land odlar nu allmogemannen den s. k. „bondtobaken“ för eget behof.

Bruket af tobak beifrades att börja med kraftigt. I Ryssland gick man så långt, att man skar näsan af tobaksrökare. Det ohelsosamma och osnygga bruket tilltog det oaktadt. Då inga förbud hjälpte, ordnade regeringarna tobakshandeln så, att staten kunde draga nytta af densamma.

Till Finland införes årligen en stor mängd tobak (omkr. 3 mill. kg), som bearbetas vid flere tiotal tobaksfabriker.

15. Amerikas invånare.

Amerikas folkmängd är i förhållande till ytvidden ringa. Nordamerika räknar omkring 4, Sydamerika endast 2 personer på qv. km, Genom invandring ökas antalet dock årligen betydligt.

Invånarna utgöras af *urinbyggare*, *invandrade europeer*, *negrer* och *blandfolk*.

Till urinbyggarna höra *eskimåerna*, hvilka bebo Grönland m. fl. öar samt kusterna vid Norra ishafvet och Beringshaf. Till samma grupp höra äfven *indianerna*, hvilka varit mycket talrika, men af de invandrade folken blifvit undanträngda och utrotade. De äro ett kraftigt

och välskapadt folk med skarpa anletsdrag och rödbrun hudfärg. Håret är svart och rakt samt skäggväxten ringa. De lefva dels som vilda jägarfolk, dels som bofasta jordbrukare. Anmärkningsvärdt är, att en del stammar vid europeernas inryckande i landet stodo högre i odling än nu, sedan de underkufvats af europeerna och antagit kristendomen. Indianerna bebo företrädesvis de inre delarna af världsdelen.

De invandrade folken äro talrikast i Nordamerika, men äro för öfrigt spridda öfver hela Amerika. De härstamma från alla europeiska länder, äfven från Finland. Spaniorernas och portugisernas afkomlingar kallas *kreoler*. Ett litet antal kineser har slagit sig ned i nordvest.

Negrerna hafva införts från Afrika och utgjorde länge en vigtig handelsvara. De användes då af de hvita såsom slafvar. Nu är emellertid slafhandeln förbjuden, och negrerna äro fria. Talrikast förekomma de i Nordamerikas sydöstra del och Vestindien samt i det tropiska Sydamerika. De flesta hafva antagit kristendomen.

Genom blandning mellan färgade och hvita ha de s. k. blandfolken uppkommit. Hit höra *mestitser*, som hafva indianblod, och *mulatter*, hvilka hafva negerblod i sina ådror. I Sydamerika äro blandfolken mycket talrika.

Eskimåerna. Eskimåerna, hvilka egentligen tillhöra indianrasen, hafva antagligen genom blandning med mongoliska folk förändrat utseende och natur. De äro kortväxta och mörkhyade samt ha bredt ansigte, små ögon och svart stripigt hår. Godmodiga, ärliga och förnöjsamma framlefva de sitt anspråklösa lif i höga nordn. Klädedräkten, som tillverkas af säl- eller renskinn, utgöres af stöflar, byxor och tröja. Män och qvinnor gå ungefär lika klädda, dock tycker den grönländska qvinnan om att pryda sin dräkt med granna broderier. Inomhus gå de flesta nästan nakna.

Eskimåerna bo under sommaren i runda skintält, men på vintern vanligtvis i låga sten- och torfkojor. Till dessa leder en trång gång, genom hvilken man måste krypa in i kojan, som invändigt är beklädd med skinn, slitna pelsar o. d. Rummet

upplyses af tranlampor, och öfver sådana kokas äfven maten vid den enkla härden.

Snygghet hör icke till eskimåernas dygder, därför är ett besök i deras kojor icke just angenämt. Den berömde grönlandsfararen, Frithiof Nansen, skrifver om ett sådant besök, att den anblick och den luft, som där möter besökaren, på europeiska ögon och näsor måste utöfva en minst sagdt egendomlig verkan. Han och hans följeslagare hade på förhand hört åtskilligt därom, men att det såg ut på det sättet och luktade till den grad märkvärdigt, det hade ingen af dem kunnat tänka sig. Mest genomträngande är lukten från tranlamporna, men därtill kommer åtskilligt, som icke kan närmare bestämmas.

Eskimåerna äro ganska lättjefulla. Dock förtjena de sin utkomst genom jagt och fiske. Sälen är för eskimåerna nästan hvad renen är för lappen. Detta djur lemnar dem ämnen till föda, kläder, hus, belysning, bränsle m. m. Deras små farkoster, de s. k. kajakerna, hvilka likna kanoter, byggas äfven af sälskinn. Männen äro goda roddare och fångstmän, qvinnorna inreda bostäderna, bereda hudar och utföra andra göromål i hemmet.

Nästan alla eskimaer på Grönland äro kristna. Vestkustens eskimaer ha fått någon undervisning och inreda sina bostäder bättre än de öfriga, men njutningslystnaden är ock i hög grad väckt. De stora högtiderna, i synnerhet julen, firas med ett öfvermatt af kaffe, tobak och brännvin.

De vilda indianstammarna. Nordamerikas vilda indianfolk gå med raska steg sin undergang till mötes. Genom en vidsträckt användning af den starkares rätt, genom att utså oenighet och inveckla indianerna i sina inbördes strider, hafva de hvita arbetat på deras utrotande. Koppsjukdomen, som europeerna fört med sig, har kraft tusentals offer, och brännvinet har ödelagt, hvad som var öfrigt. Hvarje försök från indianernas sida, att förbättra sin ställning, har omintetgjorts af de hvita.

På östra sidan om Missisippi, där de vidsträckta skogarna fordorm genljödo af indianernas stridsrop, är den europeiska kulturen nu nästan ensam rådande, och först på andra sidan floden, där bisonoxen ännu lefver i tusental, finner man kvarlevorna af den förr så talrika indianbefolkningen. Nu, som fordorm, finner man här den oförfalskade indianens okuffliga frihetskänsla, hans lugna, kalla allvar och stilla smygande gang. Nu, som fordorm, är han en underlig blandning af hjälte och bof

och plågar sina fiender med samma känslolösa lugn, hvarmed han själf utsätter sig för de fruktansvärdaste plågor.

Såsom världens och menniskolifvets skapare och högste styresman dyrka indianerna „den store anden“. Utom tron på detta högsta väsende, tro de på en hel här af jättar, dvärgar och troll. De aflidnes andar spela äfven en vigtig roll. Gudstjensten består i underliga danser och processioner, hvilka ofta äro förbundna med själfplågeri. Vid segerfester samlar man sig under dans omkring fiendens blodiga på stänger uppspetsade hufvudskallar.

Trots all denna rahet eger indianen dock nagon föreställning om en högre tillvaro, och i andarnes land kommer den aflidne att beträda tjusande jagtmarker, hvilka vimla af det präktigaste villebråd. Man lägger därför hans vapen med honom i grafven och ger honom äfven mat med sig — ty vägen till de stora skogarna är lang.

Indianens begåfning är icke ringa. I slughet och förställningskonst finner han knappast sin like. Hans kunskaper sträcka sig däremot sällan utöfver hans egna praktiska iakttagelser. Han är i allt ett naturbarn. Han bor i kägelformiga skinntält, kläder sig i hudar, smyckar sig gärna med skalper, fjädrar och djurhorn samt tycker om att måla sig med brokiga färger. En del stammar tatuera sig. Familjelifvet är mycket rått och mannen behandlar sina hustrur såsom trälar. Själf sysselsätter han sig med krig och jagt.

Sydamerikas vilda stammar äro väsentligen lika sina fränder i Nordamerika. Deras kulturlif är dock mera omvexlande. Å ena sidan träffas stammar, hvilka sakna nästan hvarje spår af odling och icke sky att förtära menniskokött, å andra sidan sysselsätta sig många med jordbruk och äro därför bofasta. Andra idka fiske eller äro nomadiserande herdar. Industri och handel förekomma något bland en del stammar. Jägarlifvet är mindre utbreddt.

Nordamerikas Förenta stater.

16.

Läge och natur. Inbyggare.

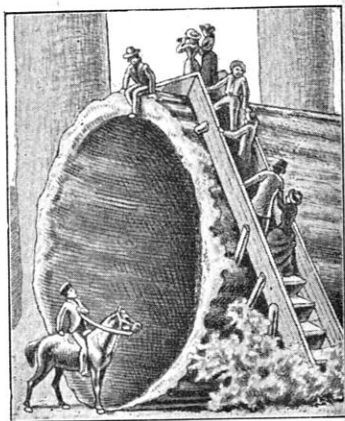
1. Amerika sönderfaller i en mängd större och mindre republiker samt några få europeiska besittningar. Det

förnämsta af alla dessa områden utgöres af *Nordamerikas Förenta stater*, hvilka omfatta hela mellersta delen af Nordamerika, Alaska och Aleuterna i nordvest samt Kuba och Puerto Rico i vester. Sammanlagda ytan är nästan lika stor som Europa och därför till sin natur ganska olika, såsom redan af det föregående framgått.

Alleghanybergen äro i många afseenden märkvärdiga. De utgöras af jämnlöpande åsar åtskilda af bördiga dalar. Stora skogar af dyrbara och nyttiga trädslag betäcka böjderna. I dem förekomma många slags barrträd och löfträd såsom ek, bok, kastanj, sockerlönn m. fl. — Ofantliga lemningar af forntida skogar äro de vida stenkolsfält, hvilka utbreda sig här. Järn, bly, koppar och guld finnes i mängd. Äfven petroleum förekommer rikligt.

En del af slättbygden kring Mississippi var för icke så länge sedan ännu beklädd med stora urskogar, hvilka närmare floden gifvo vika för oöfverskådliga prärier. Både skogsmarkerna och prärierne äro nu till största delen uppodlade samt gifva rika skördar af hvete och majs. Endast i vestra delen kring Missouri finnas ännu ofantliga prärier.

Berglandet i vester är delvis ökenartadt, delvis betäckt af skogar och betesmarker. Omgifven af stepper och öknar ligger på högplatån *Stora saltsjön*. I nordvest ligger *Yellowstone sjön*, kring hvilken *Nationalparken* utbreder sig. Äfven här äro bergen rika

Kullfallen mammutfura.

på metaller, såsom guld, silfver, qvicksilfver och koppar. — Stillahafskusten har en yppig växtvärld. På Hafskordillererna förekommer *mammutfuran*, som är ett af jordens jätteträd.

2. Största delen af den talrika befolkningen härstammar från Europa. De äldsta invandrarenas afkomlingar kallas *amerikanare*. Desse äro kända för sin stora arbetsduglighet, Nya skaror invandra årligen, mest från England, Irland och Tyskland. Längst i norr hafva skandinaver och finnar slagit sig ned vid de stora sjöarna och Mississippi, emedan de där återfinna sitt hemlands natur. — Ett icke ringa antal kineser har bosatt sig i vester. Numera är dock all invandring från Kina förbjuden. — Inbyggarna utgöras för öfrigt af indianer, negrer och blandfolk.

Bland alla dessa olika folk råder fullkomlig religionsfrihet. Amerikanaren är i allmänhet religiös och iakttager ganska strängt sabbatens helgd. — Folkbildningen står högt och folkskolorna äro väl organiserade. De besökas af barn ur alla samhällsklasser. Äfven för den högre bildningen finnas utmärkta skolor och många universitet.

Svarte arbetare på olika arbetsområden inom Förenta staterna. Negrerna hafva ursprungligen blifvit bit införda såsom slafvar, och en grym handel har bedrivits med dem under parhundra år. De behandlades den tiden mycket illa af sina herrar och höllos i hårdt arbete. Detta var i synnerhet fallet på plantagerna i Sydstaterna. Häremot uppreste sig slutligen rättskänslan. Nordstaterna togo parti för negrerna, och slafegarena tvingades genom ett blodigt inbördes krig att gifva sitt bifall till slafvarnes frigörelse. Nu hafva de svarte till namnet lika rättigheter som de hvita, men bemötas dock i allmänhet med förakt af dem. Många hafva likväl förvärfvat stora rikedomar, andra befinna sig ännu i armod sysselsatta med tungt arbete på plantagerna, i tobaksfabrikerna eller på andra områden.

Pa bomullsplantagen. Då skörden på hösten tager sin början, står bomullsväxten full med blad, blommor och frukter i olika stadier af mognad. Negrer och negrinnor i lätta drägter äro sysselsatta med att insamla bomullen. De utveckla därvid en beundransvärd färdighet och arbeta flitigt, under det de sjunga sina enkla men underbara och vemodiga sånger. Hvar och en af de svarte arbetarne har en säck fastgjord vid midjan för att däri samla bomullen, som försigtigt plockas ut ur de mogna kapslarna. När säckarna äro fulla, tömmas de i stora, runda korgar, i hvilka de föras till maskinerna. Där frigöres bomullen genom maskiner från alla däri befintliga frön. Sedan undergår den ännu en särskild reningsprocess, hvarefter den med ångkraft sammanpressas till stora balar. — Förr skickades nästan all bomull i denna form till England för att där bearbetas och sedan återinföras såsom garn och tyg. Nu däremot bearbetas däraf vid egna fabriker landets hela behof af bomullsgarn och bomullstyger.

I tobaksfabriken. De väldigaste tobaksfabrikerna utgöras af höga hus, hvilkas alla våningar äro fulla med tobak i olika grader af utveckling, ända upp till de platta taken, där man till torkning utbredd de i sirap m. m. dränkta bladen. Till våningen näst under taket hissas alla bladen, sådana de komma i försäljarens balar. Negerqvinnor sitta i långa rader på golvet och sortera dem samt bryta af stjälkarna. Deras fingrar gå med sådan hastighet, att det yr som ett helt moln af fingrar kring rummet. Att arbeta dag ut och dag in i en sådan luft kan icke vara helsosamt. Det är ungefär som att bygga och bo i en snusfjärding. Likväl ljuder äfven här den egendomliga neger-sången ständigt under arbetet.

I en annan våning doppas hela knippen af blad i kar fyllda med brunaktig söt saft; på andra ställen pressas bladen i former, vägas, sorteras och ombindas med grönaktiga ljusa blad för att gifva varan ett tilltalande utseende, hvarpå den packas i lådor och är färdig att sändas ut i handeln. Arbetarne, med undantag af förmännen samt några få pojkar, äro alla svarta och tugga tobak från den största till den minsta.

Nordamerikas Förenta stater.

17.

Näringar. Styrelse och städer.

1. Alla näringar äro väl upparbetade. Främst står jordbruket, hvilket bedrifves med tillhjälp af utmärkta redskap och maskiner. Inom olika områden odlas hvete, majs, ris, bomull, tobak, frukter m. m. Bergsbruk, industri och handel stå äfven synnerligen högt, ty tillgången på stenkol och metaller är riklig. Tillverkningen af maskiner är storartad. — Flere „Stillahafsbanor“ förbinda ost- och vestkusten med hvarandra. Goda hamnar, segelbara floder och kanaler gynna sjöfarten. Handeln är därför god. Införseln minskas dock år från år, emedan amerikanarne bemöda sig om att genom den inhemska tillverkningen tillgodose landets behof. De förnämsta utförsvarorna äro säd, bomull, maskiner, petroleum, tobak och kött.

2. Förenta staterna bilda en förbundsrepublik, som är sammansatt af öfver 40 skilda stater. Dessa sköta fritt sina inre angelägenheter och deltaga genom ombud i kongressen, hvilken har att besluta i allt som rör de gemensamma angelägenheterna. En på fyra år vald president är högsta styresman.

Städerna äro många. De tillväxa snabbt, men äro ganska enformiga. Dyrbara byggnadsämnen komma i dem ofta till användning. Byggnadsstilen är däremot enkel.

De förnämsta städerna vid Atlanten äro: *Boston* (Bastn) längst i norr med utmärkta skolor och många fabriker, *New-York* (Nju-jork), Amerikas största stad och en hufvudort för invandringen från Europa, *Filadelfia* (-dällfia), den största fabriksstaden och hufvudort för utförseln af petroleum samt *Washington* (Oåschingtn), rikets hufvudstad. Där bor presidenten, och där sammanträder kongressen hvarje år.

Vid sydkusten ligger *New-Orleans* (Njuårlins) vid Missisippis mynning. Staden är en betydande handelsplats och utför mycket bomull, men den har ett osundt läge och hemsökes därför ofta af farliga febersjukdomar. — Vestkustens förnämsta stad är *San Francisco* (Fransiskå) i det guldrika Kalifornien. Den drifver stor handel på Asien och Australien samt har i motsats till New-Orleans ett härligt läge och ett godt klimat. — Inne i landet ligger *Chicago* (Schikagå), Amerikas andra stad, söderom de Kanadiska sjöarna. Det är en knutpunkt för flere tiotal järnvägslinier och har stor utförsel af säd och fläsk från de ofantliga svinslagterierna, i hvilka öfver 1,000 svin under den brådaste tiden dagligen nedslagtas. Utmärkta anordningar och en fullkomlig arbetsfördelning underlätta detta arbete.

Amerikas storstäder. I Amerika utvecklar sig allting snabbt. Så äfven städerna. Någon ort lockar af en eller annan orsak en större folkmängd till sig, och i ett nu uppväxer där en stad. Kyrka, skolhus och värdshus anläggas till först; stadsplanen göres regelrät och enformig, byggnader uppföras i vanlig ladustil. Allt efter som staden utvecklar sig tillväxa byggnaderna i storlek, men enformigheten försvinner icke. Med skäl kan man säga, att då man sett en amerikansk storstad, känner man alla. Samma gatindelning, samma namn, samma utseende nästan öfverallt.

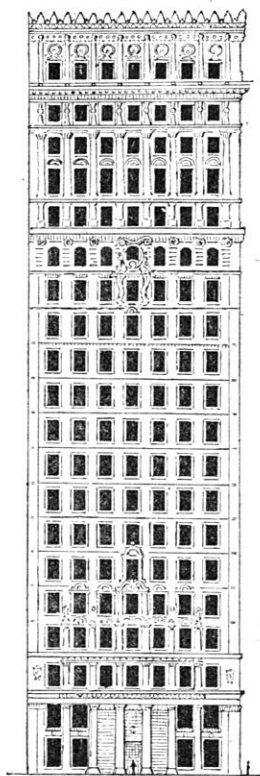
Den vackraste staden är *New-York*, som i rikedom och anseende täflar med London och Paris. Staden ligger på en långsträckt ö i Hudsonflodens mynning och omgifves af en krans af mindre städer, byar och landtgårdar. Dess hamn besökes af otaliga fartyg från alla länder. Genom en kanal har tillträdet öppnats till de Kanadiska sjöarna.

En ständig ström af invandrande europeer passerar staden, där de till först uppsöka det s. k. *Castle-garden*, hvarest de erhålla råd och upplysningar. Därifrån leder stadens hufvudgata *Broadway* (Brådöa), som skär staden från dess ena ända till den andra. Den är liksom själfva hjärtat i staden, och ingen gata i världen bjuder på ett sådant lif, omvexling och skönhet som denna. Här lär man sig att känna Amerika, och en promenad

längs Broadway kvarlemnar ett outplånligt intryck. Våldiga affärshus, marmorpalats af ända till 20 våningar, kyrkor, teatrar m. m. resa sig på ömse sidor. Prunkande annonser och väldiga skyltar väcka öfverallt uppmärksamheten. Midt i staden ligger den storartade *Centralparken*, i hvilken man kan tro sig vara förflyttad tiotal mil från det rörliga lifvet på gatorna. Denna park har skapats med stora kostnader, men den ger rik ränta genom den trefnad den bereder åt skaror af gående, åkande och roende. På vintern vimla där glada skridskoåkare om hvarandra.

New-York har goda kommunikationer. Spårvägar gå åt olika håll samt begagnas af både hög och låg. De äro en välsignelse i synnerhet för den fattigare befolkningen. Flere på pelare byggda „luftjärnbanor“ befordra äfven massor af passagerare. Post och telegraf hafva nått en ovanlig grad af fullkomning. Medels en väldig hängbro är staden förbunden med millionstaden *Brooklyn* (*Brucklin*) och har tillsammans med denna öfver 3 millioner inbyggare.

Filadelfia är Amerikas tredje stad med öfver en million inbyggare. Den utmärker sig genom en liflig fabriksverksamhet, samt öfverträffas däri endast af New-York. I storartade fabriker tillverkas järn- och stålvaror, väfnader, skodon, socker, papper m. m. Något synnerligt rykte har staden dock icke i Europa. Invandrare och turister draga den förbi. Icke heller har den många sevärdheter att uppvisa, men den är äkta amerikansk. Det gifves kanske ingen stad så regelrät som Filadelfia. Breda gator korsa hvarandra, öppna platser och trädgårdsanläggningar saknas. Till enformigheten bidrager äfven, att hvarje närings- och industrigren har slagit sig ned vid vissa gator. Genom sina väldiga butiker, praktbyggnader och kyrkor, genom sin storartade samfärdsel och lifliga handel är Filadelfia

„Skyskrapa“ i New-York.

en världsstad. Dock har det blifvit kalladt „hemmens stad“, emedan man icke där bor i jättelika hyreskaserner, och emedan där råder ett godt hemlif.

Politisk öfversigt öfver Amerika.

Själfständiga republiker: Nordamerikas Förenta stater, Mexiko, Melan-Amerikas republiker, Haitis republiker. — Brasilien, Argentina (-tina), Kolumbia, Chile (Tjile), Peru (Peru), Venezuela (-ela), Bolivia, Ecuador (-dör), Uruguay (-ay), Paraguay (-ay).

Europeiska besittningar: *Brittiska Amerika:* Britiska Nordamerika, Jamaica m. fl. öar, Guayana. *Danska Amerika:* Grönland, 3 af Vestindiens små-öar. *Franska Amerika:* öar i Vestindien, Guayana, *Holländska Amerika:* Guayana, några små-öar.

18.

Australien.

Den minsta af världsdelarna omfattar Nyaste världen jämte en mängd öar. Den sönderfaller därför i tvenne delar: *Australlandet* och *Australöarna*. Hvilka äro världsdelens gränser?

Australlandet.

Kusterna äro föga inskurna af hafvet. De största vikarna äro *Carpentariaviken* (-ta) i norr och den vida *Australbugten* i söder. I sydvest ligger ön *Tasmania*, som fordom sammanhängt med fastlandet, men nu skiljes från detsamma genom *Bass sund*. Många goda hamnar finnas, men i nordost försvåras tillträdet till kusten af långa korallref.

Ytan upptages i midten och i söder af lågland. Kusttrakterna utgöras för öfrigt af högland. Högst resa

sig i sydost *Australalperna*, hvilka dock icke nå öfver snögränsen. Tasmania är till största delen ett bergland. — Bergen innehålla många värdefulla mineral, främst guld och stenkol.

Sjöar och floder äro obetydliga på grund af ojämn tillgång på vatten. Den största floden är *Murray* (Mörre), som har många vattenrika tillflöden. Vattenbristen har sin grund i klimatet, hvilket här, utom af breddgraden, bestämmes af monsunvindar.

Norra delen ligger inom *heta klimatbältet*. Där blåser under sommaren en nordvestmonsun, som medför riklig nederbörd. Under vinterhalfåret blåser däremot en torr sydostpassad, hvilken gör Australlandet till det torraste af alla fastlanden. Det inre har samma klimat som Sahara. Södra delen hör till *södra milda klimatområdet* och har ett sydeuropeiskt klimat.

Växtlifvet är torftigt. I kusttrakterna finnas skogbevuxna grässlätter, där träden stå mycket glest, och vanlig skog, i hvilken träden växa nära hvarandra. Bland de australiska träden äro jättegummiträdet, flaskträdet och grästrädet de märkligaste. I det inre finnas öknar och snårbevuxna stepper, hvilka äro nästan ogenomträngliga. Stora betesmarker utbreda sig vid kusterna, odlade trakter finnas i synnerhet i sydost. Där odlas mest hvete, vin och sydfrukter. Sockerrör, kaffe och bomull odlas äfven med framgång. Djurlifvet är egendomligt och enformigt. Flere pungdjursarter, en mängd papegojor, en strutsart och en hundart äro särskildt utmärkande för detsamma. De tama djuren äro införda från Europa och trifvas ypperligt. Får och hornboskap hållas i mängd.

De ursprungliga inbyggarna höra till *papuasrasen* och kallas *australnegrer*. De äro numera ganska fåtaliga och lefva i största okunnighet. För kristendom och hyfsning hafva de hittills visat sig oemottagliga. Invandrade europeer utgöra hufvudmassan af befolkningen. Talri-

kast äro engelsmännen, hvarför engelska språket är förherrsande. Religionen är den reformerta. Skolor och universitet äro i godt skick. — Hufvudnäringarna äro *bergsbruk* och *boskapsskötsel*. *Handeln* är liflig och *jordbruket* lönande.

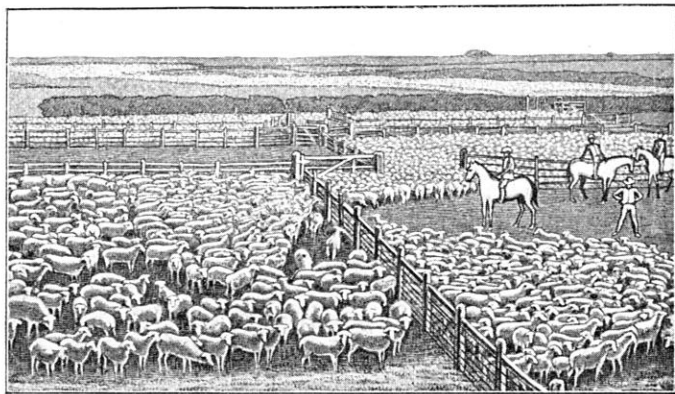
Australlandet jämte Tasmania beherskas af Brittiska riket, men äro föga beroende af detsamma. Vestra delen, *Vestaustralien*, utgör en kolonistat, men den öfriga delen omfattar fem republiker, hvilka sammanslutit sig till ett förbund, som kallas *Australiens förenta stater*. De skilda republikerna styras af *generalguvernörer*, hvilka tillsättas af brittiska regeringen. — Flere stora och vackra städer finnas. Till dessa höra *Melbourne* (Mällbörn), *Sidney* (Siddni) och *Adelaid* (Adeläd), hvilka alla äro fabriks- och handelsstäder.

Australlandets kolonisation. Det är nu något mer än hundra år, sedan man började anlägga kolonier i Australlandet. En dag i januari månad 1788 ankrade nämligen vid *Syd-Wales* kust ett engelskt skepp, som landsatte de första nybyggarna på Australiens jord. De utgjorde en skara af omkring 800 förbrytare samt deras vakt och befäl. Landet var nämligen ämnadt till förvisningsort för brottslingar. Men då nybyggarna småningom begynte finna sig väl och stannade qvar efter återvunnen frihet, började äfven en frivillig invandring, hvilken efterhand ökades.

Då rika guldfält år 1851 upptäcktes i de australiska bergen, ditströmmade tusentals menniskor för att söka sin lycka. Där blef lif och rörelse i vildmarken. Landets utseende förändrades. Stora städer uppväxte som genom ett trollslag. Handel, åkerbruk, grufdrift och industri uppblomstrade och hafva sedan dess alltmer utvecklats. Utom guld lemna grufvorna koppar, tenn, järn och stenkol. Guldgräfningen afkastar nu mindre än förr, men de mäktiga stenkolslagren blifva däremot af allt större betydelse. Från nybyggarnes första dagar och allt sedan har dock boskapsskötseln, särskildt fårafveln varit den viktigaste näringsgrenen på grund af de yppiga betesmarkerna. Fjärdedelen af all den ull, som kommer i handeln, utskeppas från Australien. Boskapsegarne arrendera af staten stora gräsmarker,

hvarest de anlägga sina så kallade stationer. Där vistas de jämte sina herdar och sina af flere tusen djur bestående hjordar, lefvande ett enformigt, från den öfriga världen afstängdt lif. Från stationerna skickas väldiga foror af ull samt massor af får och nötkreatur till kusttrakterna. För hvarje år tränga boskapsegarne djupare in i landet.

Australlandets förbindelse med öfriga delar af världen, liksom dess inre samfärdsel, utvecklas och underlättas efterhand genom ångbåtslinier och järnvägar. En telegrafledning är anlagd från staden Adelaide midt öfver fastlandet till Indien och Europa. Från städerna Sidney och Melbourne utföras massor af

Australiska fårhjordar.

ull, hudar, kött, talg, ost och smör samt guld, koppar, tenn, stenkol och säd. För den allmänna hildningen är sörjdt genom goda folkskolor och läroverk. Universitet finnas i de tre nämnda städerna, hvilka äro de förnämsta i Australien.

Adelaid har stora fabriker samt ligger vackert inbäddad i parker, olivlundar och med kaktus inhägnade trädgårdar. Sidney är en välbyggd handels- och fabriksstad, från hvilken järnvägar utgå till bergstrakterna, där de rika stadsborna hafva sina landtställen. Till följd af sitt präktiga läge vid en utomordentligt vacker hafsvik kallas staden „Söderns drottning“. Om detta namn täflar dock äfven Melbourne, Australiens största stad, som har uppvoxit oerhördt fort. År 1835 byggdes där det första

huset, och nu har staden omkring en half million invånare. Dess handel och industri hafva nått en hög utveckling, hvarför ock de flesta nationers flaggor vaja i dess hamn. Staden har raka, breda gator, storartade kyrkor, sjukhus m. m. samt är en af jordens bäst byggda och vackraste städer.

19. Australöarna.

Australiens öar äro talrika och ligga spridda öfver en stor del af Stilla hafvet. Efter läget indelas de i en *inre örad*, en *yttre örad* samt *spridda öar*.

Den inre öraden utgöres af bergiga och vulkaniska öar. Till dessa höra längst i norr *Nya Guinea* (Ghinea), hvilken näst Grönland är jordens största ö. Dess yta upptages i norr af höga berg, men är i söder låg och sumpig. Klimatet är varmt och fuktigt. Växtlifvet är därför yppigt. I det inre utbreda sig stora urskogar. — Fågelvärlden är äfven rik. Paradisfågeln har här sitt hemland.

Den inre öraden afslutas i söder med *Nya Zeeland*, som består af två ganska stora öar. Ytan är bergig. Sydön upptages af snöhöljda alper. Nordön är lägre, men mycket vulkanisk. Guld och stenkol finnas rikligt. Äfven här är klimatet varmt och fuktigt, Växtlifvet är därför rikt, och skogarna hafva stor utbredning, men djuren äro fåtaliga. Säd- och fruktodling bedrifves såsom hufvudnäringar.

Den yttre öraden består förnämligast af låga korallöar. Till dessa höra *Marianerna*, *Carolinerna*, *Vänskapsöarna*, *Sällskapsöarna* och *Marquesasöarna* (-kesas-).

De spridda öarna äro, liksom de inre, bergiga och vulkaniska. Hit höra *Sandvichsöarna*, af hvilka den största heter *Havaji*. Där odlas mycket socker, kaffe, ris och sydfrukter.

Klimatet på de smärre öarna är, liksom på de största, godt och växtligheten yppig, ehuru enformig.

Kokospalmen, bananen och brödfruktträdet äro viktiga näringsväxter. Bomull odlas äfven med framgång. De europeiska husdjuren äro allmänna.

Råa *papuas* bebo den inre öraden, med undantag af Nya Zeeland, som jämte den öfriga övärlden bebos af *malajer*. Desse stodo på en högre ståndpunkt redan före europeernas inträngande i övärlden och hafva sedan dess ytterligare gått framåt. Många af malajfolken äro nu kristna och hafva antagit europeiska seder. — *Jordbruk* och *fiske* äro hufvudnäringar.

De flesta af Australöarna äro europeiska biländer. De tillhöra Brittiska riket, Tyskland, Nederländerna och Frankrike.

De inhemska världena äro små med undantag af *republiken Havaji*, hvars hufvudstad, *Honolulu*, är övärdens förnämsta handelsplats.

Korallerna. Regnet, som faller ur luften, och det organiska lifvet i hafvets djup åstadkomma långsamma, men stortartade förändringar i jordens utseende. Regnet förstör den fasta jordskorpan, lifvet i hafvet bygger af dessa spillror nya stenmassor.

Bland alla i hafvets djup lefvande organismer, hvilka utföra detta arbete, intaga koralldjuren ett af de mest framstaende rummen. Största delen af dessa djur ega nämligen förmågan att i sig upptaga den i vattnet lösta, kolsyrade kalken samt att i sina väfnader afsätta den i fast form. Talrika sådana djur bygga af denna kalk bergfasta murar, hvilka ofta nog blifva för seglaren i de tropiska hafven de farligaste stöttestenarna. De bygga till och med hela öar och landsträckor, som lugnt kunna trotsa äfven de svaraste stormar och erbjuda millioner människor en säker bostad.

De former af koralldjur, hvilka bilda stora samhällen och bidraga till *korallrefvens* uppkomst, lefva i tropikernas varma vatten samt på ringa djup under hafsytan. Vid tvärbranta stränder uppstå icke korallref. Vattnets temperatur och djup äro de viktigaste orsaker, hvilka betinga korallrefvens uppkomst, men äfven andra omständigheter äro af betydelse, däribland vattnets beskaffenhet. I allmänhet lefva koralldjuren endast i alldeles

klart vatten, och de arter, hvilka bilda mäktiga bankar, utvälja företrädesvis sådana ställen, där starka bränningar ständigt öfver-spola dem med nya vattenmassor. Andra trifvas bäst på lugnare ställen, men kunna icke fördraga grumligt vatten.

Ett korallref synes nästan alltid på ganska långt afstånd, hvilket är en god sak för sjöfarare. Det visar sig såsom ett bländande hvitt bälte af dånande bränningar. Äfven då hafvet är lugnt, störta vågorna mot refvet med stor fart.

I den värld af öar, som utbreder sig öster ut från Austral-landet och Sundaöarna, förekomma talrika af koraller bildade öar, hvilka äga ett högst besynnerligt utseende. De bilda ofta midt i djupa oceanen runda, palmbevuxna ringar, hvilka omsluta en lugn sjö eller *lagun*. Dessa öar benämnas med ett gemensamt namn *atoller*. En sådan atoll utgöres af ett ringformigt korallref, stundom genombrutet af öppningar, genom hvilka till och med stora skepp kunna segla in i den lugna lagunen och där finna en säker ankarplats. Utanför refvet sänker sig botten först långgrundt, men på något afstånd därifrån störtar den sig bråddjupt ned.

Talrika sådana af koraller bildade öar finnas i Stilla hafvets och Indiska hafvets rika övärld, De flesta af dem äro talrikt bebodda af menniskor, hvilka nästan öfverallt ännu lefva vildens naturlif. I sina kokospalmer och bananer samt i den rika tillgången på hafsfågel, fisk, musslor, krabbor m. m. äga de allt, hvad menniskan på denna naturståndpunkt behöfver.

En del öar i Stilla hafvet likna alldeles atoller, men innesluta midt i lagunen en kägelformig ö, hvilken icke bildats af koraller, men ofta nog är af vulkaniskt ursprung. Denna ö skiljes från det ringformiga refvet genom en kanal. Emedan refvet i dessa fall bildar en dam omkring den inre ön, kallas det *damref*. Dessa damref och deras inre kanal skilja sig i intet afseende från atollrefven och deras laguner. Vore det inneslutna landet borta, skulle bildningen vara en atoll. I naturen anträffas äfven alla möjliga öfvergångar mellan verkliga atoller och damref.

Politisk öfversigt öfver Australien.

Europeiska besittningar: *Brittiska:* Australiens förenta stater, Vestaustralien, Nya Zeeland, en del af Nya Guinea, Fidjiöarna. *Tyska:* Marianerna, Carolinerna, Kejsar Vilhelms land, Bismarksöarna, en del

af Salomonöarna, Marshallöarna; *Franska*: Nya Caledonien, Låga öarna, Marquesasöarna, Sällskapsöarna; *Nederländska*: Vestra delen af Nya Guinea.

Inhemska välden: Republiken Havaji m. fl. små områden.

Återblick på jordens inbyggare.

20

Vi hafva läst om alla jordens länder och lärt känna de många olika folkslag, som bebo dem. Alla dessa människor härstamma från det första menniskoparet, fastän de under olika förhållanden förändrat utseende och antagit olika lefnadssätt.

Man har räknat ut, att jorden för närvarande har vidpass 1500 millioner inbyggare. Dessa delas efter hudfärgen och andra yttre igenkänningstecken i följande folkramer:

1. *Kaukasiska rasen*, som har ljus hudfärg, mjukt hår och regelbundna anletsdrag. Denna ras bebor af gammalt Europa, sydvestra Asien och norra Afrika samt har senare talrikt invandrat till Amerika och Australien. — Efter språket skiljer man här mellan: a) *indoeuropeer*, till hvilka räknas Europas slaviska, germaniska, romaniska och keltiska folk samt Asiens hinduer och perser. b) *Semiter*, bland hvilka märkas araberna och de i alla länder kringspidda judarne. c) *Hamiter*, såsom berber och andra nordafrikanska stammar.

2. *Mongoliska rasen*, hvilken har gul hudfärg, stripgt hår, utstående kindknotor och sneda ögonbryn. Denna ras har sin hemort förnämligast i norra och östra Asien. Till samma ras höra dock äfven Europas finnar, lappar, ungrare och turkar.

3. *Malajrasen*, som till det yttre liknar den mongoliska, med hvilken den är beslägtad, har brun hud-

färg, svart hår, utstående käkar, hög panna, stor näsa och bred mun. Denna ras är utbredd öfver en del af Ostindiens och Australiens öar samt på Madagaskar, hvilka områden antagligen utgöra rester af försvunna större landområden.

4. *Indianrasen*, som, ehuru fåtalig, sönderfaller i flere stammar, hvilka bebo smärre områden i Amerika. Äfven denna ras är möjligen beslägtad med den mongoliska. Hvilka äro de yttre igenkänningstecknen?

5. *Negerrasen*, hvilken också sönderfaller i många stammar, och hvars egentliga hemland är mellersta och södra Afrika, men som äfven är ganska talrik i Amerika. Hvad är utmärkande för denna folkras?

6. *Papuarasen*, som är beslägtad med negrerna, hvilka den i yttre afseende liknar. Håret är dock icke ulligt, utan långt och krusigt. Till denna ras höra urinbyggarna på Australiens fastland och i den inre övärlden.

Alla dessa folk stå på en mycket olika bildningsgrad. Lägst stå *vildarne* eller *naturfolken*, hvilka sakna fasta bostäder samt lefva af bär och rötter, jagt eller fiske. Därnäst komma *herdefolken* eller *nomaderna*, som vandra omkring med sina boskapshjordar. Högst stå de *civiliserade* folken eller *kulturfolken*, hvilka ega fasta bostäder samt lefva af jordbruk, industri, handel m. m. Desse inneha en högre bildning.

Gif exempel på folk hörande till enhvar af dessa grupper!

Lefnadssättet ensamt bestämmer dock icke folkens bildningsståndpunkt. Därtill kommer äfven religionen. — Kristendomen är den religion, som mäktigast omdanat människolifvet och bidragit till folkens hyfsning. De kristne bekänna *en* Gud, hvilket äfven judar och mohamedaner göra, men desse förneka Kristus. Alla öfriga folk äro hedningar och dyrka *flere* gudar. Hvilka äro de kristna länderna?

Genom en liflig missionsverksamhet söka inbyggarna i dessa länder att öka de kristnes antal och utbreda kristendomen öfver nya områden. Ännu bekänner dock endast $\frac{1}{3}$ af jordens inbyggare den kristna läran. Mycket arbete och stora uppoffringar kräfvast därför från de kristnes sida, innan vi nå det stora målet: „*ett fårahus och en herde*“.

Sifferuppgifter.

1. Finlands län.

	Ytvidd, □ km.	Kyrkskrif- ven folk- mängd ^{31/12} 1898.	Folktät- het på □ km.
Nylands län	11,872	282,722	23
Åbo län	24,171	436,067	18
Tavastehus län	21,584	290,341	13
Viborgs län	35,041	403,898	11
S:t Michels län	22,840	187,831	8
Kuopio län	42,730	309,443	7
Vasa län	41,711	453,538	10
Uleåborgs län	165,641	273,290	1½
Finlands andel i Ladoga	8,014	—	—
Hela Finland	373,604	2,636,130	7

2. Finlands 37 städer.

Kyrkskrifven folkmängd ^{31/12} 1898.

Helsingfors	85,041	Kristinestad	2,769
Åbo	35,820	Jakobstad	2,624
Tammerfors	30,795	Gamlakarleby	2,551
Viborg	24,569	Villmanstrand	2,487
Uleaborg	15,045	Ekenäs	2,237
Vasa	14,120	Lovisa	2,213
Björneborg	13,089	Nyslott	1,845
Kuopio	10,426	Sordavala	1,699
Kotka	5,732	Heinola	1,503
Tavastehus	5,593	Torneå	1,414
Raumo	4,614	Kexholm	1,339
Borgå	4,555	Idensalmi	1,289
Hangö	4,326	Kemi	1,251
Nystad	4,079	Kajana	1,177
Joensuu	3,451	Nykarleby	1,070
Brahestad	3,239	Kaskö	892
Fredrikshamn	3,108	Mariehamn	860
S:t Michel	3,019	Nådendal	711
Jyväskylä	2,919		

Stater i Europa *).

Landets namn.	Landets yt- vidd, □ km.	Folkmängd.
	Tusental.	
Ryssland	5,394	106,300
Tyska riket	500	54,300
Österrike-Ungern	677	46,000
Storbritannien och Irland	315	41,000
Frankrike	536	38,500
Italien	287	31,700
Spanien	497	18,000
Belgien	29	6,700
Turkiet	170	6,100
Rumänien	131	5,500
Portugal	92	5,000
Holland	33	5,000
Sverige	451	5,000
Bulgarien	97	3,500
Schweiz	41	3,100
Serbien	48	2,400
Grekland	65	2,400
Danmark	38	2,300
Norge	325	2,100

4. Europeiska städer.

Tusental invånare.

Ryssland.	Sverige och Norge.
St. Petersburg 1,300	Stockholm 300
Moskva 1,040	Göteborg 120
Warschau 640	Malmö 60
Odessa 410	Kristiania 200
Lodz 320	Bergen 60
Riga 280	Trondhjem 35
Kijev 250	
Charkof 175	Danmark.
Vilna 160	Köpenhamn 420
Saratof 140	Aarhus 35
	Odense 35

*) Uppgifterna i följande tabeller äro, med undantag af N:o 7, tagna ur Lagerblads geografi, fjärde upplagan.

Storbritannien och Irland.

London	4,500
Glasgov	720
Liverpool	630
Manchester	540
Birmingham	510
Leeds	420
Dublin	360
Scheffield	360
Bristol	320
Edinburg	300

Holland och Belgien.

Amsterdam	510
Rotterdam	310
Haag	200
Brüssel	510
Antwerpen	280
Lüttich	170

Tyskland.

Berlin	1,750
Hamburg	680
München	450
Leipzig	430
Breslau	400
Dresden	390
Köln	350
Frankfurt vid Main	250

Frankrike.

Paris	2,800
Lyon	400
Marseille	450
Bordeau	260
Lille	220

Schweiz.

Zürich	160
Basel	100
Genève	90
Bern	55

Österrike-Ungern och
Rumänien.

Wien	1,600
Budapest	620
Prag	200
Triest	160
Bukarest	210

Spanien och Portugal.

Madrid	510
Barcelona	510
Valencia	200
Sevilla	150
Malaga	130
Lissabon	310

Italien.

Neapel	540
Rom	500
Milano	480
Turin	360

Balkanstaterna.

Konstantinopel	900
Aten	110
Belgrad	60
Sofia	50

5. Europeiska staters biländer.

S t a t e r .	Ytvidd, □ km.	Folkmängd.
	Tusental.	
Brittiska riket	27,800	347,400
Frankrike	3,800	45,000
Nederländerna	2,000	35,300
Ryssland	16,500	22,700
Turkiet	2,700	18,000
Portugal	2,100	15,100
Tyskland	2,650	9,200
Spanien	10	340
Italien	250	200
Danmark	200	100

6. Utomeuropeiska städer.

Tusental invånare.

Asien.	Amerika.
Främre Indien.	Nordamerikas Förenta stater.
Calcutta 900	New-York 2,000
Bombay 850	Chicago 1,600
Madras 470	Philadelphia 1,200
Kina.	Brooklyn 1,100
Kanton 2,500	S:t Louis 540
Tien-tsin 1,000	Boston 500
Han-kou 800	Baltimore 500
Schang-hai 600	
Peking 500	
Nanking 500	
Japan.	Sydamerika.
Tokio 1,330	Rio de Janeiro 800
Osaka 750	
Afrika.	Australien.
Nordafrika.	Melbourne 450
Kairo 570	Sidney 410
Alexandria 320	

7. Världsdelarna.

	□ km.	Folkmängd.
	I millioner, omkring:	
Europa	10	370
Asien	44	884
Afrika	30	177
Amerika	40	132
Australien	9	6

8. Några bland de högsta bergen.

Meter öfver hafsytan.

Gaurisankar	8,800	Mulahacen	3,600
Aconcagua	7,000	Etna	3,300
S:t Elias	6,000	Olympos	3,000
Kilima-Ndjaru	6,000	Gran Sasso	2,900
Elbrus	5,700	Galdhöpiggen	2,600
Ararat	5,200	Australalperna	2,200
Mont-Blanc	4,800	Halditsjok	1,250
Ortler	3,900		

9. De längsta floderna.

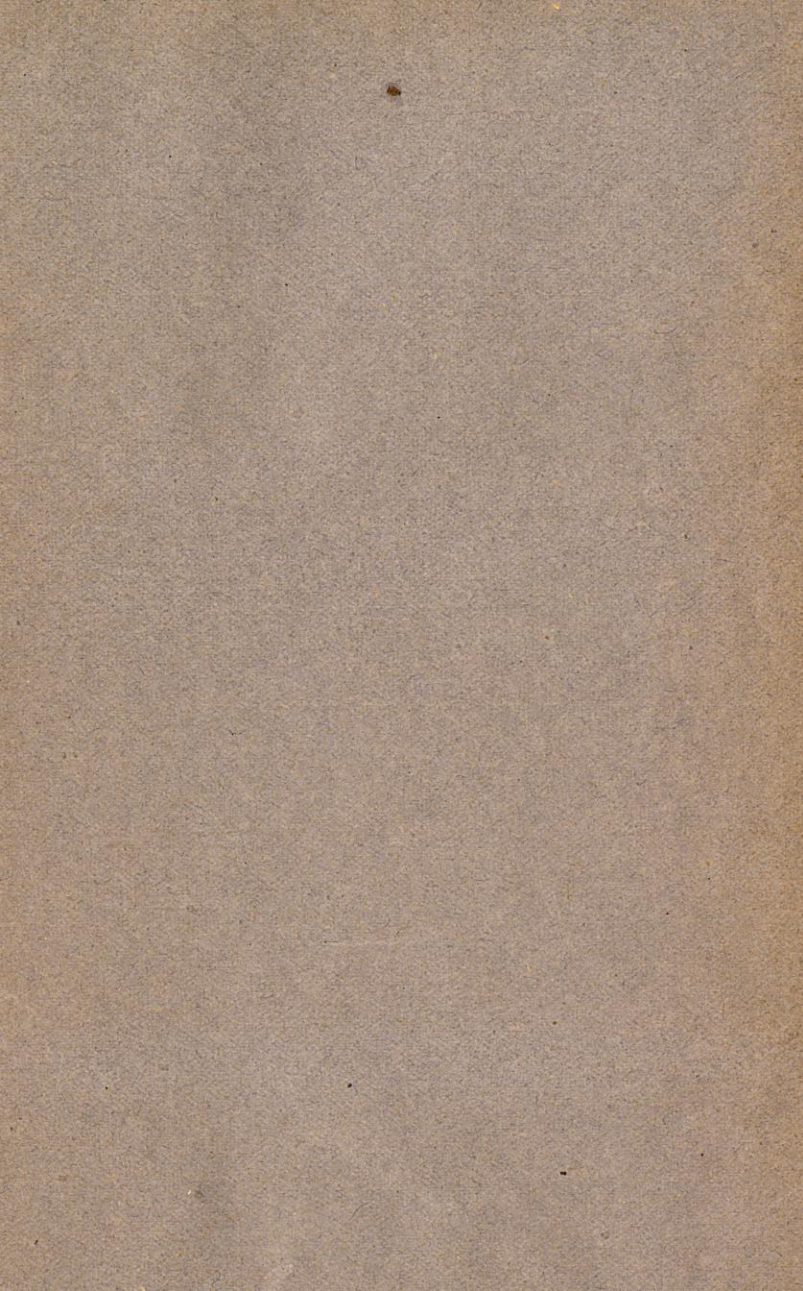
Kilometer.

Mississippi-Missouri	6,500	Lena	4,200
Nilfloden	6,000	Hoang-Ho	4,100
Amazonfloden	5,500	Mekong	4,000
Jangtsekiang	5,200	Niger	4,000
Jenisej	4,700	Makenzie	3,700
Kongo	4,700	La Plata	3,700
Amur	4,400	Wolga	3,400
Obj	4,200		

10. De största öarna.

Ytvidd, □ kilometer.

Grönland	2,170,000	Sumatra	421,000
Nya Guinea	785,000	Nippon	225,000
Borneo	734,000	Storbritannien	218,000
Madagaskar	590,000	Celebes	179,000

Øris: 1 m. 50 p.
